T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİTİT TOPLUMUNDA CİNSİYET KAVRAMI

MERVE ÖZ MANAP
2501180157

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MELTEM ALPARSLAN

İSTANBUL – 2022

ÖZ

HİTİT TOPLUMUNDA CİNSİYET KAVRAMI

MERVE ÖZ MANAP

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rolleri son yıllarda sosyal bilimlerin en çok incelenen konularından olmuştur. İnsanlık tarihine bakıldığında sosyal hayat, günümüzde hâlâ olduğu gibi, en temel şekilde erkek ve kadın cinsiyetlerinin faaliyetleri üzerine şekillenmiştir. Hitit toplumunun çiviyazılı belgelerine bakıldığında dönemin farklı cinsiyetlere bakış açısı ve sosyal yaşamda kadın ve erkek bireylerin yaşantısıyla ilgili bilgi sahibi olabilmekteyiz. Hitit toplumu kuşkusuz Mezopotamya toplumları ile kültürel bir bağ içindeydi. Buna bağlı olarak söz konusu iki toplumun yazılı belgelerinde konuya karşı benzer bakış açılarını yansıtan ifadeler bulunmaktadır.

Çalışmamızda Hititçe çiviyazılı metinlerdeki cinsiyet tanımlayıcı ifadeler ele alınmış, kadın olgusu ile onun özelindeki bir dizi cinsiyet rolüne değinilmiştir. Hitit yasaları göz önüne alınarak Hitit kadınının toplumdaki yeri incelenmiştir. Edebi metinler incelenerek toplumun kadına bakış açısı ve ritüel metinlere bakılarak ağırlıklı olarak kadınların ritüel uygulamalardaki görevleri ve konumları anlaşılmaya çalışılmıştır. Mezopotamya toplumlarındaki ilgili yazılı belgeler de incelenerek dönemin cinsiyetlere göre ayrılmış sosyo-kültürel yapısı hakkında bir bakış açısı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın içerisinde incelenen kaynaklar ağırlıklı olarak edebi metinler, ritüel metinleri ve yasal metinlerdir. Hitit toplumundaki cinsiyet kavramı, ilgili metin grupları dahilinde genel başlıklar altında toplanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hitit, Mezopotamya, Cinsiyet, Kadın, Erkek, Cinsellik, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF GENDER IN HITTITE SOCIETY

MERVE ÖZ MANAP

Gender and gender roles have been one of the most studied topics in social sciences in recent years. When we look at the history of humanity, social life, as it stil is today, has been shaped mainly on the activities of the male and female genders. When we look at the cuneiform documents of the Hittite society, we can have information about the perspective of different genders of the period and the lives of men and women in social life. The Hittite society was undoubtedly in a cultural bond with the Mesopotamian societies. Accordingly, there are expressions reflecting similar perspectives towards the subject in the written documents of the societies in question.

In our study, gender-defining expressions in Hittite cuneiform texts are discussed, the phenomenon of woman and some gender roles in her specificity are mentioned. Considering the Hittite laws, the place of the Hittite women in the society was examined. By examining the literary texts, the society's point of view on women and the ritual texts are mainly tried to understand the roles and positions of women in ritual practices. By examining relevant written documents in Mesopotamian societies, it has been tried to reveal a perspectie about the socio-cultural structure of the period separated by gender. The sources examined in our study are mainly literary texts, ritual texts and legal texts. The concept of gender in the Hittite society was gathered under general headings within the relevant text groups.

Keywords: Hittite, Mesopotamia, Sex, Male, Female, Sexuality, Gender.

ÖNSÖZ

Çalışmamızın başlığı olan Hitit Toplumunda Cinsiyet Kavramı, okumalara başlanan ilk andan itibaren oldukça heyecan verici ve aydınlatıcı bir konu olmuştur. Çalışma konumuzun dönemin toplumlarının cinsiyetlere karşı bakış açısı ve cinsiyet rollerinin dağılımının günümüz modern toplumlarından çok da farklı olmadığını gözler önüne sermesi fazlasıyla değerlidir. Yazılı belgeler doğrultusunda takip edilebilen her detay, cinsiyetler ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında bir fikir edinebilmek ve yorumlayabilmek açısından çok değerli bilgiler sunmuştur.

Bu konuyu çalışmam için bana teşvikte bulunan değerli hocam Doç. Dr. Meltem Doğan-Alparslan'a teşekkürü bir borç bilirim. Yıllar evvel lisans dönemimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinde tezimin konusu için daha sonra ilham olacak "Hitit Toplumunda Cinsel Suçlar" başlıklı ödevi çalışmamda beni destekleyen ve tezimizi ortaya koyarken de her türlü desteğini ve yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Metin Alparslan'a sabrından ve sağladığı imkânlardan dolayı yürekten teşekkür ederim.

Çalışmamız sırasında desteğini ve alakasını hiç esirgemeyen değerli arkadaşım Araş. Gör. Tolga Pelvanoğlu'na ayrıca teşekkür ederim. Her sürecimde duygusal anlamda beni destekleyen bana her daim güvenen anneme, tüm eğitim hayatım boyunca sevgisini ve desteğini daima sunan merhum babam Recep Öz'e, her zaman yanımda olan çok değerli arkadaşlarım Gözde Erken ve Medine Sevdalı'ya teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bana her zaman güvenen, çalışmamın her aşamasında yardımını ve desteğini asla esirgemeyen eşim Volkan Manap'a çok teşekkür ederim.

Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi ve İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Hititoloji Anabilim Dalı Kütüphanesi'ne bana sağladıkları çalışma imkânlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Merve Öz Manap

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ……..……..ii
ABSTRACT……...……iii
ÖNSÖZ……...…….iv
RESİMLER LİSTESİ…….....….v
TABLOLAR LİSTESİ…….....vi
KISALTMALAR LİSTESİ……...…….vii
GİRİŞ……...…1

BİRİNCİ BÖLÜM
CİNSİYET KAVRAMI

1.1. Cinsiyet ile İlgili Terimler……4
1.1.1. Kadın Cinsiyeti ile İlgili Belirleyici Terimler……...5
1.1.2. Erkek Cinsiyeti ile İlgili Belirleyici Terimler……...8

İKİNCİ BÖLÜM
KADIN CİNSİYET ROLLERİ

2.1. Doğum ve Annelik……..14
2.1.1. Mezopotamya'da Gebelik ve Doğum…….14
2.1.2. Hitit Toplumunda Gebelik ve Doğum…….25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MESLEKLER

3.1. Cinsiyet ve Meslekler……..39
3.1.1. Meslekleri Tanımlayan İfadeler……...……39
3.1.2. Hitit Ekonomisinde Kadın ve Erkek Görevliler…...……41
3.1.3. Hititlerde Kült Görevlisi Kadınlar……...…….55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
CİNSİYET VE CİNSELLİK

4.1. Hitit Toplumunda Cinsellik…….67
4.1.1. Ritüel Metinlerde Cinsellik……73
4.1.2. Edebi Metinlerde Cinsellik……..…….81
4.1.3. Yasal Metinlerde Cinsiyet ve Cinsellik……..……..97
4.1.3.1. Bekaret ve Evlilik Öncesi Cinsel İlişki……..……107
4.1.3.2. Zina ve Tecavüz…….111
4.1.3.3. Ensest ve Yakın Akraba İlişkileri…….…….117
4.1.3.4. Eşcinsel İlişki……...……..122
4.1.3.5. Hayvanlarla Cinsel İlişki……...…….123

SONUÇ…….……126
KAYNAKÇA……...133
EKLER…….151

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Ayakta Duran Erkek (Tanrı?) Heykelciği (Darga, 1992: 101).

Resim 2.1: Silindir Mühür üzerinde doğum yapan kadın ve ona yardımcı olan bir ebe tasviri (Otto, 2016: 136).

Resim 2.2: Kral ve Kraliçenin tanrılara sunum yaptığı bir sahne (Darga, 2013: 171).

Resim3.1: Toprak Bağış Belgesi Tablet Parçası (https://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/bildausw2.php?n=Bo%202004&x=1a885226b9486c876da715ee6949263e).

Resim 3.2: Fırtına Tanrısı'nın kutsal boğaları Hurri ve Šerri (Darga, 1992: 41).

Resim 3.3: KI.LAM Bayramı'nı anlatan kil tablet parçası (https://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/bildausw2.php?n=30/a&x=47876ef8f75b1a2e9640c9d440589fae).

Resim 3.4: Hüseyindede Vazosu (Darga, 2013: 220-221).

Resim 4.1: INANNA/IŠTAR ve Dumuzi'nin cinsel ilişki sahnesi (Leick, 2013).

Resim 4.2: İnandık Vazosu (Darga, 1992: 81).

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Kadın Cinsiyeti ile İlgili Belirleyici Terimler.

Tablo 1.2: Erkek Cinsiyeti ile İlgili Belirleyici Terimler.

Tablo 3.1: Erkek ve Kadın Zanaatkârların Ücret Tablosu (Hoffner, 1997: 7-10).

Tablo 3.2: Erkek ve Kadın Mekan İçi/Mekan Dışı Aktivitelerinin Bir Tablosu (Lafont, 2016: 157'den alınarak yeniden düzenlenmiştir).

Tablo 3.3: Hitit Saray Envanterlerinde Kadınlar (Vigo, 2016: 343).

Tablo 4.1.1. Ensest Suçu İçin Koşullar

Tablo 4.1.2. Zina ve Tecavüz Koşulları

Tablo 4.1.3. Hayvanlar ile Cinsel İlişki Koşulları

Tablo 4.1.4. Diğer Hitit Kanunlarında Cinsel Konularla İlgili Terimler

KISALTMALAR LİSTESİ

AHw: Akkadisches Handwörterbuch.

AT: 1. Altes Testament.

2. Atchana (Alalaḫ), Tafelsignatur (s. AlT).

Ay.: Arka Yüz.

BAM: Babylonisch-assyrische Medizin in Texten und Untersuchungen.

BCT: P. J. Watson, Catalogue of cuneiform tablets in Birmingham City Museum, Birmingham: Aris & Philips Ltd.

Bkz: Bakınız.

CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago.

CBS: Catalague of the Babylonian Section.

CDA: Concise Dictionary of Akkadian.

CDLI: Cuneiform Digital Library Initiative.

CHD: Chicago Hittite Dictionary.

CTH: Cataloge des Textes Hittites.

dpn: Dipnot.

ePSD: The Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary.

HDW: J. Tischler, Hethitisch-Deutsches Wörterverzeichnis, Innsbruck.

HEG: J. Tischler, Hethitisches Etymologisches Glossar, Insbruck.

HL: Hittite Laws.

HLC: G. Barton, Haverford Library Collection of Cuneiform Tablets (Philadelphia 1905– 1914).

HW: J. Friedrich, Hethitisches Wörterbuch, Heidelberg.

HW₂: J. Friedrich- A. Kammenhuber, Hethitisches Wörterbuch, 2.b., Heidelberg.

IBoT: İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri.

KBo: Keilschrifttexte aus Boghazköi.

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi.

LE: Laws of Ešnunna.

LH: Laws of Hammurabi.

LLI: Laws of Lipit-Ištar.

LUN: Laws of Ur-Nammu.

MÖ.: Milattan Önce.

MAL: Middle Assyrian Laws.

MZL: R. Borger, Mesopotamisches Zeichenlexikon (= AOAT 305, 2004).

NH: E. Laroche, Les noms des Hittites (= Études linguistiques 4, 1966); Suppl.: id., Hethitica IV (= BCILL 21, 1981), 3-58.

Ni: Nippur (Istanbul), Museumssignatur.

NSGU: A. Falkenstein, Die neusumerischen Gerichtsurkunden, München, 1956-1957.

Öy.: Ön yüz.

RIA: Reallexikon der Assyrologie und Vorderasiatischen Archäologie.

SNAT: T. Gomi/ S. Sato, Selected Neo-Sumerian Administrative Texts from the British Museum, Chiba, Japan, 1990.

StBoT: Studien zu den Boğazköy-Texten.

UET: Ur Excavations: Texts (London 1928ff.).

UM: University Museum (Philadelphia), Tafelsignatur. S. PBS.

VBoT: A. Goetze (Hrsg.), Verstreute Boghazköy-Texte (Marburg 1930).

vd.: ve devamı.

vdd.: ve devamının devamı.

YBC: 1. Yale Babylonian Collection (Yale University, New Haven), Signatur der Sammlung.
2. S. TBC.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri bireylerin en temel belirleyici özelliği olan cinsiyet ve buna bağlı fiziki, psikolojik ve toplumsal rollerin dağılımı önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilimlerin en fazla işlenen konularından biri de bu sebeple cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rolleridir. Son zamanlarda, sosyoloji, psikoloji gibi bilim dallarının yanı sıra Eskiçağ Tarihi araştırmalarında da cinsiyet konusu yerini almaya başlanmıştır.

Çalışmamızın amacı, Hitit Devleti'nde, kadın ve erkek bireylerin toplum içerisinde icra ettiği meslekler, yasal hakları, inançları ve ritüel uygulamaları ile edebi ürünleri doğrultusunda bir cinsiyet tanımı oluşturmaktır. Ayrıca buna bağlı olarak, bireyler arasındaki hiyerarşiyi anlamlandırmaktır.

Eskiçağ'da, gerek Mezopotamya gerek Anadolu toplumlarında olsun, toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen parametreler çeşitli yazılı metin türleri ve hatta sanat eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Meslekler, yasal uygulamalar ve ritüel uygulamalarda erkek ve kadın cinsiyet rolleri açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle yasa koleksiyonları, dönemin cinsiyet eşitsizliğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Mezopotamya toplumları ve Hitit toplumundaki yazılı belgeler incelendiğinde ataerki belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bazı ritüel metinlerde kadınların önde gelen rolleri olsa da, özellikle yasa metinlerinde kadının ikincil rolü tartışılmazdır. Cinsellikle ilgili çeşitli metin gruplarında, cinsel yetersizlik yaşayan erkek bir bireyin ya da savaşta başarısız olan askerlerin dahi "kadınsı" durumlarından şikayet edilip, kimi zaman bu durumun alay konusu edilmesi de kadınlığın ve ona atfedilmiş özelliklerin toplumsal olarak yetersiz ve güçsüz görülmesinin göstergesi niteliğindedir.

Cinsiyet rollerinin anlaşılması için değerlendirilmesi gereken bir diğer unsur ise meslek gruplarıdır. Genellikle erkek cinsiyetiyle özdeşleşmiş olan mesleklerin,

sayıca daha az olsa bile, kadınlar tarafından da icra edildiği görülmektedir. Hitit toplumunda, ritüel metinlerden anlaşıldığı üzere, erkek ve kadın kült görevlileri birlikte ritüel performanslarda yer almaktaydı. Buna ek olarak, kadın cinsiyetiyle özdeşleşmiş ve erkek bir icracının tespit edilmediği meslekler de bulunmaktaydı. Bu durum meslek gruplarının cinsiyete göre olmaktan çok uzmanlık alanlarına göre ayrılmış olduğunu gözler önüne sermektedir.

Çalışmamızın çıkış noktası, lisans eğitimim sırasında, Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinde değerli Hocam Doç. Dr. Metin Alparslan tarafından çalışmam için verilen "Hitit Toplumunda Cinsel Suçlar" başlıklı ödev konusudur. Yüksek Lisans eğitimim sırasında, ilgili konuyu cinsiyet rolleri kapsamında değerlendirerek genişletmek anlamında bir yol izlenmiştir.
Çalışmamızın amacı, Hitit devletinde kadın ve erkek bireylerin toplum içerisindeki faaliyetleri, hakları ve inançları doğrultusunda sosyo-kültürel bir bakış açısı ortaya koymaktır. Buna ek olarak, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri kapsamındaki yerlerini tespit etmektir.

Tez çalışmamızda kullanılan kaynaklar arasında ağırlıklı olarak çiviyazılı belgeler bulunmaktadır. Tezimiz oluşturulurken yararlanılan birincil kaynakları çiviyazılı belgeleri içeren KBo (Keilschrifttexte aus Boghazköi) ve KUB (Keilschrifturkunden aus Boghazköi) serileri oluşturmaktadır. İkincil kaynakları ise çiviyazılı belgeler ile ilgili araştırma yapan bilim insanlarının çalışmalarının yer aldığı Studien zu den Boğazköy-Texten, Texte der Hethiter, Reallexikon der Assyrologie und Vorderasiatischen Archäologie gibi yayınlar ile Catalogue des Textes Hittites, Hethitisches Wörterbuch, Hethitisches Etymologisches Glossar ve Chicago Hittite Dictionary gibi çeşitli katalog ve sözlükler oluşturmaktadır. Hititçe çiviyazılı metinleri içeren yayınlar, HPM Hethitologie-Portal Mainz (uni-wuerzburg.de) sayfasından incelenmiştir.

Çalışmamızın kapsamı dört ana bölüm olarak oluşturulmuştur. İlk bölüm, kadın ve erkek cinsiyetini tanımlayan ifadelerin derlenmesini içermektedir. İkinci bölümde doğum ve annelik kavramları özelinde kadın cinsiyet rollerine yönelik

araştırmalar yer almaktadır. Üçüncü bölümde, özellikle belirli bir cinsiyete atfedilenler ağırlıklı olmak üzere, her iki cinsiyetin de icra ettiği işler, cinsiyet ve meslekler başlığı ile aktarılmıştır. Son bölümde ise, yazılı metinlerde, edebi, ritüel ve yasal metinler gibi çeşitli metin türlerinde aktarılan cinsellik ve cinsiyet rolleri ile ilgili çıkarımlar bulunmaktadır. Elbette tüm bu ana başlıklar altında Hitit toplumunun yanı sıra çeşitli Mezopotamya toplumları da incelenmiştir. Kültürel olarak birbiriyle olan bağlantısı yadsınamayacak söz konusu toplumlar arasındaki bağlantı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak, erkeğin her alanda fazlasıyla hüküm sürdüğü, daha doğru bir ifadeyle bu şekilde belgelendiği bir dönemde kadının sosyo-kültürel rolü ortaya koyulup aydınlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CİNSİYET KAVRAMI

1.1. Cinsiyet ile İlgili Terimler

Kadın ve erkek, bireyin hem biyolojik anlamda dişi veya er, hem de toplumsal cinsiyet rolleri açısından anlam kazanan kadın veya erkek oluşunu ifade eden iki terimdir. Günlük yaşamda ve günlük dilde ayrılmaksızın birlikte kullanılıyor olsa da, cinsiyet kavramının içerdiği biyolojik özellik olarak cinsiyet (sex) ve bunun üzerine kurulan toplumsal cinsiyet olarak (gender) birbirinden ayrı tutulmaktadır (Vatandaş, 2007: 30-31).

Hitit çiviyazılı kaynaklarında karşımıza çıkan cinsiyet tanımlayıcı kelimelere baktığımızda, konuyla ilgili olarak kadın ve erkek cinsiyeti için çeşitli ifadelerin kullanılmış olduğu görülmektedir. Hititlerde kadın ve erkek cinsiyetini biyolojik olarak tanımlayan pek çok ifade bulunmaktadır ve bu ifadelere tez çalışması kapsamında aşağıda detaylı olarak değinilmiştir. Diğer yandan, araştırmalardan anlaşıldığı kadarıyla Hititler genital anatomi üzerine özel bir çalışma yapmamışlardır. Hititler'in bu konudaki bilgileri, ritüellerde atıfta bulunulan vücut organları için kullanılan bazı kelimelerden öğrenilmektedir. Aynı zamanda, Mezopotamya tıbbı Hitit tıbbını etkilemiş ve birçok tıbbi bilgi Mezopotamya'dan Hitit toplumuna girmiştir.

Ritüel metinlerdeki belirtilen genital organ isimlerinden yola çıkarak genital sistemi erkek üreme organları ve kadın üreme organları olarak iki kısımda incelemek mümkündür (Şahinbaş Erginöz, 2014: 87). Çalışmamızda cinsiyet kavramını ele alırken çiviyazılı belgelerde tespit edilen cinsiyet tanımlayıcı ifadelerden başlayarak kadınların en belirgin sosyal rolü olarak görünen annelik ve doğum kavramına yer verilmiştir. Doğum ve Annelik bölümünde Mezopotamya toplumları ile Hitit toplumunun doğum ritüelleri başta olmak üzere yazılı belgelerinden detaylı örnekler verilmiştir. Meslekler bölümünde, yoğunlukla envanter metinleri, ritüel ve bayram metinleri olmak üzere kadın ve erkek bireylerin toplumda hangi görevleri yerine getirdikleri aktarılmıştır. Cinsiyet ve Cinsellik bölümünde ise, Hitit toplumunun ritüel metinlerinde çeşitli cinsel rahatsızlıklar için başvurulan uygulamalara yer verilmiş,

ardından oldukça geniş bir konu yelpazesine sahip olan edebi metinler incelenmiştir. Hitit toplumunun cinselliği işleyiş biçimi Mezopotamya toplumlarının yazılı kaynakları ile daha geniş bir bakış açısı sunmak amacıyla karşılaştırılmıştır. Son olarak, Hitit toplumunda halkın yaşayış biçimi ve yaşadığı koşulları anlamlandırmamızı mümkün kılan yasal metinlerde cinselliğin işlenişi ve cinsel suçlar Mezopotamya karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır. Bu bölümde, Hitit yazılı kaynaklarında yer alan cinsiyet tanımlayıcı kelimelerin terminolojisi incelenmiştir.

1.1.1. Kadın Cinsiyeti ile İlgili Belirleyici Terimler

Kadın üreme organları arasında, yumurtacık yapan yumurtalık (*ovarium*), yumurtacığı uterusa götüren fallop borusu (*tuba uterina*), aşılanan yumurtacığı büyüten dölyatağı (*uterus*), kadında çiftleşme organı olan vajina (*vagina*) ve vulva (*Pudendum femininum*) bulunmaktadır. Hititçe metinlerde kadın cinsiyetini tanımlayan pek çok kelime karşımıza çıkmaktadır (Şahinbaş Erginöz, 1999: 57).

Hititçe ^{UZU}*šarhuwant-* "dölyatağı, rahim, cenin, embriyo, karın, plasenta, uterus" anlamlarını taşımaktadır (HW: 185; Hoffner, 1967: 25; Şahinbaş Erginöz, 1999: 57; Tischler, 2001: 145; Kloekhorst, 2008: 733. Tischler, 2001: 145; Şahinbaş Erginöz, 2014: 94-95; HDW: 71; Ünal, 2016: 462; CHD: 253).

Hitit çiviyazılı kaynaklarında "kadın" cinsiyetini ifade etmek için çeşitli kelimeler kullanılmıştır. "Kadın" kavramını ifade etmek için Sümerce MUNUS (MZL: 223), Akadca *ŠINNIŠTUM* (CAD S: 293), Hititçe *kuwana-* kelimeleri kullanılmıştır (Kloekhorst, 2008: 501; Ünal, 2016: 305). Bunlara ek olarak, $^{(MUNUS)}$KI.SIKIL "genç kadın", $^{(MUNUS)}$*udati-* "dul kadın" olarak geçmektedir (HEG U: 141-143; Ünal, 2016: 571). $^{DUMU.MUNUS}$*šuppeššara-*[1] kelimesi ise, "temiz- saf kız, bakire" olarak geçmektedir (HW: 198; Ünal, 2016: 492; CHD: 636-638). "Kız çocuk" için ise Sümerce DUMU.MUNUS ifadesi kullanılmaktadır (HW: 269; Ünal, 2016: 108).

[1] CHD'de *šuppeššara-* için, kutsanmış (genç bir kız ya da kadın için), el değmemiş (yiyecek sunuları için) anlamları da verilmiştir (CHD: 636).

Hitit kaynaklarında geçen ^{UZU}*genzu-* (*ginzu-, gimzu-*) kelimesi "üreme organı, rahim, (dişi) cinsel organı" anlamlarına gelmektedir (HW: 107-108; HDW:37; HEG I a-k: 555-556; Ünal, 2016: 275). Kelimenin Sümerce karşılığı ^{UZU}ÚR.MUNUS'tur. Hoffner, *genzu-* için "kucak" ve "rahim" anlamlarını vermiştir (Hoffner, 1967: 24). KBo 22.102'de, bir kişinin rahminin hastalandığından bahsedilmektedir.

KBo 22.102 Öy. VI[2] (Burde, 1974: 41):

[*ma-a-an* T]UR-*an ge-en-zu iš-tar-ak-zi* [*na-aš*]- *ma šal-li-in-pát ku-in-ki iš-tar-ak-zi Bir çocuğun genzu'su hastalandığı* [*zaman*]*, veya aynı şekilde bir yetişkinin genzu'su hastalandığı zaman* (Burde, 1974: 41; Şahinbaş-Erginöz, 1999: 57). Metnin bu kısmından da anlaşılacağı üzere *genzu-* terimi, hem çocuklar hem de yetişkinler için kullanılan bir organ ismidir.

KUB 7.1[3] + 3 4 vd., 16 vd.'de ise *genzu-* kelimesi, ^{UZU}GAB[4] ^{UZU}*ḫaḫri-*[5], ^{UZU}NÍG.GIG[6], ^{UZU}ŠÀ[7], ^{UZU}*pantuḫan-*[8] gibi organlarla birlikte, mide ile kalp arasında bir organ olarak sayılmaktadır (Burde, 1974: 41).

"Rahim, dölyatağı" anlamına gelen, *genzu-*'nun eş anlamlısı olabilecek kelimelerden biri *haššatar* (*hašnatar*)'dır (HW:51, 62, 285; HDW: 14, 18; Ünal, 2016: 172). Sümerce karşılığı ise MÀŠ'tır. Kelimenin kökü olan *haš*(*š*)-, "doğmasına sebep olmak, doğuma yardım etmek" anlamlarını taşımaktadır. Aynı zamanda, somut olarak "doğurmak, doğum" anlamları da vardır. Kelime, yine "idrar torbası, döl yatağı, embriyo, plasenta" anlamlarıyla karşımıza çıkan *šarhuwant-* ile de eş anlamlı gibi görünmektedir. Metinlerde yer alan *šarhu-*'nun ise "vulva" anlamına geldiği düşünülmektedir (Şahinbaş Erginöz, 1999: 58). S. Alp *šarhu-* kelimesinin *šarḫuwant-* ile aynı köke sahip olabileceğini ifade etmektedir (Alp, 1957: 5- dp. 6).

[2] KBo 22.102 (CTH 282).
[3] CTH 390= KUB 7.1 + KBo 3.8; Ajatarša, Wattiti ve Šuššumaniga'nın Ritüel ve Büyüleri.
[4] "göğüs" (HW:272; MZL: 311; Ünal, 2016: 125).
[5] "akciğer, diyafram" (HW:46; Ünal, 2016: 138).
[6] "bağırsak, karaciğer" (HW: 288; Ünal, 2016: 373).
[7] "kalp" (HW:293; MZL: 383; Ünal, 2016:439).
[8] "mide, gövdenin iç kısmı, mesane" (HW:157; Ünal, 2016:392; CHD:95).

^{UZU}*tita*(*n*)- , *tetan*- ise, “meme” anlamına gelmektedir (HDW: 90-91; Hoffner, 1967: 24; Ünal, 2016: 535). Kelimenin Sümerce karşılığı ise ^{UZU}UBUR’dur (Şahinbaş Erginöz, 1999: 58; 2014: 95).

Hititçe metinlerde kadın cinsiyetini tanımlayan kavramlar oldukça fazladır. Yukarıda incelenen söz konusu kelimeler aşağıda bir tablo halinde verilmiştir.

Kelime	**Anlamı**
kuwana- (Hit.); MUNUS (Süm.); *ŠINNIŠTUM* (Akk.)	Kadın
DUMU.MUNUS*šuppeššara-*	Temiz, bakire
genzu-	Üreme organı, rahim, (dişi) cinsel organı
^{UZU}*šarhuwant-*	Dölyatağı, rahim, cenin, embriyo, karın, plasenta
haššatar (hašnatar); MÀŠ (Süm.)	Rahim, dölyatağı; döllenme, dölleme gücü; doğurganlık, üreme, çoğalma, aile
^{UZU}*tita*(*n*)- , *tetan*- ; ^{UZU}UBUR (Sum.)	Meme
ušantari-	Gebe
armaḫ-	Gebe olmak, gebe bırakmak
armai-	Hamile olmak, hamile kalmak
armawant-	Hamile
annitalwatar-	Doğurganlık, doğurabilme kabiliyeti
šumrai-	Hamile olmak
ḫaš(š)-	Doğum
wiwa-	Doğum sancısı sırasında bağırmak
wiwiškatalla-	Doğuran

Tablo 1.1: *Kadın Cinsiyeti ile İlgili Belirleyici Terimler.*

Yukarıda verilen tablodan da anlaşılacağı üzere kadın cinsiyeti hem biyolojik hem de sosyal olarak (bakirelik) metinlerde sıklıkla yer almaktadır. Bu durum erkek cinsiyetini tanımlayan kavramlar için de geçerlidir. Çeşitli metin türlerinde karşımıza çıkan cinsiyet belirleyici bu terimler aslında Hitit toplumunda cinsiyet ve birey algısının oluşmuş olduğunu göstermektedir. Bir sonraki bölümde erkek cinsiyetini tanımlayan kavramlar incelenecektir.

1.1.2. Erkek Cinsiyeti ile İlgili Belirleyici Terimler

Erkek üretim organlarının fizyolojik olarak iki parçası bulunmaktadır. Bunlar: sperm yapan testisler, spermi dışarı atan ve vajina ile birleşimini kolaylaştıran oluşumlar olan: tubuli recti, rete testis, ductuli efferentes, eppiddidymis, sperme götüren kanal (*Ductus deferens*), sperm kesecikleri (*Glandula vesiculosa*), ejekulator (atıcı) kanal (*Ductus ejaculatorius*) ile penis ve testis (erbezi)'tir. (Şahinbaş-Erginöz, 1999: 51).

Hititçe *pešna-* (*pišna-*) "erkek, adam" anlamına gelmektedir (HW: 283; HDW: 63; Ünal, 2016: 413; CHD: 324). Sümerce karşılığı LÚ (MZL: 357); Akadca karşılığı *AUILU*, *AMĪLU* (CAD A/II: 48-57); Luwice karşılığı ise ziti-'dir. *pešnatar/ pišnatar* kelimesi ise soyut olarak "erkeklik" anlamını taşımaktadır (**Resim 1**). Hitit yıllıklarında *pešna-* kelimesinin bir türevi olan *pešnatar* genel bir başlık olarak kullanılır ve Hitit krallarının askeri seferleri ve kahramanlıkları "erkek icraatleri" olarak aktarılmıştır (Hoffner, 1966: 327). Normalde, /ātar/ suffixi soyut isim yapan bir suffix olmasına rağmen *pešnatar-* örneğinde somut bir nitelik de kattığı görülmektedir. Somut olarak *pišnatar-* (HDW: 63; CHD: 328), "erkek genital organı, erkek üreme organı, erkeklik organı" gibi anlamlar taşımaktadır. Ali Dinçol, /ātar/ suffixi ile nadir de olsa somut isim yapılabileceğini ifade etmiştir (Dinçol, 1970: 59).

Erkek cinsiyetini belirten bir diğer kelime ise Hititçe *taparnant-* kelimesidir (HDW: 85). Kelime, *tapar-* "yönetmek" kökünden gelmektedir (HEG T 1:116-119).

HW'de *taparnant*-'ın Hitit krallarının unvanlarından olan Tabarna'dan türetilmiş olabileceği belirtilmektedir (HW: 211).

Hititçe *tašku*- kelimesi "testis, haya" anlamına gelmektedir (HDW: 33; HEG İİİ T/D 2: 155-156). Sümercesi ŠIR, ŠIR$_4$' dır (MZL: 68-69; Halloran, 2006: 261). KUB 9.4[9] i 10 ve devamında ^{UZU}*tašku*- ve "penis" anlamına gelen *hapuša*-[10] birlikte geçmektedir. Bahsedilen organ isimleri KUB 9.4 i 12 ve devamındaki satırlarında *ḫupparattiyati-, tašku-, ḫapušša*- şeklinde, I 29 ve devamında ise *tašku-ḫupparattiyati- ḫapušant*-[11] şeklinde sıralanmaktadır (Beckman, 1990: 36 vd.).

KUB 9.4 i 12

§2

12 [*ḫu-u-up*]*a-ra-at-ti-ya-ti-iš-kán ḫu-u-up-pa-*(*ra-*)*at-ti-ya-ti*

13 *ḫa-an-da-an ta-aš-ku-uš-kán ta-aš-ku-i* KI.MIN

§6

29 *ta-aš-ku-uš ta-aš-ku-wa-*[*aš* GI]G-*an kar-ap-zi*

30 *ḫu-up-pár-ra-at-ti-ya-*[*ti-iš*] *ḫu-up-pár-ra-at-ti-ya-ti-*<*aš*>

31 GIG-*an kar-ap-zi* [*ḫa-a-p*]*u-ša-an-za* (Beckman, 1990: 36).

Testis anlamına gelen bir diğer Hititçe kelime ise *arki*-'dir (HDW: 7; HEG I a-k: 60; Ünal, 2016: 80). HW^2'de tanrılara kurban edilen ve yenebilen bazı organlardan bahsedilerek, önceden üreme organı olarak kabul edilen *arlip-, ḫapeššar*- (organ, erkek üreme organı), *ḫarniu-/ḫurniu*- "penis?", *genzu*- "üreme organı" ve *lalu*- organları sayılmıştır. Sözlükte sayılan bu organların arasında *arki*- yoktur. Yine

[9] CTH 409= KUB 55. 20+ KUB 9. 4+ Bo 7125+ Bo 8057; Tunnawiya Ritüeli.

[10] Kelime, bir ok ya da kamış sapını ve belirli bir vücut parçasını ifade etmektedir. Bir vücut parçasını ifade ederken genellikle "penis" anlamında kullanılır (Kloekhorst, 2005: 27).

[11] Yukarıda değinilen *ḫapuša*- ve *ḫapušant*- kelimelerinin cinsiyetle ilgili organlarla yakın ilişkili olmaları sebebiyle karşılıklarının "penis" olması gerektiği düşünülmektedir. *ḫapuša*- kelimesine /-ant/ suffixi getirilerek *ḫapušant*- kelimesinin türetilmiş olması muhtemel görünmektedir. Söz konusu /ant/ suffixi değişik pek çok yerde, çeşitli türdeki isimlerin yapılmasında kullanılmaktadır. Topluluk ismi yapımında (*utne*- "ülke"- *utneyant*- "ülkeler topluluğu")veya zaman gösteren isimler ile mevsimlere ait kelimelerin yapılmasında (*gimmant*- "kış", *zenant*- "sonbahar) kullanılmaktadır. Ancak bazı durumlarda kök ve /ant/ suffixi ile türetilen kelimeler anlam bakımından bir fark göstermemektedir (*ešḫar* ve *ešḫanant*- "kan") (Dinçol, 1970: 62; Şahinbaş Erginöz, 1999: 53).

HW^{2}'de bu bölümden sonra Hurri ve erken Hitit dönemlerinde tanrılara kurban edilen ve yenebilen organların geçtiği metinlerden bahsedilmiştir. Söz konusu metinlerden, Hititler'in göğüsleri, kalçaları, başları ayakları çiğ olarak tanrıların önüne koyarken, testisleri, kaburgaları, karaciğerleri ise pişirdikleri anlaşılmaktadır. Bu duruma göre, testis pişirilen bir organ durumundadır (Şahinbaş Erginöz, 1999: 52). Luwice (:) warwatna ve warwalan (HW, 1952: 247, 289; HDW: 103; Ünal, 2016: 586) Sümerce NUMUN (MZL: 69; Halloran, 2006: 211), Akadca *ZĒRU* (CAD Z: 89-97),"tohum, sperm" anlamına gelmektedir.

KUB 9.4 I 31-32 (Beckman, 1990: 36; Puhvel, 1991: 132):

31 GIG-*an kar-ap-zi* [*ḫa-a-p*]*u-ša-an-za*

32 *ḫa-a-pu-ú-ša-aš* GIG-[*an kar-*]*ap-zi*

Penis; penisin hastalığını kaldırır (Beckman, 1990: 45; Puhvel, 1991:132).

Erkek üreme organı anlamına da gelen bir diğer kelime ise Hititçe *ḫappeššar-* (*ḫappiššar-*)'dır (HW: 54-55; HDW: 16; HEG I a-k: 165-166). Sümerce karşılığı ^{UZU}ÚR, Akadca karşılığı ise *SŪNU* (CAD S: 386-389)'dur. Sümerce ^{UZU}ÚR vücudun belden aşağıda kalan kısmını ifade etmektedir. Ancak Hititçe karşılığı olan *ḫappeššar* daha geniş bir anlam taşıyarak genel olarak "organ; uzuv" anlamına da gelir. ^{UZU}ÚR$^{HI.A}$'nın organ karşılığının olmasının yanı sıra "cinsiyet organları" gibi spesifik bir anlam da taşımaktadır. Hititçede sadece vücudun alt kısımlarını değil, geniş olarak bütün vücut kısımlarını (organları) ifade etmektedir. Bu sebeple Hititçede bunu karşılayan *ḫappeššar*, aslında Sümercedeki ÚR'dan ziyade, "kol, bacak gibi bir organ, vücudun bir kısmı" anlamını taşıyan Á.ÚR (MZL: 365; Halloran, 2006: 12)'u karşılamakta ve Akadca karşılığı da *MEŠRĒTI* (CAD M II: 40-41) karşımıza çıkmaktadır.

KUB 9.4 I

2 [12 ^{UZU}ÚR$^{HI.A}$ *A-NA* 12 ^{UZU}ÚR$^{HI.A}$ *ḫa-an-da-*]*mi*

Ben 12 organı 12 organın üzerine koyuyorum (Alp, 1957: 36; Beckman, 1990: 45).

Hititçe ^{UZU}*hurni-, harniu-* ‘da (HW: 58, 76; Hoffner, 1967: 24; HDW: 17; Ünal, 2016: 165) “bir uzuv, penis?” anlamını taşımaktadır. Kelimenin Akadca karşılığı *IŠARU*’dur (CAD I-J: 226-227). Hititçe *lalu-* yine “penis, erkek üreme organı, erkeklik organı” anlamlarında kullanılan bir diğer kelimedir (HW: 126; Alp, 1957: 5; Hoffner, 1967: 54; HDW: 45; CHD: 28; HEG V-VI l-m:25; Ünal, 2016: 314). Kelimenin Akadca karşılığı ^{UZU}*IŠARU, MUŠARU*’dur. Penis anlamına gelebilecek diğer bir kelime ise *arlip-* kelimesidir (Hoffner, 1967: 24; HEG I a-k: 61-62; Ünal, 2016: 81). Bazı kaynaklarda “bir uzuv, uyluk, kalça” olarak da geçmektedir. Penis anlamı da olabileceği, bunun yanı sıra hem insanlar hem de hayvanlarda sağda ve solda bulunan bir organ olan *walla-*’nın (“bacak, uyluk, kalça”) önünde bulunan bir organ olduğu belirtilmektedir (Şahinbaş Erginöz, 1999: 55). KUB 29.1 numaralı Saray İnşa Etme Ritüeli’nde *arlip-* kelimesi ile ilgili analojik bir anlatım söz konusudur:

KUB 29.1[12] 5 (Schwartz, 1947: 38; HW^2: 313):

9 *nu u-wa-al-lu-uš ti-an-zi nu ki-iš-ša-an*

10 *me-mi-ya-an-zi ki-i-wa wa-al-li-e-eš ma-aḫ-ḫa-an*

11 *ar-li-pa ar-ta-ri* LUGAL-*ša ud-da-ar QA-TAM-MA*

12 *ar-li-pa ar-ta-ru*

Onlar bacakları (baldırları) oraya yerleştirirler ve şöyle söylerler: ‘Bu kalçaların arlipa olarak (ayakta, dik, dikey?) durduğu gibi, aynı şekilde kralın sözleri de arlipa gibi (dikey? dosdoğru) durmalıdır (Schwartz, 1947: 39; HW^2: 313).

İki anlam barındıran ve barındırdığı anlamlardan bir tanesi de “üreme (cinsiyet) organı, penis” olan Hititçe kelime ise *genu-* (*ginu-, ganu-*)’dur (HW: 98; Hoffner, 1967: 24; HDW: 33, 37; Ünal, 2016: 275). Söz konusu kelime hem diz hem de cinsiyet organı anlamında kullanılmaktadır. KUB 35.148’de, *genu-* kelimesi “penisin hastalığı” olarak geçmektedir (HW^2: 79; Puhvel, 1984: 63). Hititçe *ḫapuri-* (HDW: 16; Ünal, 2016: 108) “sünnet derisi, sünnet derisinin ucu” anlamına gelmektedir (Şahinbaş Erginöz, 1999: 56). KUB 44.61’de şu şekilde yer almaktadır:

[12]CTH 414=KUB 29.1 +KUB 52.94 + KUB 60.113 + KUB 51.56; Saray Yapısı Ritüeli.

KUB 44.61[13]. ay. 24-26 (Puhvel, 1991: 131):

O*, sünnet ettiyse, … ona…; o, sünnet etmediyse, o hapuri'sinin arkasına basar, merhem sürer… ve hapuri'sini ileriye (doğru) çeker* (Puhvel, 1991: 131).

Erkek cinsel organlarını ve erkeklik gibi soyut ve sosyal bir rolü tanımlayan ifadeler Hititçe metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda, erkek cinsiyetini ifade eden belirli kelimeler tablo halinde verilmiştir.

Kelime	**Anlamı**
pešna- (*pišna-*); LÚ (Süm.); *AUILU, AMĪLU (Akk.)*	Erkek, adam
pešnatar/ pišnatar	Erkeklik; erkek üreme organı, erkeklik organı
taparnant-	Erkek cinsiyetini belirten bir kelime
tašku-	Testis, haya
arki-	Testis
ḫapeššar-	Organ, erkek üreme organı
ḫapuša- ; *ḫapušant-*	Penis
lalu-	Penis, erkek üreme organı, erkeklik organı
arlip-	Penis (?); bir uzuv, uyluk, kalça
genu- (*ginu-, ganu-*)	Üreme (cinsiyet) organı, penis
^{UZU}*hurni-, harniu-*	Penis (?)

Tablo 1.2: *Erkek Cinsiyeti ile İlgili Belirleyici Terimler*

Hititçe metinlerde geçen cinsiyet tanımlayıcı ifadeler oldukça çeşitlidir. İlgili kelimeler daha çok tıbbi sayılabilecek belgelerden aktarılmıştır. Kadın cinsiyetini tanımlayıcı kelimeler, genital organları tanımlayanların yanı sıra, gebelik ve doğum sürecini anlatan ifadeleri de içermektedir. Buna bağlı olarak, ikinci bölümde belki de

[13]CTH 61= KUB 44.61; II. Muršili'nin Annalleri.

dönemin kadınları için en kayda değer rol olarak görülen doğum ve annelik kavramları incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN CİNSİYET ROLLERİ

2.1. Doğum ve Annelik

Doğum, insan yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Üreme gerek kültürel gerek sosyal ve ekonomik anlamda yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Eskiçağ toplumlarında da doğumun, yaşam içerisinde önemli faktörlerinden biri olduğu görülmektedir. Eskiçağ toplumlarındaki tıp anlayışına baktığımızda din unsuru yadsınamaz bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu ve Mezopotamya toplumlarında, tanrıların isteklerinin yerine getirilmemesi durumunda tanrıların kızarak insanlara hastalık vereceği düşüncesi hakim olmuştur.

Hitit toplumu ve Mezopotamya toplumlarında gebelik süreçleri ve doğumu ifade eden pek çok kavram yazılı belgelerde tespit edilmiştir. Doğum olayı dönemin bireyleri için olağanüstü bir olay olarak görülmekteydi. Bu bağlamda kadının bir canlı dünyaya getiriyor olmasına kutsal bir anlam atfedilmesi çok da şaşırtıcı değildir. Bu bölümde, Hitit toplumu ve bazı Mezopotamya toplumlarında gebelik ve doğum olayını toplumun algılayış biçimini yansıtan çeşitli metin türleri incelenecektir.

2.1.1. Mezopotamya'da Gebelik ve Doğum

Mezopotamya çiviyazılı belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla buradaki topluluklar, büyü ve sihir yoluyla tedavi ve buna ek olarak deneysel yöntemler de kullanmışlardır. Genel anlamda Hitit, Sümer ve Babil gibi çeşitli Eskiçağ toplumlarının tıp bilgisini ve uygulamalarını, dini yöntemler, rahip ve büyücü sınıfı tarafından uygulanan ritüel ile tedaviler; büyü ve ritüel dışında doktorlar tarafından yapılan tedaviler ve her iki durumun da yanıt vermediği durumlarda, ikisinin de kullanıldığı tedaviler olarak üç şekilde sıralamak mümkündür (Ay, 2012: 44).

Eski Mezopotamya'da birçok tedavi "A.ZU/Asû[14] olarak ifade edilen hekimler ve "Ašipu" olarak adlandırılan şifacılar tarafından uygulanmıştır. Bilinen en eski reçeteler ise III. Ur Hanedanı dönemine dayanmaktadır. Söz konusu reçetelerde çeşitli ilaçlar kaydedilmiş ancak teşhis bulunamamıştır. Eski Babil Dönemi'ne gelindiğinde farklı bir şekilde ilaç hazırlama ve talimatların yanı sıra hastalık belirtileri ve teşhisleri içeren açıklamalar da metinlerde yerini almıştır. Orta Asur ve Orta Babil döneminde ise, hastalık teşhis ve tahminlerinin yazılı olduğu tabletler karşımıza çıkmaktadır. "Semptomlar" adı verilen, Sümerce SA.GİG; Akadca *SAKİKKÛ*[15] olarak ifade edilen ve 40 tabletten oluşan bir seri tabletin 36.-37. tabletlerinde kadın hastalıkları ve doğumla ilgili bilgilere yer verilmiştir (Sabuncuo, 2020: 1823).

Mezopotamya çiviyazılı kaynaklarında gebelik, Sumerce PEŠ$_4$[16]; Akadca *ERĪ* kelimeleri ile ifade edilmektedir (CAD, E: 301). Hayatın başlangıcı ise, "*Babamdan oldum* (*REHŪ*) (CAD, R/2: 252), *annemden doğdum* (*ALĀU/WALĀDU*) (CAD, A/1: 287-289)." şeklinde ifade edilmiştir. Sumerce ŠÀ, Akadca *LİBBU* "kalp, karın, bağırsaklar, rahim" anlamında kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak, *ŠA LİBBİŠA* (CAD, L: 164, 175-176) ve *ŠÀ*-ŠÀ-*ŠÀ* ise "fetüs, doğmamış çocuk" anlamına gelmektedir (Sabuncuo, 2020: 1825).

Eski Mezopotamya'da modern tıptakine benzer olarak kadının vajinal salgılarında meydana gelen değişikliklerden yola çıkılarak gebelik tahmininde bulunulmuştur. *UET 7.123*[17] tableti bir gebelik testini içermektedir (Sabuncuo, 2019: 135; Sabuncuo, 2020: 1825). Tabletin ön yüzünde gece boyunca vajinada bekletilen bir tamponun renk değişimlerinden ve kadının içtiği bir ilaçtan bahsedilmiştir. Tabletin arka yüzünde ise yeni bir tamponun yapılışı ve kullanımı aktarılmıştır (Scurlock, 2014: 582). Tabletin ön yüzündeki gebelik belirtileri ile ilgili ifadeler şu şekildedir:

---

[14] Halloran, 2006: 25 "doktor, şifacı"; ePSD: "doktor" http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html

[15] Esasen Asur Dönemi'ne tarihlenen tablet serisi, içerik olarak Sümer döneminden beri süregelen tıp bilgilerini yansıtmaktadır (Koch, 2015: 21).

16 Halloran, 2006 "hamile": 216; Aydın, 2013: 988 "hamile"; ePSD: "hamile olmak, gebelik, doğurmak" http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html

[17] Ur kazılarında ortaya çıkarılan metinler.

Bir tutam yünün içine ½ šekel[18] *beyaz bitki*[19]*, ¼ šekel şap ve 1 šekel tarmuš*[20] *sarılır ve vajinanın içine koyulur. Gece boyunca vajinada kalan yün ertesi sabah çıkarılır ve yıkanır. Eğer yün kırmızı veya kan kırmızısı renkte çizgi çizgi olursa kadın gebedir. Eğer yünün rengi yeşilse kadın gebe değildir… Kadın kukru*[21]*, burašu/ardıç, ḫašu/kekik, nuḫurtu*[22] *ve abukkatu* [23]*reçinesi (ile yapılmış ilacı)bir ya da üç defa içer. Eğer kadın kusarsa gebedir* (Sabuncuo, 2019: 135; Sabuncuo, 2020: 1826).

Gebelik tahmini içeren bir diğer metinde ise şu yöntemler ifade edilmiştir:

Bir tutam yünün içine šambalitu/çemen otu (tohumunu?) sarar ve vajinanın içine koyarsınız. Üç gün boyunca kullandıktan sonra šambalitu/çemen otu, mürrüsafi/ (šeguššu -arpa) gibi alacalı olursa kadın gebedir (Sabuncuo, 2020: 1826).

Tabletin devamında iki alternatif daha yer almakta ancak kullanılan malzemeler anlaşılırken işlemin sonucu tabletin hasar görmesi sebebiyle anlaşılamamaktadır. İlk olarak vajinaya koyulması gereken malzemeler *beyaz bitki* ve *uḫḫūlu*[24] *qarnānu*[25]'dur. İkinci olarak ise anlaşılabilen malzemeler *Mısır şapı, burašu/ ardıç* ve *uḫḫūlu*'dur (Sabuncuo, 2020: 1826).

Kadın hastalıkları ve doğum hakkında bilgin veren 115 satırlık SA.GİG/ *SAKİKKÛ* serisinin 36. tableti bebeğin cinsiyet tahmini, gebe kadın ve fetüsün sağlık durumlarıyla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Tablette ilk olarak kadının alnının aldığı renge göre fetüsün cinsiyeti belirlenmeye çalışılmıştır:
1-4 *Eğer doğurgan bir kadın gebeyse ve alnının üst kısmı yeşilimsi ise fetüs erkektir Eğer doğurgan bir kadın gebeyse ve alnının üst kısmı beyaz ve parlaksa/siyahsa fetüs kızdır. Kırmızımsı ise fetüs erkektir.*

[18] 1 šeqel=8,3 gr. Bazı kaynaklarda ise 8 gr. olarak verilmiştir (Postgate, 1994: xix).
[19] CAD, Ş: 108.
[20] Bir bitki. CAD, T: 238.
[21] Aromatik bir bitki. CAD, K: 500.
[22] Medikal bir bitki. CAD, N/2: 322.
[23] Bir bitki. CAD, A/1: 81.
[24] Alkalik bir bitkidir. CAD, U/W: 48.
[25] Büyük boynuzlu. CAD, Q: 133.

Kadının alnının yanı sıra birkaç örnekte şakağının atışına ve ne tarafta attığı ile şakağın renk durumu ve yüz bölgesine göre cinsiyet tahmininde bulunulmuştur:

11-14 *Eğer doğurgan (lık çağındaki) bir kadının şakağındaki damar sağ alta doğru nabız gibi atarsa fetüs kızdır, sol alta doğru nabız gibi atarsa fetüs erkektir*. *Eğer doğurgan (lık çağındaki) bir kadının şakağındaki kaslar kırmızımsı ise fetüs erkektir, beyaz ise fetüs kızdır*.
24-25 *Eğer doğurgan (lık çağındaki) bir kadının yüzündeki umṣātu/lezyonlar soyulmuş gibi görünüyorsa ve onun yüzü sarımsı ise fetüs erkektir, kırmızımsı ise fetüs kızdır* (Scurlock, 2014: 248-249).

Gebe kadının karnı ve ayak bileklerinin görüntüsü de cinsiyet tahmini konusunda belirleyicidir:

63-64 *Eğer doğurgan bir kadının bağırsakları alt karnına doğru, sağ tarafa çıkıntı yaparsa kadın bir erkeğe gebedir*". "*Eğer doğurgan bir kadının bağırsakları yukarıdan alt karına doğru çıkıntı yaparsa kadın bir kıza gebedir*.
71 *Eğer doğurgan (lık çağındaki) bir kadının bağırsakları genişlerse, hem ayakları hem de ayak bilekleri şişerse, sağa ve sola adımlarsa kadın ikizlere gebedir* (Scurlock, 2014: 20-251).

Aynı tablette gebe kadının sağlık durumlarından da bahsedilmektedir. Örneğin rahimden gelen kanamanın her dönem olduğu gibi gebe kadın ve fetüs için risk teşkil ettiği görülmektedir:

82-83 *Eğer doğurganlık çağındaki bir kadının rahim ağzından koyu kan akarsa kadının gebeliği iyi olmayacak. Eğer doğurganlık çağındaki bir kadının rahim ağzı sürekli iltihap üretirse kadın fetüsle birlikte ölecek* (Scurlock, 2014: 251).

Önemli başka bir konu ise gebelik süresidir. Normal gebelik süresi 280 gün (40 hafta) yani dokuz ay on gündür. Sümer Enki ve Ninhursag Miti'nde gebelik için dokuz aylık bir süreç verilmiştir. Eski Babil Atra-hasis Miti'nde ise on aylık bir süreç söz

konusudur (Sabuncuo, 2020: 1828). SA.GİG/sakikkû serisinin 37. Tabletinde gebeliğin belirli zamanlarında ilişkiye girmenin etkilerinden bahseilmiştir:

1-2 *Eğer gebe bir kadın hastaysa ve eğer üçüncü/dördüncü ayda ona (cinsel olarak) yaklaşmaya devam edilirse kadın yaşayacak.*
7 *Eğer dokuzuncu/onuncu ayda ona yaklaşmaya devam edilirse kadın iyileşmeyecek/doğum yapamayacak* (Scurlock, 2014: 256; Sabuncuo, 2020: 1828).

Eski Mezopotamya'da normal doğumu ifade etmek için Sümerce "SI.SÁ[26]" (Halloran, 2006: 230), Akadca "*EŠĒRU*" fiilleri kullanılmıştır (Halloran, 2006: 155). Kullanılan bu fiiller, "iyi olmak/gitmek" anlamına gelmektedir. Zorlu doğum için ise "sıkıntı/güç durumda olmak" anlamına gelen Sümerce "LA.RA.AH"[27] Akadca "*PUŠQU/ PUŠAQU*" fiilleri kullanılmıştır (Sabuncuo, 2019: 140). Zor doğumları kolaylaştırmak adına bazı ritüeller uygulanmıştır. BAM 248, IV:12-38 numaralı, zor doğumla ilgili bir tedavi ritüelini içeren metinde büyünün yanı sıra çeşitli ilaç ve merhemler de bulunmaktadır. Tabletteki bazı ilaçlar ve kullanım şekilleri şöyledir:

13-15: *Eğer bir kadın doğum yapmakta zorlanıyorsa tilki üzümü*[28]*, köpekdili*[29] *bitkisi ve tuḫlu*[30]*yu birlikte öğütürsünüz. Laḫannu kabına doldurulan kurunu birası içinde bu bitkileri çırparsınız. Eğer kadın aç karnına onu içerse gecikmeden doğum yapacak*.
21-22: *Alternatif olarak; tilki üzümünü (veya) köpekdili bitkisini (veya) köpek dili bitkisi ile nūnû*[31]*yu öğütürsünüz. Bira içine karıştırırsınız. Eğer kadın aç karnına onu içerse gecikmeden doğum yapacak* (Sabuncuo, 2020: 1830).

Metinlerde hastalığın iyileşmesi için bir basamak olarak görülen büyüye de sıklıkla yer verilmiştir. Bir kadının gebe kalıp kalamayacağı ya da doğacak olan çocuğun erkek olup olmayacağını öğrenmek adına fala da başvurulmuştur (Sabuncuo,

26 ePSD: http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html
27ePSD: http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html
[28]Sümerce ^{GIŠ}GEŠTIN.KA$_5$A; Akadca *karān šēlibi.* CAD, K: 201.
[29]Sümerce Ú.EME.UR.Gİ$_7$; Akadca *Lišān kalbi.* CAD, L: 209.
[30]Medikal bir bitki. CAD, T/2: 454.
[31]Medikal bir bitki. CAD, N/2: 241.

2020: 1824). Kehanet de sık kullanılan yöntemlerden biri olmuştur. Örneğin gezegenlerin hareketinin ele alındığı Enuma Anu Enlil Serisi'nde gebe kadınlar için de kehanette bulunulan, Venüs gezegenin durumu hakkında şu ifadeler bulunmaktadır:

Eğer Venüs Yengeç Takımyıldızı'na yaklaşırsa ülkede barış ve uzlaşma olacak, tanrılar ülkeye merhamet gösterecek. Boş depolar dolacak, ülkenin ekinleri iyileşecek, gebe kadınların embriyoları mükemmel olacak ve büyük tanrılar ülkenin mabetlerini düzende tutacak." Adı geçen seride, ay tutulmasının pek çok olumsuz sonucu belirtilirken bunların arasında gebe kadınların düşük yapacağı ifadesine de yer verilmiştir (Baigent, 2009: 136; Sabuncuo, 2020: 1824).

Tıp ve büyü dışında gebe kadın ve bebeğinin hayatı Sümer kanunlarındaki yaptırımlarla da koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Sümer kanun maddelerinde maddi cezalar ve kısasa kısas cezalarının birlikte uygulandığı görülmektedir. M.Ö. yaklaşık 1800'lere tarihlenen Sümer Kanunları Alıştırma Tableti'nde[32] iv 1-10'da, özgür bir kadının çocuğunun düşmesine sebep olmanın cezasının 10-20 şekel gümüş olduğu görülmektedir (Roth, 1997: 43). Hammurabi Kanunları, §209 ve 210'da özgür bir kadının çocuğunu düşürmesine sebep olan kişi 10 şekel gümüş eder, ancak kadın ölürse suçlunun da kızı öldürülürdü (Roth, 1997:122). §213-214'de ise köle bir kadının çocuğunu düşürmesine sebep olan kişinin 2 şekel gümüş ödeyeceği ve kadın ölürse 20 şekel gümüş ödeyeceği belirtilmiştir (Roth, 1997: 123). Orta Asur Kanunları'nda, A 50'de görüldüğü üzere, bebeğin cinsiyeti de kısasa kısas cezası için belirleyici olmuştur. Eğer düşen erkek çocuğu ise suçlunun öldürülmesine, kız ise can davasının yapılmasına karar verilmiştir (Roth, 1997: 173-174). A, 53'de ise, kendi isteğiyle çocuk düşürdüğü ispatlanan bir kadın için ise kazığa çakılmak ve gömülmemek gibi oldukça ağır bir ceza verilmiştir (Roth, 1997: 174).

Sümerlerde doğumun kolay geçmesi gibi çeşitli sebeplerle gerçekleştirilen büyülerle ilgili bazı mitolojik metinlerden bilgi edinilebilmektedir. Söz konusu

[32] Bir katip okulunun eğitim ürünü olan seri, Belšunu adında bir öğrenci tarafından yazılmış veya kopyalanmıştır. Seri, düşük, sözleşmeli kullanımın ihlali, evlat edinmenin reddi, tecavüz ve bazı bedensel yaralanma vakalarını içermektedir (Roth, 1997: 42).

metinlerde, boğa ve ineğin birleşmesi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir mitolojik metne göre, doğumda ilahi bir güç olarak Tanrı Enki ve oğlu Asalluhi görülmektedir. Aynı metinde inek ile kadın özdeşleştirilmekte ve kadının doğum sırasında gökyüzüne kadar duyulan feryatlarından bahsedilmektedir. Buna karşılık Tanrı Asalluhi babasından yardım ister ve Enki'nin Asalluhi'ye verdiği talimatlarla gökyüzü ile yeryüzü arasında kozmik bir aracılık oluşturulurken doğumun da kolaylaşması sağlanır. Aynı zamanda "tekne yüklemesi" gibi mecaz bir ifadeyle kadından bahsedilerek amniyon sıvısı içinde gelişen bebekle ilgili figüratif bir bağ da kurulmuştur. Metinde gerçekleştirilen büyünün sonunda bebeğin cinsiyetine yönelik nesneler ile Tanrıça Gula'nın elleriyle kadın ve bebeğe şifa sağladığı vurgulanmaktadır (Cunningham, 1997: 71-74; Sabuncuo, 2020: 1830). Daha sonra Babil ve Asur dönemlerinde inek motifi "GÉME Sîn/ Sîn'in kadın kölesi" figürüyle metaforik olarak tekrar karşımıza çıkmaktadır. "Sîn'in ineği" doğum yapan bir kadın için yapılan bir büyüdür. Büyü, Ay Tanrısı Sîn[33] ve ineği hakkındaki mitolojik bir öyküdür. Ay Tanrısı Sîn, güzelliği nedeniyle ineğine aşık olur ve onu gebe bırakır. İneğin doğum sancısı geldiğinde Sîn onu cennetten duyar ve kolay doğum yapmasını sağlamaları için Tanrı Anu'nun iki kızının yeryüzüne inmelerini sağlar. Metnin devamında doğum yapan kadın ve Sîn analojisi devam eder. İneğin yavrusu "*būr šizbi/ süt buzağısı*" olarak adlandırılır. Büyüye şu yalvarış ile son verilir: "*Bu kadın Géme-Sîn gibi kolay doğum yapabilir mi?*" (Sabuncuo, 2020: 1831).

Tıp ve büyü uygulamalarının yanı sıra, çiviyazılı metinlerde Mezopotamya kadınının doğum pozisyonunu ve ebelik mesleğinin uygulamalarını anlatan bilgiler açık değildir ancak doğum eyleminin diz çöker vaziyette ve kadının dizlerinin altına tuğlalar koyarak yapıldığı düşünülmektedir (Şahinbaş-Erginöz, 2002: 149; Sabuncuo, 2020: 1832). Bu durum *Atrahasis Miti*-[34]'nde şu şekilde geçmektedir:

---

[33] Mezopotamya toplumlarında gök cisimlerine olağanüstü anlamlar yüklenmiş ve kutsal görülerek Tanrısal güçlerle ilişkilendirilmişlerdir. Sümerce Nanna, Akadca Sin ilk gezegen olarak kabul edilen Ay'ın karşılığı olarak kullanılmış ve tanrılaştırılmıştır. Ay'ın dünya üzerinden görüldüğü şekillere de farklı anlamlar yüklenmiştir. Ay dolunay formundayken dişi, hilal şeklindeyken ise erkek olarak düşünülmüştür. Bu özelliği dolayısıyla Sin doğum ve bereketin de sembolü haline gelmiştir (Doğan, 2017: 527, 539).

[34] Atra-hasis (Hititlerde Atra(m)haši), Sümer-Babil geleneğine ait, Gılgameš Destanı ve diğer bazı Sümerce metinlerden bilinen insanın yaradılışı ve tufan konularını içeren efsanelerden biridir. Atra-hasis ismi, Akadça "çok bilge, bilgelikte başı çeken" anlamlarına gelir (Kıymet, 2013: 733).

… Rahimler bir araya getirildiğinde
Nintu oradaydı: Hamilelik aylarını sayıyordu…
Bu onuncu ay geldiğinde
Sopayı? Karnından çıkardı ve
Göbek altını? açığa çıkardı:
Yüzü ışıldadı sevinçten!
Sonra başını örttü ve ebelik yaptı:
Böğrünü sardı,
Hayır duası etti
Bir un çizgisi çekti
Tuğladan bir bölme duvarı yerleştirdi (şunu diyerek)
Onu ben ürettim, ben yaptım ellerimle!
Kutsanmış kadının evinde, ebe kadın sevinsin!
Herhangi bir hamile kadının doğuracağı her yerde
Ya da herhangi bir genç annenin kendi başına
Doğum yapacağı her yerde
Tuğladan bölme duvar yerinde kalmalı tam dokuz gün
Bu süre boyunca Nintu-Rahim
Ve söz edilen [...] *Mammi hürmet görmeli…* (Bottéro- Kramer, 2017: 616-617; Sabuncuo, 2020: 1833).

Mezopotamya'da yazıya geçirilmiş mitolojik metinler de bize doğum, ebelik ve doğum araç gereçleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Sumer mitolojisinde Enki'nin dünya düzenini sağlaması ve tanrıçalara verilen görevden bahsedilen mitte şu ifadeler geçmektedir (Sabuncuo, 2019: 140-141):

… Enlil'in kız kardeşi Aruru (Nintu)
Doğum kraliçesi Nintu
Kutsal doğum tuğlasını alan
En[35] *–liği için*

[35]"Bey" Sümercede bir yetki unvanıdır (Sabuncuo, 2019: 141- dp. 599).

Ve göbek kordonu neşterini kazanan,
İmman taşını, pırasaları
Yeşilimsi lacivert taşından silagarra kabını ala
Ve takdis edilmiş kutsal ala-kabını kazanan
Ülkenin ebesidir şimdi.
Kralların doğumu, En'in doğumu onun elinde olur… (Kramer, 2000: 117-118; Sabuncuo, 2019: 141).

Yukarıda değinilen, Eski Babil dönemine ait *Atrahasis Miti*-'nin insan yaratılışını anlattığı bölümünde ebelik, doğum, doğum tuğlası ve Tanrıça Mammi[36] ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Metnin Asurbanipal Kütüphanesi'nde bulunan bir parçasında şu ifadeler yer almaktadır:

…Böylece Mammi çizdi İnsanların
doğurulma kurallarını: 'Doğum
yapacak kadının yattığı odada
Yedi gün yerinde duracak tuğladan bölme duvarı.
Tanrıların Hanımı'na
Uzman Mammi'ye hürmet edilecek
Ebe yatakta doğum bekleyen kadının
Odasında rahat olacak
Kadın doğum yaptığında
Genç anne yatağında kalacak istediği kadar'… (Bottéro- Kramer, 2017: 616).

Sümer Erken Sülaleler Dönemi'nin sonları ya da Akad Dönemi'ne ait olduğu düşünülen bir silindir mühürde doğum yapan bir kadın ile ona yardımcı olan bir ebenin tasviri bulunmaktadır **(Resim 2.1)**. Bu tasvirde, mührün alt kısmında saçları topuz yapılmış bir kadın boğa bacaklı bir yatak üzerinde sırt üstü uzanmaktadır. Yatağın baş ucunda biri uzun diğeri kısa saçlı ya da saçsız iki kişi durmaktadır. Yatağın alt ucunda

[36] Tanrıça Mammi/Mami, muhtemelen Ninhursag ile eş anlamlı olan, insanoğlunun çamurdan ve kandan yaratılmasında görev almış olan tanrıçadır. Belet-ili ve Nintu olarak da bilinir (Dalley, 2008: 4).

ise yine topuz saçlı bir kadın çömelmekte ve elini gerdirerek yatan kadının ayaklarına doğru uzatmaktadır. Yatağın altında bir akrep, üstünde ise bir yıldız ve hilal bulunmaktadır (Otto, 2016: 135-136; Sabuncuo, 2020: 1833). Akrep, Tanrıça Išhara'nın sembolüdür[37]. Išhara'nın özellikleri arasında cinsellik ve üreme ile kan ve kirlilikten arındırmak da bulunmaktadır. Doğum olayı sırasında vücuttan kan çıkması ve bununla bağdaştırılmış olabilecek kirlilik unsurunun arındırılması amacıyla yatağın altına bu sembolün işlenmiş olması olasıdır. Tanrıçanın cinsellik ve üremenin sembolü olarak görülmesi de doğum olayının gerçekleştiği yatağın altında bu sembolün olmasını anlamlı kılmaktadır. Yatağın üstündeki hilal sembolünün ise Mezopotamya toplumlarında Ay'ın hilal formunun erkeklik ile ilişkilendirilmesi ve üreme olgusundaki erkek faktörünün göstergesi olması muhtemeldir.

Mezopotamya'da bebeğin sağlıklı doğmadığı durumlar da göz ardı edilmemiştir. Prematüre, ölü doğan çocuk ya da anormal doğum tanımlamaları için "*kūbu*" (CAD, K: 487-488) kelimesi kullanılmıştır (Sabuncuo, 2020: 1834). Tamamı 24 tabletten oluşan *ŠUMMA IZBU*-[38] kehanet serisi, insan ve hayvan doğumları ile ilgili bilgi vermektedir. Serinin 1.-4. tabletlerinde insan doğumu, 6.-17. tabletlerinde ise kusurlu doğumlar ele alınmaktadır. Akadca "*IZBU*" ifadesi, sakat ya da kusurlu, olağan dışı görünüme sahip yeni doğmuş varlığı tanımlamak için kullanılmıştır (Sabuncuo, 2020: 1834- dpn. 74). Söz konusu kehanetlere bakıldığında, doğumla ilişkilendirilen olayların kral ve ülkenin kaderini de etkileyeceği düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Bu tür kehanetlere şu örnekler verilebilir (Sabuncuo, 2020: 1834-1835):

(I, 60): *Eğer bir kadın kör bir çocuk doğurursa ülke huzursuz olacak, adamın evinde işler rast gitmeyecek.*

[37] Išhara, Ebla şehrinin koruyucu tanrısı olarak karşımıza çıkar ve Kuzey Suriye kökenlidir. Hititler döneminde Hurriler aracılığıyla Anadolu'da da tapınım görmeye başlamış ve Kizzuwatna bölgesinin en önemli tanrıçası konumuna gelmiştir. Išhara'nın hastalık ve şifa veren, bitki, ırmak, su, lanetleme, cinsellik/üreme, kan ve kirlilik, kötülüklerden arınıran gibi özellikleri bulunmaktadır (Kuzuoğlu, 2016: 32).

[38] *ŠUMMA IZBU* serisi, toplamda 24 tabletten oluşan bir kehanet serisidir. Serinin 1.-4. tabletlerinde insan doğumu ve 6.-17. tabletlerde kusurlu doğumlardan söz edilmiştir (Sabuncuo, 2020: 1834 dpn. 74). E. Leichty tarafından, Akadca *IZBU* kelimesi için "anomali" anlamı verilmiştir (Leichty, 1970: 2-3 dpn. 4).

(I, 63): *Eğer bir kadın sağır bir çocuk doğurursa kendi dışındaki evler zenginleşecek.*

(I, 98): *Eğer bir kadın ikiz doğurursa ülkenin evleri terk edilecek ve harap olacak.*

(I, 101): *Eğer bir kadın birbirine benzeyen üç kız çocuk doğurursa prensin toprakları genişleyecek.*

(I, 109): *Eğer bir kadın ikisi kız biri erkek üç çocuk doğurursa, tanrılar* [...]*; (olacak) düşman topraklarında anlaşmazlık çıkacak, kralın ülkesi mutlu* olacak*.*

(I, 124): *Eğer bir kadın dört ya da beş kız çocuk doğurursa ülke genişleyecek; adamın evi genişleyecek.*

(I, 127): *Eğer bir kadın beş veya altı erkek çocuk doğurursa ülke dağılacak; saltanat değişecek.*

(II, 60): *Eğer bir kadın gözleri, ağzı ve elleri olmayan bir çocuk doğurursa ülkenin danışmanları onu terk edecek ve kral sarayında öldürülecek.*

(III, 28): *Eğer bir kadın doğum yaparsa ve (çocuğun) burnu yoksa, evin hanımı ölecek.* (III, 56): *Eğer bir kadın doğum yaparsa ve (çocuğun) sağ ve sol; her iki elinde altı parmağı olursa, (o evin/ailenin) soyu çok fakir olacak.*

(X, 29): *Eğer bir anomalinin gözleri yoksa, prensin günleri sona erecek, prens sarayında hapsolacak, ülkede kıtlık ve zor zamanlar baş gösterecek, kargaşa olacak, kral uzlaşmayacak, ülkede felaketler yaşanacak, göklerdeki yağmur ve "nagbu*[39]*"daki sel gecikecek, kral yaşlanmayacak.* (Leichty, 1997: 37, 71, 124, 131, 144, 147).

Anomali doğum ile ortaya çıkan felaketlerden kurtulmak için *Namburbi Ritüeli*-uygulanmıştır. İlk olarak ritüeli uygulayacak olan kişi nehre gidip burada kamıştan bir kulübe kurar, bahçe bitkilerini saçar ve yine kamıştan bir sunak yapardı. Kamıştan yaptığı sunağın üzerine bira, hurma ve iyi kaliteli un koyar, ardıç bir tütsü yakardı. Üç laḫannu kabını iyi birayla doldurur, […] ekmeğini, DÌM ekmeğini, 'kulak şekli verilmiş' ekmeği, 1 ŠE[40] gümüş ve 1 ŠE altın ile birlikte sunağın üzerine dizerdi. Daha sonra 'İzbu'nun başına altın bir […] koyar, altından bir göğüs zırhına kırmızı ip takarak onu 'izbu'nun göğsüne bağlardı. Ardından üzerine bahçe bitkilerini döker ve diz çökerek üç kez şu büyüyü okurdu:

[39] Nehrin kaynağı, yer altı suyu. CAD, N/1: 108.

[40] Tahıl, arpa, buğday ya da "arpa tanesi". CAD, Š/2: 345.

Göğün ve yerin hâkimi, adalet ve eşitliğin efendisi Šamaš; esirleri serbest bırakmak, ölüleri canlandırmak senin elindedir. Šamaš sana yaklaştım, Šamaš seni aradım, Šamaš sana döndüm. Bu anomalinin uğursuzluğunu benden kov. Beni etklemesin! Onun uğursuzluğu şahsımdan uzak olsun. Sana her gün dua edebilirim. Beni görenler de sonsuza dek sana şükredebilir.

Nehrin arındırıcı özelliğinin vurgulandığı başka bir büyü metninde ise yine üç kez büyü tekrar edilir ve adam suyla temizlenirdi. Ritüelin devamında çeşitli taşlar ve bitkiler kullanılarak izbu nehre atılır, sunu bozulur ve secde edilirdi. Daha sonra çeşitli taşlardan bir kolye yapılarak yedi gün boyunca takılır ve böylece '*IZBU*'nun uğursuzluğu yok edilmiş olurdu (Caplice, 1965: 125-129; Sabuncuo, 2020: 1836).

Mezopotamya toplumlarının çiviyazılı belgelerinden üreme olgusuyla ilgili pek çok bilgi edinilmektedir. Gebelik aşamaları ve doğum pek çok Eskiçağ toplumunda kutsal olarak kabul görmüştür. Doğum olayı toplumda kadın bireylerin belki de en belirgin rolüydü. Gebelik ve doğum olayını ifade eden birçok kavramın ve doğum olayına özgü ritüellerin olması bunu kanıtlar niteliktedir. Hitit metinlerinde de gebelik ve doğum olayı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hitit Toplumu'nda Gebelik ve Doğum bölümünde ilgili konunun Hitit belgelerindeki işlenişine değinilecektir.

2.1.2. Hitit Toplumunda Gebelik ve Doğum

Hititçede gebelik ve doğum olayını karşılayan pek çok kelime bulunmaktadır. Gebelik ve doğum kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu kavramların gözden geçirilmesi faydalı olacaktır. Hititçe *ušantari-* kelimesi "gebe" anlamına gelmektedir (HW: 236; HDW: 97; Ünal, 2016: 569). *armah-* ise, "gebe olmak, gebe bırakmak" anlamlarını taşımaktadır (HW: 31-32; HDW: 7; Ünal, 2016: 81). Buna ek olarak, *šumrai-* "hamile olmak" anlamına gelmektedir (HW: 197; HDW: 78; Ünal, 2016: 490; CHD: 591). *šaššumai-* (HDW: 127) "hamile kalmak" anlamına gelmektedir. *armah-*,*armawant-* ve *armai-* birbirleriyle akraba kelimelerdir ve *arma-* köküne sahiptirler. Bu kelimelerden *armawant-* "hamile" anlamında kullanılmaktadır (HW: 31; Hoffner, 1967: 71; HEG I: 62-63; Ünal, 2016: 82). *armahh-* "hamile

bırakmak, hamile kalmak" anlamlarına karşılık gelmektedir (HW: 31; Hoffner, 1967: 50; HEG I: 63; Ünal, 2016: 81). *armai-* ise "hamile olmak, hamile kalmak" anlamlarına gelmektedir (HEG I: 63; Ünal, 2016: 81). Hititçe "ay" anlamına gelen *arma-* (HW: 31; Hoffner, 1967: HEG I: 62; Ünal, 2016: 81) ile hamilelik arasındaki ilişki ise tartışmalıdır (Şahinbaş Erginöz, 1999: 192-193).

Hititçe *annitalwatar* "doğurganlık, doğurabilme kabiliyeti" anlamına gelen kelimedir (HW: 22; Hoffner, 1967: 39; HED: 3; HEG A: 32; Ünal, 2016: 64). Ek olarak, *haš(š)-* doğum ağrılarıyla başlayıp doğum olayıyla sonuçlanan durumu ifade etmiştir (HW: 61-62; HDW: 18-19; HEG H: 191-194; Ünal, 2016: 171). *haššanu-* "dünyaya gelmek, doğmak" anlamına gelmektedir (HW: 62; HEG I: 197; Ünal, 2016: 172). *wiwa-* "doğum sancısı sırasında bağırmak" anlamında kullanılırken, *wiwiškatalla-* "doğuran" anlamına gelmektedir (HW: 256; Hoffner, 1967: 77 HDW: 107; Ünal, 2016: 596; Şahinbaş Erginöz, 1999: 193-194).

Hitit panteonundaki Tanrıça Kamrušepa, hastaları iyileştirme gücünün yanı sıra gebelik ve doğum sırasında anneye ve bebeğe yardımcı olan bir tanrıça, doğum ritüellerinde anneyi koruyan bir ebedir. Kamrušepa'nın doğum ritüellerinde doğum yapan kadının yanında bulunduğu görülmektedir (Bozkurt Cengiz- Reyhan, 2016: 107). Bir Luwi ritüelinde bu durum şu şekilde geçmektedir:

KUB 35.88[41] III 12-17:

Ebenin ardından içeri gönderilir. O çocuğu yukarı kaldırır. Kamrušepa (sözler eşliğinde) dokuz tarak alır. 'Şu hastalıklar uzaklaşsın: kafa hastalıkları, göz hastalıkları, kulak hastalıkları, ağız hastalıkları, boğaz hastalıkları, el hastalıkları (Bozkurt Cengiz- Reyhan, 2016: 107).

Panteonda bebek sahibi olmak için başvurulan tanrıça Hannahanna'dır. Tanrıça doğum esnasında kadınların yanında yer almaktadır ve bu nedenle "Kadınların

[41]CTH 765= KUB 35.88; Hastalığa Karşı Luwice Büyüler.

Tanrıçası" olarak da bilinmektedir (Bozkurt Cengiz- Reyhan, 2016: 108). Bir doğum ritüelinde Tanrıça Hannahanna şu şekilde geçmektedir:

KUB 30.29[42] III 9-15:

[*Tanr*]*ılara toprakları verilir; Güneş Tanrıçası Arinna'da oturur; Halmašuit Harpiya'da oturur; Hatepi<nu> Maliluha'da oturur; Koruyucu tanrıça Karahna'da oturur;* [*kork*]*unç Telipinu Tawiniya'da oturur ve Huzziya Hakmiša'da oturur. Fakat Hannahanna için geriye hiçbir yer kalmaz; onun yeri insanoğlunun yanıdır* (Bozkurt Cengiz- Reyhan, 2016: 108).

Hititlerde doğum ebe vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Çiviyazılı belgelerde geçen ^{MUNUS}*hašnupalla-*/*haššanupalla-* (Sümerce ^{MUNUS} ŠÀ.ZU) "ebe, doğum yaptıran kadın, hemşire" anlamlarına gelmektedir (HEG I: 201; HED: 228; HEG I: 201; Ünal, 2016: 172). *hašnupalla-* kelimesi, "doğuma sebep olmak" anlamına gelen *haššanu-* (*haš-* "çocuk doğurmak) kelimesi ile Hurrice "bilmek" anlamına gelen "*pal"* kelimesinin birleşiminden meydana gelmiştir. Hitit toplumunda ebelerin görevlerini temel olarak ikiye ayırmak mümkündür. İlki doğum için gerekli malzemeleri hazırlayarak bebeği doğurtmaktır. İkincisi ise bebeğin kaderinin güzel olması için tanrılara dua etmektir (Şahinbaş Erginöz, 1999: 208). Bu anlamda ^{MUNUS}À.ZU (kadın hekim) da ebe görevini yerine getiren kadınlardandı (Bozkurt Cengiz- Reyhan, 2016: 109).

Hititlerde doğumda kullanılan malzemeler arasında en bilindik olanı doğum sandalyesidir. Gebe kadın bu sandalyenin üzerine oturtularak doğum gerçekleştirilmekteydi. Hititçe "^{GIŠ}*kupeššar* (^{GIŠ}GÌR) "bir tür tabure, doğum sandalyesi" anlamına gelmektedir (HED: 41; HEG I: 641; Ünal, 2016: 295). Aynı zamanda *harnau-/harnai-* de "doğum sandalyesi" anlamını karşılamaktadır (HW: 58; HED: 17; HEG I: 178-179; Ünal, 2016: 165; Şahinbaş Erginöz, 1999: 194). Doğum

[42]CTH 430= KUB 30.30+ 30.29 (+) KBo 17.73 (+) KBo 38.170+ KBo 17.60+ KBo 17.61+ KBo 17.67+ KBo 24.17+ KBo 48.20+ KBo 21.45+ KBo 9.114+ KBo 49.56+ KBo 49.295+ KBo 17.72+ ABoT 2.38+ KBo 27.67.

yapacak olan kadın muhtemelen bu sandalyeye oturur ve doğumu gerçekleştirtecek kişi sandalyenin yani kadının önüne oturarak doğumun gerçekleşmesine yardımcı olurdu. KUB 30.29'da doğum sırasında gerekli olan malzemeler ve kullanılma şekli hakkında bilgi edinilebilmektedir:

KUB 30.29 öy. (Beckman, 1983: 22):

[*İki sandalye*] *(ve) üç yastık (öyle bir şekilde hazırlanır ki) her tabureye bir yastık yerleştirilir. Ve* [*bi*]*r yastık taburelerin arasına, yere koyulur. Çocuk düşmeye (doğmaya) başladığı zaman,* [*sonra*] *kadın, sandalyelerin üstüne oturur* (Şahinbaş Erginöz, 1999: 198).

Doğum sandalyesi yalnızca Hititlerde değil, diğer pek çok eski medeniyette Hititlerden sonra da kullanılmaya devam etmiştir. Oysa, Sümer ve Sami metinlerinde bir doğum evi veya doğum sandalyesi olduğuna dair bir bilgi bulunamamıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere Mezopotamya'da kadınlar doğumu diz çökerek ve bazen ebenin doğumu kolaylaştırmak için kadının dizlerinin altına tuğlalar yerleştirmesiyle gerçekleştirilmiştir. Mısır'da da bu yöntem uygulanmakla birlikte doğum sandalyeleri de bulunmaktaydı. Mısır'da doğum sandalyesinin kullanıldığı ilk olarak M.Ö. II. bin yıla ait *Westcar Papirüsü*'nde karşımıza çıkmaktadır. Bu papirüste, ebe olarak tanrıçaların bulunduğu bir prensin doğumundan bahsedilmekte ve Mısır tanrısı Hnum'un doğum sandalyesini getirdiğinden söz edilmektedir (Şahinbaş Erginöz, 1999: 194-195).

Hititlerde her ne kadar mimari olarak ele geçmemiş olsa da, belgeler ışığında doğum mekanı fonksiyonunda bazı yapıların olduğu bilinmektedir. Hititçede $^{(É/GIŠ)}$*šinapši-* "kutsal alan, tapınağın bir bölümü" gibi anlamlar taşımaktadır (HW: 193; HEG II: 1049-1050-1051; Ünal, 2016: 480; CHD: 375-376-377-378). *Papanikri Ritüeli*'nde temizlenme işleminin yapıldığı bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekanda aynı zamanda tanrılara sunular da yapılmıştır. Doğum sırasında doğum sandalyesinin kırılması sonucunda, durum bir uğursuzluk olarak kabul edilir ve doğum *šinapši-*' ye taşınırdı. Burada Fırtına Tanrısı ve Tanrıça Hepat'a birtakım sunular

yapılmaktaydı. Bu sunular arasında, koyun ve kuş sunusu, kızgın koyun yağı ve ekmek, susam yağı, bal, arpa ekmeği, şarap, sebze yemeği, peynir, kızılca buğdayı, küçük incir ağacı, kırmızı elbise, kırmızı gömlek, *tahapšu* kemeri, kırmızı kasket, kırmızı ayakkabı, gümüş bilezik ve halhal, gümüş çelenk ve zincir gibi sunular bulunmaktadır (Şahinbaş Erginöz, 1999: 196).

Doğum olayında vücuttan kan çıkması sebebiyle bunun bir kirlilik unsuru olduğu düşünülerek kadın toplumdan izole edilmiş ve hem dini hem de fiziki açıdan temizlenmesi ve hususi doğum mekanlarına götürülmesi gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. Mezopotamya'da da doğum yapacak olan kadın toplumdan izole edilmekteydi. *BĪT HARIŠTI* ve *BĪT ALITE HARIŠTI* "tecritteki kadının evi" ve "tecritteki hamile kadının evi" ifadeleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Doğum, tüm toplum için önemli bir olaydı ve kutsal sayıldığı için özel durumlar için kullanılan özel bir yerde gerçekleştirilmiştir. Bu durumun Hititler için geçerli olduğu kadar yakın çevrelerde de geçerli olduğu görülmektedir (Şahinbaş Erginöz, 1999: 196-197). Doğumun hem kutsal bir olgu olarak kabul edilip hem de vücuttan çıkan kan sebebiyle kirlilik unsuru olarak görülmesi ilgi çekicidir. Bu zıtlığın sebebi belki de kadının doğumla birlikte bütün olumsuzluklardan arınarak yeni bir hayata başlaması düşüncesiydi. Doğum olayının özel mekanlarda, çeşitli ritüellerle gerçekleşmesi bunu destekler niteliktedir.

Hattuša'da bulunmuş olan pek çok tablet arasında doğum ritüelleri[43] de mevcuttur. Bu tabletler vasıtasıyla Hititlerin doğum öncesinde, doğum esnasında ve sonrasındaki pratikleri hakkında bilgi edinilebilmektedir. Doğum ritüelleri, Hitit ülkesindeki farklı halk grupları, bölgeler ve dönemlerdeki uygulamalar hakkında bilgi vermektedirler. Söz konusu metinlerin Hattuša'ya dışarıdan getirilip burada yeniden

[43] CTH 430= KUB 30.29; KUB 9.22= CTH 477 ve duplikatları KBo 5.1 = CTH 476 ;KBo 12.112= CTH 412; KBo 17. 60= CTH 430; KBo 17.61= CTH 430; KBo 17.62 + 1936/c +2377/c (+) KBo 17. 63 + 153/q= CTH 409; KUB 33.67 + Bo 5687= CTH 333; KUB 17.28 + Bo 2864= CTH 730; Bo 4951 ve duplikatları; KBo 17.65 (+) KBo 39.45 + 27/c (+) KBo 31.144 + 822/f (+) ABoT 1. 21 + AnAR 8349 (+) ABoT 1. 25 + AnAr 9153 (+) FHG 10 + MAH 16871; KUB 44.4 + KBo 13.241= CTH 528; KUB 30.30= CTH 430; KBo 24.17= CTH 430; KBo 21.35= CTH 430; KBo 8.130= CTH 766; KBo 30.2= CTH 477; KBo 30.3= CTH 477; KBo 17.72= CTH 430; KUB 44. 58= CTH 500; KBo 27. 67= CTH 430; KBo 14.23= CTH 477; KBo 7.74 I 3'- 4'= CTH 277; KBo 24.5= CTH 470; Beckman, 1983: 22-vd.; Doğum Ritüelleri.

kopya edilmiş olma ihtimalleri yüksektir. Yazılı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bir kadının gebeliğe ilk adımı tanrıçalar onuruna düzenlenen bir tören ile gerçekleşmekteydi. Aynı zamanda kadının gebeliği boyunca tanrıçalar onuruna çeşitli ayinler gerçekleştirilip kurbanlar sunulmaktaydı. Gebeliğin belirli bir döneminden sonra kadınlar evden ayrılabilmekte fakat doğum evde de gerçekleştirilebilmekteydi. KUB 9.22'de gebe bir kadının muhtemelen yatak odası olabilecek bir "iç oda[44]"da doğum yaptığından bahsedilmektedir. Bunlara ek olarak, kadının dini yönden doğum yapmaya uygun olup olmadığı kehanet yoluyla öğrenmeye çalışılır, eğer değilse bunu düzeltmek için tanrılara kurbanlar sunulurdu. Tüm doğum araç gereçleri ve özellikle de anneyi dini açıdan arındırmak oldukça önemli görülmüştür. Aksi takdirde çeşitli kötülükler doğum sırasında annenin ve çocuğun hayatını etkileyebilirdi (Şahinbaş Erginöz, 1999: 198).

Hititlerde doğum sırasında meydana gelebilecek aksilikleri ve fiziki güçlükleri ortadan kaldırmak için birtakım büyülerin de kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin büyük olasılıkla Orta Hitit Dönemi'ne ait olabilecek KBo 17.62 + 63[45] numaralı metinde *Fakat kadın, doğum ağrılarıyla bağırmaya başladığında, ebe 'Bağırma Büyüsü'nü' tekrar tekrar söyler* ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere adı geçen büyü, doğum sırasında annenin ağrılarını hafifletmek ve doğumuna yardımcı olmak için kullanılmıştır. Doğum sonrasında da dini yönden temizlenme ritüelleri yapılmaktadır. Bu arınma ritüelleri çocuk dünyaya geldikten sonra ikinci gece, dördüncü gece, yedinci gece gibi belirli zamanlarda yapılmıştır (Şahinbaş Erginöz, 1999: 198-199).

Hititlerde doğum ile ilgili uygulamalar daha çok majik ve dini temelliymiş gibi görünse de az sayıda tıbbi sayılabilecek yöntem de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin KBo 8.130[46]'de, gebe bir kadına verilmesi gereken ilaçlardan bahsedilmektedir. KBo 17.61[47]'de ise yeni doğan çocuğa "taze ilaç" verilmesi söz konusudur. Bunlara ek

[44] Hititçe *tunnakeššar*; Sumerce É.ŠÀ (HW: 228; Ünal, 2016: 548).
[45] Bkz. dpn. 43.
[46] Bkz. dpn. 43.
[47] Bkz. dpn. 43.

olarak doğum metinleri, içilecek ilaç, lapa, merhem ve lavman gibi ilaçları da içermektedir (Şahinbaş Erginöz, 1999: 199).

KBo 8.130 II (Beckman, 1983: 210-211):

[*-a*]*h-ša-an MUŠ-x* [
2 [ ]*ki-e* ***wa-aš-ša*****HI.A** *da-aškar-hi-x*[
[ ]*ú-i-te-ni-it a-ku-wa-an-na*[
4 [ ]*a-pu-u-un an-tu-uh-ša-an wa-x*[
[ ]LÚA.ZU *ku-e-ir-zi na-at-ši-k*[*án*

II[ ] *bir yılan*? [ ]
2 [ ] *bu* ***ilaçlar***[48] … [ ]
[ ] *su ile içmek için* [ ]
4 [ ] *o kişiyi* [ ]
[ ] *ve doktor keser. Ve onları ona?* [ ]

(Beckman, 1983: 211).

KBo 17.61[49] (Beckman, 1983: 42-43):

23[*n*]*u-uš-ši hu-i-šu* ***wa-aš-ši*** *ka-ru-ú pí-ih-hi wa-aš-ši-matar-za-aš*
23[*ve*] *ona (çocuğa)* ***taze ilacı*** *vermiştim. Ama ilaç…* (Beckman, 1983: 211).

Hitit doğum adetlerini gösteren ve günümüze kadar en iyi şekilde korunmuş olan belgelerden biri Hattuša'dan ele geçen ve yukarıda da değinilen *Papanikri Ritüeli*-(KBo 5. 1)'dir. Söz konusu metindeki bilgilere göre doğumun gerçekleştiği doğum evinde, doğum sırasında doğum aletlerinde bir bozulma ya da kırılma olduğu ve bunun lanet sayılması sebebiyle doğum yapılan yerin değiştirildiği anlaşılmaktadır.

[48] İlaç, şifalı bitki, drog (Ünal, 2016: 587).
[49] Bkz. dpn. 43.

KBo 5.1s[50] öy. I (Şahinbaş Erginöz, 1999: 199-200):

Kumanni Ülkesi'nden Hattili rahip Papanikri şunları söyler: Doğum sandalyesinde bir kadın bulunduğu sırada doğum yapılacak yerin (doğum sandalyesinin) bir küveti zedelendiğinde veya bir kazığı (bacağı?) kırıldığında ve kadın henüz doğurmamışsa, bu kadın o yerin içinde öylece kalır, yeniden bir tahta sandalye kurulur. Bu kadın şimdi artık (dini açıdan) temiz değildir. Hattili rahip doğum sandalyesini ve içinde bulunan aletleri yükseğe kaldırır. O, bunları kapıya (şehrin dış kapısı) doğru taşırken, kapının önünde tanrı Alitapara'ya yakarak bir kuş kurban eder. Ve (sonra) o; doğum sandalyesini ve aletleri šinapši'ye getirir, o bunları (kadının) yakınında (başka) bir yere koyar, sonra kadın orada doğum yapar ve Hattili rahip, kadına şunları söyler: Tapınaktaki bozukluğun sebebini fal yolu ile sorarak öğren! Bu kadın fal sorularına başvurur ve eğer herhangi bir tanrıyı kızdırdıysa, ona sıvı kurban eder. Sonra rahip, doğum sandalyesinin iki küvetini yapar ve onlar için örtü (muhafaza) olarak iki tane küvet daha ve dört tane de kazık yapar (Şahinbaş Erginöz, 1999: 200).

Metnin devamında çeşitli tanrılara yapılan sunulardan bahsedilmektedir (**Resim 2.2**). Metinden de anlaşılacağı üzere Hititlerde dini temizlik oldukça önemli bir unsur olarak görülmekteydi. Yapılan kötülükler dini kirliliğe yol açmaktaydı ve bu kirlilikten kurtulmak için sık sık çeşitli törenler düzenlenip tanrılara kurbanlar sunulmuştur. *Papanikri Ritüeli*'nde de sandalyenin kırılması uğursuzluk olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple tapınakta başlayan doğum, sandalyenin kırılmasının ardından *šinapši*'ye taşınmıştır.

Babil'de ortaya çıkan düşünceye göre, birtakım işaretler tanrılar tarafından verilmekte ve bu işaretler vasıtasıyla olaylar önceden anlaşılabilmekteydi. Bu düşünce doğum konusunda da geçerli olmuştur. Anormal doğumlar da bu sebeple yazıya geçirilmiş ve çeşitli anlamlar çıkarılmıştır. İkiz ve üçüz doğumlar, organ eksiklikleri gibi durumlardan anlamlar çıkarılmıştır. Babil'deki doğum kehanetlerini *Šumma Izbu*-serilerinden öğrenilebilmektedir ve bu serideki kehanetlere Hattuša'da da

[50]CTH 476: Papanikri Ritüeli.

rastlanmaktadır. Hattuša'daki bu kehanetler yalnızca Akadca yazılmamış, bir kısmı daha sonra Hititçeye tercüme edilmiştir. Akadca yazılmış kehanet metinlerinin yalnızca Hititlerin kendi yapılarına uygun olanlar kabul görmüş, diğerleri Hititçeye tercüme edilmiş ancak uygulanıp uygulanmadığı belirsizdir (Şahinbaş Erginöz, 1999: 201-202).

Anormal doğumlardan bahseden kehanet metinlerinden bazıları şu şekildedir:

Eğer bir kadın… doğurursa… ifadesi ile başlayanlar:

KUB 43.4[51] (= Bo 5333) (Riemschneider, 1970: 18-19):

öy. I

1 [*ták-ku-za* MUNUS-*z*]*a 2* DUMU.NITA *h*[*a-a-ši*] *a-pu-u-un* MUNUS-*an*

2 [*i-da-l*]*u-uš* GIG-*an-za ú-e-mi-ya-zi*

3 [*na-aš*] *a-ki ma-a-an A-BU-ŠU*-NU-*ma ha-ap-pí-na-a*[*n-za*]

4 [*na-aš*] *a-ši-wa-an-te-eš-zi ma-a-na-aš*

5 [*a-*]*ši-wa-an-za-ma na-aš ha-ap-pi-ni-eš-zi*

6 [DU]MU^{MEŠ}*-ya* SIG$_5$-*an-ta-ri*

7 [*ták-k*]*u-za* MUNUS-*za 2* DUMU.MUNUS^{MEŠ} *ha-aš*[*i*]

8 [*a-*]*ki BE-EL* É^{TI}*-ya x*[

9 [*nu*] É-*ir ta-an-na-te-*[*eš-zi*]

10 [*ták-ku-za* M]UNUS-*za 1* DUMU.NITA *1* D[UMU.MUNUS *ha-a-ši*

1 [*Eğer bir kadın*] *2 erkek çocuk doğ*[*urursa*]*; o kadının*

2 *Başına* [*köt*]*ü bir hastalık gelecek*

3 [*ve o (kadın)*] *ölecek, ama eğer çocukların babası zengin ise,*

4 [*o (baba)*] *fakir olacak, o (baba)*

5 *Fakir ise, o (baba) zengin olacak,*

6 *Ve* [*çoc*]*uklar gelişip büyüyecekler.*

7 [*Eğer*] *bir kadın iki kız çocuk doğurursa; o kadın*

8 [*öl*]*ecek, ev sahibi … olacak*

[51]KUB 43. 4= CTH 540: "*Eğer bir kadın … doğurursa…*" dizisi.

9 [*ve*] *ev mahvolacak.*

10 [*Eğer bir k*]*adın bir erkek çocuk ve bir k*[*ız çocuk doğurursa*

(Şahinbaş Erginöz, 1999: 202).

Anormal bir doğum olduğu zaman… ifadesi ile başlayan kehanetler:

KUB 8. 83[52] (Riemschneider, 1970: 57-58):

3 *…ták-ku IZ-BU*

4 ZAG-*an* GEŠTU-*an* NU.GÁL ^{LÚ}KÚR KUR LUGAL *e-ep-zi*

5 *ták-ku IZ-BU* GÚB-*la-an* GEŠTU-*an* NU.GÁL

6 LUGAL KUR ^{LÚ}KÚR *e-ep-zi*

7 *ták-ku IZ-BU* GEŠTU$^{HI.A}$-ŠU GÚ-*ši ki-ya-an-ta-ri*

8 É LÚ *har-ak-zi na-aš-an-ma-kán* LUGAL

9 $^{LÚ.MEŠ}$*Ha-pí-ri-ya-aš an-da i-ya-an-da-ri*

3 *…Anormal bir doğumda*

4 *sağ kulak mevcut olmadığı zaman; kralın ülkesini düşman alacak (fethedecek).*

5 *Anormal bir doğumda sol kulak mevcut olmadığı zaman*;

6 *kral düşmanın ülkesini fethedecek.*

7 *Kötü bir doğum neticesinde kulaklar boyunda (boğazda) bulunursa yani anormal bir doğum neticesinde, yeni doğan, kulakları boynunda doğmuşsa*;

8 *adamın evi mahvolacak veya… kralın…*

9 *Habiru halkı (insanları) içeri girecek…*

(Şahinbaş Erginöz, 1999: 204).

Hitit toplumunda gebeliğin hukuksal bir boyutu da bulunmaktaydı. Hitit kanunları, gebelik hali ile ilgili çeşitli hükümler içermektedir: Hitit Kanunları Birinci Seri (§§ 1-100)

KBo 6.3[53]

§ 17

[52]KUB 8.83= CTH 538: Doğum Kehanetleri (*ŠUMMA IZBU*) serisi.

[53]KBo 6. 3 (+) KBo 22 63= CTH 291: Kanunlar, 1. Seri "Eğer bir adam…" ifadesi ile başlayanlar.

40 [*ták-k*]*u* MUNUS-*aš šar-hu-wa-an-du-uš-šu-uš ku-iš-ki p*[*é-e*]*š*-[*ši-y*]*a-zi*

41 [*ták-ku*] [ITU.10.KAM] 10 GÍN.KÙ.BABBAR *pa-a-i ták-ku-uš* ITU.5.KAM 5 GÍN K[Ù.BABBAR] [*pa-a-i*]

42 [*pár-na-aš-še-e*]*-a šu-wa-a-ez-zi*

40 *Eğer biri özgür bir kadının düşük yapmasına sebep olursa*

41 *Eğer (bu) onuncu ayda (olursa), on şekel gümüş versin, eğer (o) beşinci ayda olursa, beş şekel gümüş versin*

42 *ve (böylece suçu) evinden uzaklaştırır* (Imparati, 1964: 42-43; Hoffner, 1997: 28-29).

Bu kanun maddesinde bir darbe sonucu kadının bebeğini düşürmesine sebep olmanın bir cezası olduğunu görmekteyiz. Bu suçu işleyen kişiye verilecek olan ceza gebeliğin hangi ayında olduğuna göre düzenlenmiştir. Kadınlara ödenecek olan cezanın kadının sosyal statüsüne göre değişmesi de dikkat çekicidir. Bir diğer önemli nokta ise, gebeliğin onuncu ayından söz edilmesidir. Gebelik süresi olarak on ay verilmesinin nedeni ise Hititlerde ay takviminin özel bir şekilde hesaplanması ve gebelik süresine gebe kalma ve doğumun gerçekleşme sürelerinin de eklenerek hesaplanmış olmasıdır (Imparati, 1992: 198).

Mezopotamya kanunlarına bakıldığında, çocuk düşürme için Hitit kanunlarından farklı yaptırımların olduğu görülmektedir. Sümer kanunlarında olayın kasıtlı yapılıp yapılmadığına, Hammurabi kanunlarında ise olay sonucu kadının hayatta kalıp kalmadığına bakılmaktaydı. Asur kanunlarında ise çocuk düşürmenin darbe sonucu birinin eşine mi yoksa bir fahişeye mi yapıldığının yanı sıra, kadının hayatta kalıp kalmadığı, kocanın çocuksuz kalıp kalmadığı, kadının gebeliğinin dönemi ve çocuk düşürme eyleminin isteyerek yapılıp yapılmadığı gibi konular da dikkate alınmaktaydı (Şahinbaş Erginöz, 1999 206). Hammurabi Kanunları'ndaki (LH) ilgili örneklere bakılacak olursa;

209-214 *Eğer bir bey, bey sınıfından bir kimsenin kızını döver ve içindekini attırtırsa (çocuğunu düşürtürse) içindeki için 10 şekel gümüş ödeyecektir*. *Eğer o kadın ölürse,*

(vuranın) kızını öldüreceklerdir Eğer Muşkenum[54] *sınıfından bir kadının vurma sonucu çocuğu düşürtülürse 5 şekel gümüş ödeyecektir. Eğer o kadın ölürse 1/2 MANA gümüş ödeyecektir. Eğer bir beyin kadın kölesini dövüp, içindekini attırtırsa (çocuğunun düşmesine sebep olursa) 2 şekel gümüş ödeyecektir. Eğer o kadın köle ölürse 1/3 MANA gümüş ödeyecektir* (Tosun- Yalvaç, 1989: 155, 206; Roth, 1997: 122-123).

Orta Asur kanunlarında (MAL) ise gebelikle ilgili konular şu şekilde geçmektedir:

50-54 *Eğer bir adam, (diğer) bir adamın karısını döver ve çocuğunu düşürtürse, çocuğu düşürten adamın karısına çocuk düşürtecekler. Adamın karısına yaptığını ona da yapacaklar. Cenin için bir can ödenecek. Eğer ilk çocuğu düşen kadın ölürse (döven) adamı öldürecekler, cenin için can ödeyecektir. Eğer o kadının kocasının oğlu yoksa ve onun karısını dövdülerse ve bundan dolayı çocuğunu attıysa (düşürdüyse), onu döveni öldürecekler ve eğer düşen kız çocuğuysa (yalnız) can ödeyeceklerdir. Eğer bir adam, çocuk büyütmeyen (önceden çocuğu olmayan) bir adamın karısını döver ve çocuğunu düşürtürse ceza şudur: 2 biltu (talent) kalay verecektir. Bir adam, bir fahişeyi döverse ve çocuğunu düşürtürse, darbeye darbe (ne kadar vurduysa, o kadar vuracak) atacak ve bir can ödeyecektir. Eğer bir kadın kendi kendine (isteyerek) bir çocuk düşürürse, onu itham ve ispat ederlerse kazığa çakacaklar, onu gömmeyeceklerdir. Eğer çocuğunu düşürme sırasında ölürse, onu kazığa çakacaklar ve gömmeyecekler. Eğer çocuğunu düşüren kadın onu saklarsa ve krala söylemezse …* (Tosun- Yalvaç, 1989: 255; Roth, 1997: 173-174).

Çocuk düşürtme ile ilgili olan Mezopotamya kanunlarına bakıldığında talion (kısasa kısas) yönteminin uygulandığı görülmektedir. Hitit kanunlarında ise, bu yöntem yerine mağdur tarafın zararını tazmin etme yöntemi karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca çocuk düşürtme suçlarında değil, baş, kol, diş kırma gibi suçlarda da cezalar

[54]Eski Babil dönemine ait hukuki belgeler ve kanunlarda vardum (köle sınıfı) haricinde, *avelum* ve *muşkenum* isminde iki ayrı sosyal tabaka bulunmaktaydı. *Avelum* "köle olmayan kişi, bey, efendi" anlamına gelirken *muşkenum* halk sınıfıydı. Ancak *muşkenum* yüksek tabakadan olmadığı gibi köle de değildi. *Muşkenum* sınıfından bir kimse tarla, hayvan ve köle sahibi olabilirdi ancak *avelum*'dan daha az hakka sahipti (Tosun- Yalvaç, 1989: 271-273).

gümüş ödeyerek ya da yerine çalışacak insan vererek tazmin edilmiştir ancak Hitit hukuk sisteminin, coğrafi yakınlığı ve kültürel ilişkileri dolayısıyla Mezopotamya'dan etkilenmiş olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Tüm bunlara ek olarak, Hitit belgeleri arasında doğum anını gösteren hiçbir rölyef bulunamamıştır. Aynı şekilde Mezopotamya'daki Sümer ve Sami kültürlerinde de bu tasvirlere rastlanmamıştır. Mısır'da ise az da olsa doğum anını gösteren figürler karşımıza çıkmaktadır. Bu figürlerden birinde Kleopatra'nın doğum sahnesi bulunmaktadır. Sanat eserlerinde doğum olayının nadir tasvir edilmesinin sebebinin mahremiyetin yanı sıra, birçok toplumda doğum esnasında erkeklerin bulunmamasından kaynaklı olması muhtemeldir. Hamilelik tasvirleri ilk olarak Hellenistik dönem itibaren görülmeye başlanmıştır (Şahinbaş Erginöz, 1999: 207).

Doğum, insanlık için daima önemli bir olay olmuştur. İnsan neslinin devamı, bundan sonraki tüm ihtiyaçların karşılanması için doğum olayı önceliği oluşturmaktadır. Kuşkusuz insanlık tarihinin başlangıcından beri kadın ve ona bağlı bir olay olarak doğum oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu durumu tarih öncesi dönemlerden günümüze kalan idoller net bir şekilde göstermektedir. Kadından bağımsız düşünülemeyecek doğum olayı, kadın cinsiyetinin yüce bir konumda görülmesini kaçınılmaz kılmaktaydı. Doğum olayı muhtemelen kutsal bir olay olarak görülmekteydi. Mezopotamya toplumlarında ve Hititlerde çeşitli ritüellerle doğumun titiz bir şekilde gerçekleştirilmesi ve doğum sonrası dahil her aşamanın farklı bir uygulamaya tabi olması bunu kanıtlar niteliktedir. Coğrafi yakınlığı ve kültürel ilişkileri sebebiyle Mezopotamya ve Hitit toplumunda benzer uygulamalar görülebilse de doğumda kullanılan doğum sandalyesi gibi farklı uygulamalar da bulunmaktaydı. Buna ek olarak, doğum olayının hukuki bir boyutu da bulunmakta ve kadın ve çocuğun hakları gözetilmekteydi. Tıbbi diğer durumlarda da görüldüğü gibi doğum olayında da tespitinden doğumun gerçekleştiği ana kadar çeşitli dini ritüellere yer verilmiştir. Fakat bunun yanında nadiren de olsa birtakım ilaçların da adı geçmektedir. Doğum kadar doğum olayının gerçekleşmesini sağlayan ebelerin varlığı da yazılı belgelerde yer almaktadır. Ebelik mesleğini yerine getiren de kadınlardır. Kadın mahremiyetinden dolayı doğum tasvirlerine ise nadiren rastlanmaktadır. Doğumun ardından bebeğin normalden farklı doğması ise çeşitli olumsuz olayların yaşanacağına yorulmuştur ve

bunlar Mezopotamya ve Hitit metinlerindeki doğum kehanetlerinde işlenmiştir. Gebeliğin sağlanması, gebelik sırasında cinsiyetin belirlenmesi, doğumun gerçekleşeceği mekan, hijyenin sağlanması ve hatta gebe kadına verilen zararın cezasına kadar yazılı metinlerde hemen hemen her konu titizlikle işlenmiştir. Kadın ve ona bağlı olan doğum olayı dönemin algısı ve şartlarında görmezden gelinmemiş, aksine neredeyse tüm detaylarıyla uygulanmış ve yazıya geçirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MESLEKLER

3.1. Cinsiyet ve Meslekler

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında bize en çok bilgi veren parametrelerden biri kuşkusuz ki meslek dağılımıdır. Geçmişte de günümüzde olduğu gibi meslek dalları cinsiyet ayrımının belirgin göstergelerinden biridir. Modern toplumdaki gelir eşitsizliği başta olmak üzere cinsiyete bağlı pek çok unsuru Eskiçağ insanının hayatında gözlemlemek her ayrıntısıyla mümkün olmasa da günümüze ulaşmış yazılı belgelerden meslekler ve bu meslekleri icra eden kişiler hakkında pek çok bilgiye ulaşılabilmektedir.

Hitit toplumunun çiviyazılı belgelerinden bilinen birçok meslek ve unvan bulunmaktadır. Daha çok dini metinlerde karşılaştığımız görevliler oldukça çeşitlidir. Söz konusu metinlerde hem erkek hem de kadın görevliler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Cinsiyet ve Meslekler başlığı altında ağırlıklı olarak dini metinler, buna bağlı olarak bayram metinlerinde yer edinen meslekleri ve cinsiyetler arası etkileşim, kadın ve erkek meslek sahipleri arasındaki -söz konusu ise- hiyerarşiyi incelenmekte fayda vardır.

3.1.1. Meslekleri Tanımlayan İfadeler

Hititçe belgelerde, çeşitli meslek grupları ve meslek icracıları için kullanılan terimler yasa metinleri, kült envanter metinleri, ritüel metinler ve diplomatik metinler gibi farklı metin gruplarında tespit edilmiştir. Söz konusu terimlerin çözümlenmesi, Hitit Devleti tarafından yabancı bir yazı sisteminin benimsenmesi, katiplerin kültürel ortamları, yabancı dillerin ve kültürlerin etkisi gibi sebeplerden dolayı kimi zaman güç olabilmektedir (Vigo, 2018: 271).

Hitit krallığının yükselişinden önce ve yükselişi sırasında, M.Ö. II. binyılın ilk yarısında Anadolu'da meslekleri ve iş kategorilerini ifade eden terimler elbette

bulunmaktaydı.[55] Söz konusu terimlerin Asurlu tüccarlar ile yerel Anadolulular arasındaki ticaret aracılığıyla aktarılmış olması muhtemeldir. Hitit metinlerindeki meslekleri ifade eden bir dizi ideogramın I. Hattušili'nin Kuzey Suriye seferleri sırasında (yaklaşık M.Ö. 1650-1620), yazı sistemiyle birlikte Eski Babil'in Yukarı Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki yazı geleneğinden ödünç aldığı varsayılmaktadır. Bu ideogramlar, Hititçe ve Luwicede karşılık gelen kelimeleri ifade etmek için katipler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır[56] (Vigo, 2018: 273).

Hititçe ya da dönemin diğer dillerinde birçok görevli ve aynı zamanda iş kolu mevcuttur. Meslekler ve bu meslekleri icra eden kişilerin cinsiyetlere göre dağılımına, daha çok kadın ve erkeğin benzer konumları doğrultusunda bir bakış sunulmuştur.

---

[55] Hitit metinlerinde bir mesleği icra etmek anlamında çeşitli ifadeler bulunmaktadır. "Yapmak, yürütmek, üretmek, tedavi etmek, icra etmek" ve dolayısıyla "çalışmak" anlamlarında *aniya-* fiilini kullanmışlardır (HW: 22; HW^2: 81-88; HED, A: 66-69; Ünal, 2016: 64-65). Aynı zamanda fiil, "iş, görev; ritüel eşya veya giysi: mesaj" anlamında *aniyatt-* fiili ile karşımıza çıkmaktadır (HW: 22; HW^2: 88-90; Ünal, 2016: 65). Bahsi geçen *aniya-* fiili Hitit metinlerinde daha çok KIN ideogramı ile gösterilmektedir (HZL: 47; MZL: 815). Akadca *ŠIPRU* ve *IŠKARU, aniyatt-* kelimesini karşılıyor gibi görünmektedir. Bununla beraber, işçi kelimesi için M. Weeden, "işçi" anlamına gelen ^{LÚ}KIN ideogramının Mezopotamya'da pratikte kanıtlanmadığını ve haliyle Hitit eseri olabileceğini ifade etmiştir (Weeden, 2011: 559). Hitit dilinde meslekler genellikle morfolojik olarak */-attalla-/* suffixi ile ifade edilmektedir (örn. ^{LÚ}*halukatalla-* "haberci" < *haluka-* "mesaj" + */-attalla-/*) (Vigo, 2018: 273). LÚ determinatifinin meslek isimlerinden önce kullanılması Eski Babil'de meslekleri karakterize etmemesine rağmen, meslekler için belirleyici olması yine bir Hitit özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. (Weeden, 2011: 357). Ancak, LÚ+ meslek adının, erkek işçiye karşın kadın (MUNUS) işçi için belirleyici olarak işlev gördüğü de unutulmamalıdır (Vigo, 2018: 274).

[56] Meslekleri ifade eden ideogramların dilsel ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Hitit belgelerinde Sümerce ve Akadca yazıların bir karışımı olarak bu ideogramlara rastlanmaktadır. Örneğin, ^{LÚ} *TĒMU* "haberci" terimi diplomatik metinlerde $^{(LÚ)}$DUMU.KIN$^{(RI)}$ veya DUMU *ŠIPRI* biçiminde, Akadca ise *MĀR ŠIPRI* olarak geçmektedir. Ancak Hititçede daha çok LÚ *TĒMU* şeklinde kullanılmaktadır. Kelime, firavun Nimmuriya (III. Amenhotep) tarafından Arzawa kralı Tarhuntaradu'ya gönderilen bir Orta Hitit dönemi mektubunda[56] geçmektedir. Buna ek olarak, Hedammu Miti'nin bir Yeni Hitit kopyasında[56] (KBo 26.80 7', 9' (?)) da geçmektedir. Bahsi geçen kelime (*haluka-* "mesaj, haber" Eski Hitit yazı stili ile yazılmış bir metinde[56] (KUB 36. 49 4 3, 7) geçmektedir (Vigo, 2018: 274).

3.1.2. Hitit Ekonomisinde Kadın ve Erkek Görevliler

Hitit metinlerinde geçen mesleklere bakmadan evvel ekonomik ortam ve üretim kavramlarını anlamak önem taşımaktadır. Ülkenin ekonomisi temel olarak tarım ve hayvancılığa[57] dayalıydı. Tarımsal ürünler devletin devamlılığı sağlayan önemli farktörlerden biriydi (Sevinç, 2008: 17; Alparslan, 2019: 261). Muhtemelen halkın da gündelik yaşamı büyük oranla tarım üzerine kurulmuştu.[58]

Hitit toplumunda ekonomik hayata katkı sağlayan erkekler kadar kadın bireyler de mevcuttu. Tarım alanında aktif olan kadınları yazılı metinlerden öğrenebilmekteyiz. Buğday öğüterek ekmek için gerekli olan unu üreten kadın görevli $^{\text{MUNUS.MEŠ}}$NA$_4$ ARA bu kadınları temsil edenlerden biridir. Bilindiği kadarıyla, tek bir istisna dışında, bu görevi yerine getiren erkek bir görevli bulunmamaktadır (Darga, 2013: 191). Bu tek istisna $^{\text{EZEN}_4}$*ḫaššumaš* törenlerini anlatan metinde karşımıza çıkmaktadır[59]:

IBot 1.29

Ay. 18-19

(Mouton, 2011: 9):

[57]Hitit ekonomisinin tarımdan sonraki ikinci önemli öğesi hayvancılıktı. Hayvancılığı, at gibi güçlerinden yararlanılan hayvanlar ve sığır domuz, eşek gibi diğer büyükbaş hayvanların yanı sıra koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlar da yetiştirilmekteydi. Arıcılık da yaygın olarak yapılmaktaydı (Sevinç, 2008: 17; Alparslan, 2019: 263-264).

[58]Hitit metinlerinde A.ŠÀ ideogramı, "arazi ve tarla" kelimeleri için kullanılmaktaydı (Halloran, 2006: 7). Hitit arazilerini temel olarak üç kısıma ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki, angarya teriminin karşılığı olan *šahhan*-'dır (HW: 175; HEG S/1: 694; CHD Š/1: 2-7; Ünal, 2016: 441). Bir diğeri ise, kişilerin kullanmasına izin verilebilen ve saraya ait olan topraklar; tapınağa ya da kente ait topraklar ve kişilere kral tarafından bağışlanmış olan topraklar olan *luzzi*-'dir (HW: 131-132; HEG L-M: 83-84; CHD L-N: 90-91; Ünal, 2016: 328; Alparslan, 2019: 262). Tarımı yoğun olarak yapılan ürünler arasında ise, başta arpa ve buğday bulunmaktadır. Tahılın yanı sıra bağcılık ve bahçecilik de yaygın olarak yapılmaktadır. Bunlara ek olarak, incir, elma, nar, zeytin yanı sıra mercimek, bakla, kimyon, burçak, nohut, bakla, pırasa, soğan, sarımsak, kişniş, salatalık safran ve maydanoz da yetiştirilen ürünler arasındaydı (Klengel, 2006: 11-13; Alparslan, 2019: 263). Elbette bu ürünlerin depolanması öncelikli ihtiyaçlardan biriydi ve Hattuša'da bu ihtiyaç için inşa edilmiş birçok magazin ve tahıl depoları tespit edilmiştir (Alparslan, 2019: 263).

[59]CTH 633= IBoT 1.29.

18 … ^{NA_4}ARA$_5$ DUMU.LUGAL 1 ta-ze-el-li-iš ^{LÚ}ŠÀ.[TAM]

19 ^{LÚ}ŠU.I $^{LÚ.MEŠ}$mi(SIG$_4$)-na-al-le-e-eš ma-al-la-an-zi PA-NI ^{NA_4}A[

Prens, tazelli-, yönetici, berber (ve) minalleš-[60] *değirmen taşı önünde değirmen taşını (tahılı) öğütürler* (Mouton, 2011: 15).

İİ Muršili ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na ettiği duada[61] "öğütücü kadınların" ismi geçmektedir. İlgili kısımların çevirisi şu şekildedir:

§6

A II 10-17 [3'-10']

Ey Tanrılar, bu yaptığınız nedir? Hatti'ye bir veba girmesine izin verdiniz ve Hatti'nin tamamı ölüyor. Artık kimse size sunuyu ve içkiyi hazırlamıyor. Eskiden tanrıların tarlalarında çalışan sabancılar öldü, bu yüzden ne çalışırlar ne de tanrıların tarlalarını biçerler. Eskiden tanrılar için sunu ekmeği yapan öğütücü kadınlar öldüler, bu yüzden artık tanrının sunusunu yapmıyorlar (Singer, 2002: 52).

Metinde, §11 A II 1-44 ve §13 III 18-IV 8'de düşman tarafından ele geçirilmek istenen görevliler arasında sabancılar ve bahçıvanların ardından öğütücü kadınlar da sayılmaktadır (Singer, 2002: 50 vd.). Kralın tanrıçaya yaptığı bu detaylı duasında adı geçen görevlileri sayarak, onların yokluğu dolayısıyla artık tanrılara sunu yapılamayacağını ima etmesi, bu görevlilerin krallık için ne kadar önemli olduğunu gösterir niteliktedir.

Hitit toplumunda her ev birer küçük üretim mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır[62]. Bu "ev" oluşumlarında bir hiyerarşi mevcuttu. Bir ev, saraya, tapınağa veya yüksek tabakadan birine bağlı olarak üretim yapabilmekteydi (Klengel, 1986: 25-27; Sevinç, 2008: 17-18).

Toprak bağış belgeleri, adak belgeleri ve kült idaresiyle ilgili bazı metinler aile ve personel listelerini içermektedir. Bu listeler bizlere ev ekonomisinin önemini göstermektedir (**Resim 3.1**). Bir örnek vermek gerekirse, yüksek mertebeli bir kadın olan Kuwatalla'ya yapılan bir toprak bağış belgesinde[63], 110 personel içeren 13 evden

---

[60] Bir tür görevli (CHD L-N: 288-289).

[61] CTH 376=A: KUB 24.3 + 544/u + KUB 31.144 + 401/u + 1947/u + 107/w; B: KUB 30.13; [C ve D]; E: KUB 36.80; F: KUB 36.81; H: 79/w; I: 95/w; J: 1229/u + Bo 4328. Transliterasyon için: Lebrun 1980: 155-171.

[62] "Ev", Sümerce É ideogramı ile, Hititçe ise *parn-*, *pir-*, *per-* kelimeleri ile ifade edilmektedir (Halloran, 2006: 55; HW: 162; HEG P: 485; CHD P: 273-291; Ünal, 2016: 401).

[63] KBo 5.7= CTH 222; Toprak Bağış Belgeleri.

bahsedilmektedir (Klengel, 1986: 25-27). Bu evlerin 11 tanesi Šuppiluliuma isimli mutfakta görevli bir ahşap tablet yazarına, 2 tanesi ise Hantapi isimli saray dokumacılarının başına aittir. Bunlardan bir tanesi şu bilgileri içermektedir (Sevinç, 2008: 18):

CTH 222 (Wilhelm- Rüster, 2012: 236):

Ay.

28 É ^{m}*Ti-wa-ta-pa-ra* I $^{\lceil}$LÚ$^{\rceil}$ ^{m}*Ti-wa-ta-pa-ra*<-*aš*> I DUMU.NITA ^{m}*Ha-ru-wa-an-du-li-iš* I MUNUS ^{f}*Az-zi-ya-aš*

29 II DUMU.MUNUS ^{f}*An-ni-*$^{\lceil}$*it*$^{\rceil}$*-ti-iš* ^{f}*Ša-an-ta-wi*$_5$*-aš* V SAG.DU II GU$_4^{HI.A}$ XII UDU VI GU$_4$.$^{\lceil}$APIN$^{\rceil}$.LÁ$^{HI.A}$ *pí-ir*(-)*ša-ah-ha-*$^{\lceil}$*an*$^{\rceil}$*-na-aš*

30 [x] UDU. “SIG+MUNUS” *A-NA* UDU. “SIG+MUNUS”-$^{\lceil}$*ya kat-ta*$^{\rceil}$*-an* II SILA$_4$. “SÍG+MUNUS” *A-NA* UDU.NITA-*ya kat-ta-an* II SILA$_4$.NITA $^{\lceil}$XVIII$^{\rceil}$ UZ$_6$ *A-NA* UZ$_6$-*ya*

31 [*kat-t*]*a-an* IV MÁŠ.TUR *A-NA* $^{\lceil}$MAŠ.GAL-*ya*$^{\rceil}$ *kat-ta-an* I MAŠ.TUR ŠU+NÍGIN XXXVI UDU$^{HI.A}$ I^{NU-TIM} É$^{HI.A-TIM}$ *RI-IT* GU$_{4}^{HI.A}$

32 [*I*]-*NA* ^{URU}*Pár-kal-la* I $^{\lceil}$IKU Ú.SAL$^{LUM]}$ III$^{1/2}$ IKU ^{GIŠ}KIRI$_6$.GEŠTIN *na-aš-ta an-da* XL ^{GIŠ}HAŠHUR XLII ^{GIŠ}HAŠHUR.KUR.RA *I-NA* ^{URU}*Ha-an-zu-uš-ra*

33 [*Š*]*A* $^{[}$É ^{m}*Ha-an*$^{]}$*-ta- pi*

Tiwatapara’nın mülkü: bir adam, Tiwatapara; bir oğlan Hartuwanduli; bir kadın Azzia; iki kız Anitti ve Hantawiya; (toplam) beş kişi; iki öküz, yirmi iki koyun, altı koşum öküzü… on sekiz dişi koyun ve koyunlarla iki dişi kuzu ve koçlarla iki yavru koç; on sekiz keçi ve keçilerle dört yavru keçi ve erkek keçiyle bir yavru; (toplam) 36 küçükbaş hayvan: bir ev. Öküzler için bir otlak, Parkalla kasabasında bir dönüm çayır. Hansušra kasabasında, Hantapi mülküne ait 3.5 dönüm üzüm bağı, içinde 40 elma ağacı, 42 nar ağacı (Bryce, 2003: 90; Wilhelm- Rüster, 2012: 237).

Yukarıdaki pasajda adı geçen iki görevli yüksek mertebeli bir kadına bağlıdır. Bu iki toprak sahibinin kontrolü altındaki ev, muhtemelen çekirdek aile yapısına

sahiptir. Daha evvel de belirtildiği üzere, evler tapınak ya da saraya bağımlı da olabilmekteydi (Sevinç, 2008: 18).

Hitit Devleti'nde en yüksek memuriyet görevleri büyük oranla yüksek mertebedeki ve çoğunlukla erkek saray görevlilerine ayrılmıştır. Örneğin, saray muhafızlarının başı, içki sunucularının başı, hazinedarların başı, asa taşıyıcılarının başı gibi unvanlara sahip olan bu görevliler saraya mensup kişilerden oluşmaktadır. Hititlerin saray hayatı ve organizasyonu konusunda, kendisinden önceki Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nden beri süregelen bir geleneği sürdürdüklerini söylemek mümkündür (Sevinç, 2018: 24).

Hitit toplumunun önemli bir ekonomik güce sahip olmasının en büyük etkenleri arasında profesyonelce ayrılmış iş kollarını barındırması bulunmaktadır. Bunun en iyi kanıtı Hattuša Büyük Tapınak çevresinde görülen çok sayıda atölye mekanlarının bulunmasıdır. Söz konusu yapılardan elde edilmiş olan küçük buluntular ve çiviyazılı belgeler buralarda zanaatkârların konumlandığını göstermektedir (Doğan-Alparslan, 2003: 38). Hitit ekonomisi içerisinde madencilik ve metal işçiliği önemli bir yere sahiptir. Anadolu, MÖ. II. binyılda yeraltı zenginlikleri açısından oldukça zengindi ve ihtiyaç duyulan metallerin çoğu Anadolu'nun farklı yerlerinden temin edilebilmekteydi. Gümüş ve bakır yatakları oldukça fazlaydı. Metal işçiliği yapan zanaatkârlar ise metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Alparslan, 2019: 265-266).

Yasa metinlerindeki maddeler, kült ve idari metinlerdeki Hititçe ^{LÚ}*hantantiyali-* ve ^{LÚ}*ummiyanni-* kelimeleri "zanaatkâr" kavramını karşılamaktadır (HW: 52; HEG a-k: 155; Ünal, 2016: 151; HW: 233; HEG U: 44-45; Ünal, 2016: 563). Aynı zamanda Akadca ve Sümerce $^{(LÚ)}$GIŠTUKUL, $^{(LÚ)}$EN *QATI*, ^{LÚ}*UMMIANU*, ^{LÚ}KIN, $^{(LÚ)}$EN ŠU^{TI}, EN *ÚNUTI*, DUMU *UMMIAN*, EN GIŠ.KIN *UMMIANU*, EN GIŠ.KIN.TI gibi bazı ifadeler de bu kavramı karşılamaktadır (Pecchioli Daddi, 1987: 29-37; Doğan-Alparslan, 2003: 39; Schachner, 2019: 202).

Zanaatkârların çalışma biçimlerini anlatan metinlere ne yazık ki ulaşılamamıştır. Envanter ve idari metinler bize metallerin bu kişiler tarafından nasıl işlendiğine dair bilgiler vermektedir. Bu metinlerden anlaşıldığı üzere, metalleri önce eritip daha sonra kalıplara dökerek şekillendirme çalışmalarını yaptıkları söylenebilir (Siegelová, 1993: 112-118; Doğan-Alparslan, 2003: 39 vd.; Alparslan, 2019: 266).

Günümüzdeki tanımıyla kuyumcular, yani altın ve gümüş gibi metalleri işleyen zanaatkârlar sarayda mertebeleri oldukça yüksek kişilerdi. Bu durum dolayısıyla metinlerde isimleri sıklıkla geçmektedir. Örnek vermek gerekirse; Dunwa-LUGAL-ma, Ehli-Kušuh, Zuzuli, Pupuli, Mutta, Zuwali, Palla isimli kuyumcular idari metinlerde sık sık geçmektedir (Doğan-Alparslan, 2003: 40; Alparslan, 2019: 267). Pupuli ve Zuzuli'ye ait olduğu düşünülen mühürler, Büyük Tapınak'ta bir depo bölümünde bulunmuştur. Bu mühürlerde Pupuli ve Zuzuli kâtip olarak karşımıza çıkmaktadır (Siegelová, 1986: 121, dpn. 9).

Metal işi ile uğraşan bazı zanaatkârların meslek adları metinlerde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır (Doğan-Alparslan, 2003: 41; Doğan-Alparslan- Alparslan-Pelvanoğlu, 2020: 182):

^{LÚ}SIMUG(.A), ^{LÚ}AN.BAR, ^{LÚ}AN.BAR.DÍM.DÍM
"Demirci" LÚ^{MEŠ}*kurupzina*- "Kurupzina Metalini İşleyen
Kişi" ^{LÚ}URUDU. DÍM.DÍM "Bakırcı"
^{LÚ}URUDU.NAGAR, ^{LÚ}TIBIRA "Metal İşçisi"
^{LÚ}A.BÁR "Kurşun İşleyen Kişi"
^{LÚ}GUŠKIN. DÍM.DÍM, ^{LÚ}E-*PIŠ* GUŠKIN "Altın İşleyicisi/Kuyumcu"
^{LÚ}KÙ.BABBAR, ^{LÚ}KÙ.BABBAR. DÍM.DÍM "Gümüşçü"
^{LÚ}KÙ.DÍM "Gümüşçü ya da Kuyumcu" (Pecchioli Daddi, 1982: 39-44).

Deri işçiliği Hitit dünyasında karşımıza çıkan bir diğer zanaat koludur. Hititçe çiviyazılı metinlerde karşımıza bu alanla ilgili çıkan bazı kelimeler şu şekildedir: "Derici, kunduracı" anlamında kullanılan ^{LÚ}AŠGAB, "ayakkabı yapımcısı/ Kunduracı" anlamında ^{LÚ}*E-PIŠ* ve ^{KUŠ}E.SIR, "Kemer (kuşak, kayış) imalatçısı"

anlamında ^{LÚ}*E-PIŠ TAHABŠI* Akadca ve Sümerce kelimeleri kullanılmıştır (Pecchioli Daddi, 1982: 45-46; Doğan-Alparslan, 2003: 41-42; Doğan-Alparlsan-Alparslan-Pelvanoğlu, 2020: 182).

Ahşap işçiliği de Hitit toplumunda oldukça yaygın bir meslek grubu olmuştur. Anadolu, ahşap işçilerinin ihtiyaç duyacağı hammadde konusunda oldukça zengindi. Hititler "marangoz" teriminin karşılığı olarak yazılı metinlerde Sümerce ^{LÚ}NAGAR'ı kullanmışlardır. Kelimenin Akadca karşılığı *NAGGARU*'dur. Hititçe çiviyazılı metinlerde ahşap işi ile uğraşan zanaatkârların bazı meslek isimleri şu şekilde kaydedilmiştir (Doğan-Alparslan, 2003: 42; Doğan-Alparslan-Alparslan-Pelvanoğlu, 2020: 182):

^{LÚ}NAGAR, ^{LÚ}NAGAR GIŠ*ŠI* "Marangoz"
^{LÚ}NAGAR ^{GIŠ}BAN "Ok imalatçısı"
^{LÚ}NAGAR *IZ-ZI* "Oduncu, Ormancı"
E-PIŠ ^{LÚ}*zuppari-* "Meşale imalatçısı" (Pecchioli Daddi, 1982: 47-48).

Hititçe metinlerden taş işçileri ile ilgili bilgilere de ulaşabilmektedir. Taş işçileri daha çok yapı ustaları ve mühürcüler olarak karşımıza çıkmaktadır. Taş ustaları metinlerde genellikle ahşap ustaları ile birlikte belgelenmiştir (Doğan-Alparslan, 2003: 43; Doğan-Alparslan-Alparslan-Pelvanoğlu, 2020: 183). Taş işçilerinin isimleri çiviyazılı metinlerde ^{LÚ}BUR.GUL "Taş kesici, Mühürcü", ^{LÚ}NAGAR NA$_4$ "Taşçı, Yontucu" (Pecchioli Daddi, 1982: 48-49) ve ^{LÚ}*ETENU* "Duvarcı" olarak geçmektedir (Pecchioli Daddi, 1982: 57).

Dokumacılar ve çömlekçiler de Hitit toplumundaki zanaatkârlar arasındadır. Dokumacılıkta daha çok koyun ve keçi yünü kullanılmıştır. Hititlerde kumaş üretimi yapıp yapmadıklarına dair metinlerde kesin bir bilgi yoktur. Arkeolojik çalışmalardan elde edilen dokuma tezgâhı ağırlıkları ve ağırşaklar, halkın evde dokuma ile uğraştığını göstermektedir. Hititçe çiviyazılı metinlerde dokumacılık ile ilgili tespit edilen bazı meslek isimleri şu şekildedir (Doğan-Alparslan, 2003: 43-44; Doğan-Alparslan-Alparslan-Pelvanoğlu, 2020: 183):

^{LÚ}UŠ.BAR / ^{MUNUS}UŠ.BAR “Erkek/Kadın Dokumacı” ^{LÚ}*E-PIŠ* GADA “Dokumacı, kumaş üreten kişi ^{LÚ}GAD.TAR “Terzi (?), Kostümcü (?)” ^{LÚ}*E-PIŠ* ^{TÚG}GÚ.È.A *hurri* “Hurri kostümlerinin dokumacıları” ^{LÚ}*E-PIŠ* ^{TÚG}*KABALLI* “Tozluk Üreticileri” (Pecchioli Daddi, 1982: 49-53).

Yukarıda görüldüğü üzere, dokumacılık işini icra eden erkek ve kadın dokumacılar tespit edilmiştir (Daddi, 1982: 52-53). CTH 414 numaralı saray inşa etme ritüelinde dokumacı kadınlar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır (Daddi, 1982: 52-53; Schwartz, 2016: 28):

KUB 29.1
II
§19

11 ^{GIŠ}DAG-*iz* LUGAL-*i te-iz-zi hu-it-ti-wa nam-ma-ma*
12 DUMU.DUMU.MEŠ-*ŠU* LUGAL-*wa-aš pár-na lu-ut-ti-ya*

---

13 $^{MUNUS.MEŠ}$UŠ.BAR *ul-ki-iš-ša-ru-uš* $^{LÚ.MEŠ}$UŠ.BAR *a-pi-e-da-aš*

Taht krala diyor ki: ‘Öyleyse git ve kralın torunlarının, kadın dokumacıların ve erkek dokumacıların evinin penceresine götür (Schwartz, 2016: 29).

Metnin devamında çeşitli sunular yapılarak hastalığın ortadan kalkması için iyi dileklerde bulunulur. Söz konusu ritüel metinden anlaşılacağı gibi dokumacılar saray personeli içerisindedir. Aynı işi icra eden kadın ve erkek dokumacının eşit biçimde bulunması dikkat çekicidir.

Hititçe belgelerde tespit edilen bir diğer önemli meslek grubu da çömlekçiliktir. Çömlekçi terimi için metinlerde Hititçe ^{LÚ}*huprala-* kelimesi kullanılmaktadır (HW: 75; HED a-k: 296; Ünal, 2016: 204). Buna ek olarak Sümerce ^{LÚ}BÁHAR, ^{LÚ}BAHAR$_5$, ^{LÚ}DUG.GA$_5$.BUR(.A) ideogramları da tespit edilmiştir (Pecchioli Daddi, 1982: 54-55). Hitit çömlekçiliğine güzel bir örnek Hurri ve Šerri isimli boğa şeklindeki eserlerdir (**Resim 3.2**) (Doğan-Alparslan, 2003: 44; Doğan-Alparslan- Alparslan-Pelvanoğlu, 2020: 184).

Yukarıda değinilen mesleklerden metal işçiliği, ahşap işçiliği ve taş işçiliği gibi alanlarda kadın zanaatkârların "olmayışı" dikkat çekmektedir. Bu durumun sebebi, daha evvel de belirtildiği gibi, henüz ilgili belgelerin bulunamamış olması olabileceği gibi söz konusu uğraşların ekstra kas gücü gerektirmesiyle de bağlantılı olabilir. Hem kadın hem erkek meslek gruplarından bazılarına şu şekilde örnek vermek mümkündür: $^{LÚ/MUNUS}$UŠ.BAR "dokumacı" ve $^{LÚ/MUNUS}$ARA$_5$ "Değirmenci/öğütücü (erkek ve kadın)" (Doğan-Alparslan, 2003: 44; Doğan-Alparslan- Alparslan- Pelvanoğlu: 184). Bu iki örnekte de görüldüğü gibi kadınlar ve erkeklerin aynı zanaat ile uğraştığı örnekler de bulunmaktadır. Ek olarak, yasa maddelerinden zanaatkârların aldıkları ücretler hakkında da bilgi sahibi olunabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, §176b'de (Hoffner, 1997: 140-141) *Eğer biri (yetişmiş) bir zanaatkâr yani, çömlekçi, demirci, marangoz, derici, çamaşırcı, dokumacı ya da çorapçı alırsa 10 šekel* (= *125 gr.*) *gümüş ödemelidir* ifadeleri geçmektedir (Doğan-Alparslan, 2003: 45). Klengel'e göre zanaatkâra ödenen bu ücret Mezopotamya'da olduğundan oldukça azdır ve bu durumun sebebi zanaatkârların köle olabileceğidir (Klengel, 1988: 78-79; Doğan-Alparslan, 2003: 45).

Zanaatkârların işveren tarafından aldıkları ücretleri listeleyen yasa maddelerinde erkek ve kadın bireylerin aynı iş gücü için aldığı karşılık öğrenilebilmektedir. Bu maddelerden anlaşılacağı üzere kadın ve erkeğin aynı iş için aldıkları ücretin farklıdır. Erkek çalışanların kadın çalışanlardan daha fazla ücret aldığı açıkça görülmektedir.

Meslek	**Gümüş Ücreti (šekel)**	**Gümüş Karşılığı (gram)**
Eğitilmiş zanaatkâr (§176)	10.00	125.00
Erkek İşçi (30 günlük; §150)	1.00	12.50
Kadın İşçi (30 günlük; §150)	0.50	6.25
Hasat kaldırmak için erkek tarım işçisi (30 günlük; §158)	1.25	15.63
Hasat kaldırmak için kadın tarım işçisi (30 günlük; §158)	0.5	6.25

Tablo 3.1: *Erkek ve Kadın Zanaatkârların Ücret Tablosu (Hoffner, 1997: 7-10'dan alınarak yeniden düzenlenmiştir).*[64]

[64]Kadın ve erkek bireylerin aynı iş gücü için aldıkları farklı ücreti göstermektedir.

Hititçe yasa maddelerince de belirlenen, erkek çalışanların kadın çalışanlardan daha fazla ücret aldığı örneklerden farklı olarak, Kizzuwatna kralı Pilliya ile Alalah kralı İdrimi arasındaki antlaşmada[65] savaş kaçaklarının iadesi konusunda, eğer teslim edilen bir kadın köle ise teslim edilen erkek köleden daha fazla ödül alındığı görülmektedir:

AT 3

§1

1-5: *Antlaşma tableti, Pilliya ve İdrimi tanrılara yemin ettiğinde bu antlaşmayı birbirleriyle yaptılar.*

§2

6-15: [*Kaça*]*kları (antlaşma yapılan ülkenin tarafları) onlar daima birbirlerine iade edecekler. Pilliya'nın kaçaklarını İdrimi yakalayacak. Ve onu Pilliya'ya getirecek. İdrimi'nin kaçaklarını Pilliya yakalayacak ve onu İdrimi'ye getirecek.*

§3

16-17: *Kim bir kaçağı yakalarsa onu, onun beyine getirmeli.*

§4

18-23: *Eğer, o bir erkekse onlar, ödül olarak 500 şekel bakır öder. Ve eğer o bir kadınsa 1000 şekel bakır ödül olarak verirler* (Stol, 2003: 139-144).

Metinde aktarılan, kadın köleler için erkek kölelerden daha fazla ücret ödenmesi durumunun sebebi, kadın kölelerin günlük hayatta erkek kölelere göre daha fazla iş için kullanılıyor olması gibi görünmektedir. Bu ifade çiviyazılı belgelerde istisna teşkil etmektedir (Pelvanoğlu, 2017: 61).

[65]Kizzuwatna Devleti jeopolitik konumu sebebiyle, Hitit Devleti ve Mittani Devleti için kritik bir noktaydı ve Kizzuwatna yer yer Hitit Devleti ile, yer yer Mittani Devleti ile ittifak halindeydi. Kizzuwatna kralı Pilliya, daha evvel Hitit kralı II. Zidanta ile bir ateşkes antlaşması yapmasına rağmen Alalah kralı İdrimi ile söz konusu antlaşmayı yapmıştır (Pelvanoğlu, 2017: 58).

Yukarıda incelenen Hitit örneklerinden farklı olarak bazı Mezopotamya toplumlarında kadınların bugüne kadar daha çok erkek cinsiyeti ile özdeşleşmiş ve erkekler için belgelenmiş pek çok meslekte kadınların da bulunduğu yazılı belgelerde tespit edilmiştir. Sümer dönemi Girşu'dan[66] gelen bir metinde[67] kadın kölelerin, erkek kardeşleri veya eşlerinin kaçması durumunda onların yerine çalıştırıldıkları görülmektedir. Bu da dönemin idaresi için kadın ve erkek çalışması arasında bir fark olmadığını göstermektedir (Lafont, 2016: 156). Kadın ve erkeğin Mezopotamya toplumunda iş hayatında birlikte bulunduğu tartışılmaz bir gerçektir. Hatta Garšana'da[68] kadınlarla aynı görevi yerine getiren erkekler kadınlar ile aynı tazminatı almaktaydılar. Genellikle doktorluk ve kâtiplik gibi özel eğitim gerektiren meslekler erkekler tarafından tekelleştirilmiş gibi görünse de kadınlar tarafından da yapıldıkları yazılı belgeler ışığında açığa çıkarılmıştır. (Lion- Michel, 2016: 4). Girşu örneğinde görüldüğü üzere kadınlar da erkekler gibi kendi mülklerine sahipti ve onları yönetmekteydiler. Emar belgelerinde evli kadınların da mülkün yönetiminde katkı sahibi olduğu bilinmektedir. Bu örnekler, toplumda erkeklerin olduğu kadar kadınların da ekonomik aracılar olduğunu bize göstermektedir. Irk, sınıf, etnisite gibi sosyo-kültürel kavramlar göz önüne alındığında cinsiyet çok da önemli bir kategori gibi gözükmemektedir (Lion-Michel, 2016: 5).

Bugüne dek kadının mekan içi işlerden (un, yağ, giysi vb. üretimi) sorumlu olduğu, erkeklerin ise birincil üretken sektör olarak mekan dışındaki işlerden (tarım, hayvancılık vb.) sorumlu olduğu düşüncesi hakim olmuştur ancak çeşitli Sümer kayıtları durumun bu düşüncenin aksi olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin UET 3, 1449 [P137774] tabletinde erkek dokumacılar (GURUŠ UŠ.BAR) kadın dokumacılarla (GEME$_2$ UŠ.BAR) birlikte geçmektedir. BCT 2, 49 [P105290] metninde kadın değirmencilerin yanında erkek değirmenciler de görülmektedir (Lafont, 2016: 153). Garšana metinlerinde karşımıza çıkan ve genellikle kadınların icra ettiği meslekler arasında şu örnekler sayılabilir (Kleinerman- Owen, 2009: 721):

[66] Lagaş'ın 25 km kuzeybatısında bulunan, modern ismi Tell Telloh olan şehir (Altun, 2017: 39).
[67] HLC 374 [P110244].
[68] Umma eyaletine bağlı bir Güney Mezopotamya kenti (Altun, 2017: 90).

- GEME$_2$ AR$_3$.RA, “öğütücü”
- GEME$_2$ NA$_4$ARA$_5$, “değirmenci”
- GEME$_2$ GEŠI$_3$.SUR.SUR, “yağ prescisi”
- GEME$_2$ GU, “iplik işçisi”
- GEME$_2$ UŠ.BAR, “dokumacı”
- GEME$_2$ KISAL.LUH, “(tapınak) süpürücü”

Garšana ve Irisagrig’den ele geçen belgelerden, yukarıda belirtilen kadınların icra ettiği mekan içi işlerin yanı sıra, şimdiye kadar yoğunlukla erkekler için belgelenmiş çamaşırcı, demir şekillendirici, aşçı, kapıcı, şarkıcı-müzisyen, kâtip ve arınma rahibi pek çok meslekte kadınların da olduğunu görmekteyiz (Kleinerman-Owen, 2009: 735-740). Şimdiye dek erkekler için belgelenmiş olan özellikle hekim (^{MUNUS}A.ZU), kâtip (^{MUNUS}DUB.SAR) ve arınma rahibi (^{MUNUS}GUDU$_4$) gibi olukça uzmanlaşma gerektiren meslekler kadın meslekleri karşımıza çıkması, ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda kadın ve erkeğin kolektif çalışmalara aynı derecede katkıda bulunduklarını göstermektedir. Muhtemelen angarya göreviyle ilgili olan bu faaliyetlerde cinsiyet farkı çok da gözetilmeksizin uygulanmaktadır (Lafont, 2016: 155). Çalışanlar genellikle ilgili görevin türü, çalışanın yaşı ve cinsiyeti gibi faktörler doğrultusunda ücretlendirilmiştir. Profesyonel uzmanlaşma kadınlar için olduğu kadar erkekler için de neredeyse aynıydı. Hem erkekler hem de kadınlar çeşitli üretim ve hizmet görevleri için mekan içi ve mekan dışında görevlerini yerine getirmişlerdir (Lafont, 2016: 156-157).

Tablo, cinsiyet ayrımı gözetilmeyen angarya görevlerinin kapsamını göstermektedir:

MESLEKLER **MEKAN DIŞI AKTİVİTELER**	**Kadın Aktivitesi**	**Erkek Aktivitesi**
Tarım ve Hayvancılık	X	X
Sulama Sistemlerinin Bakımı	X	X
Tahıl, tuğla vb. Maddelerin Taşınması	X	X
Tekne Yükleme ve Çekme	X	X
İnşaat İşleri vb.	X	X
MEKAN İÇİ AKTİVİTELER		
Çömlekçi / **BAHAR$_2$**		X

Demirci / **SIMUG**		X
Marangoz / **NAGAR**		X
Kamış-Saz Ustası / **AD.KID**		X
Deri İşçisi / **AŠGAB**		X
Demir Şekillendirici / **AZLAG$_2$**		X
Örgücü / **TUG$_2$.DU$_8$**		X
Kuyumcu / **KU$_3$.DIM$_2$**		X
Kapıcı / **I$_3$.DU$_8$**	X	X
Aşçı / **MUHALDIM**	X	X
Bira Üreticisi / **KAŠ.A GUB.BA**	X	X
İplik İşçisi / **GU**	X	
Dokumacı /**UŠ.BAR**	X	X
Değirmenci / **NA$_4$ARA$_5$**	X	X
Yağ Baskıcısı / **I$_3$.SUR.SUR**	X	
Avlu Süpürücü / **KISAL.LUH**	X	

Tablo 3.2: Erkek ve Kadın Mekan İçi/Mekan Dışı Aktivitelerinin Bir Tablosu (Lafont, 2016: 157'den alınarak yeniden düzenlenmiştir).

Hitit toplumunda cinsiyetler arası meslek dağılımına bakıldığında daha çok yönetimdeki kraliyet ailesi üyeleri olan kral, kraliçe, prens ve prensesler ile onların diplomatik ilişkileri ve bu ilişkilerdeki konumları karşımıza çıkmaktadır. Hitit metinlerinde karşımıza çoğunlukla erkek yöneticiler çıkmaktadır. Saray envanterlerinde kadın görevlilerin varlığı erkek görevlilere kıyasla daha az olsa da yönetici kadınlar kayıt tutma faaliyetlerinde yer almaktadır. *Aruma* isimli bir kadın, Hitit kraliyet ailesi üyelerinin mal alımlarının sigortacıları olarak listelendiği bir envanter metninde[69] karşımıza çıkmaktadır. Aynı envanter grubunda üst düzey erkek görevlilerle birlikte iki kadın görevli bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Prens *Taki Šarruma* ve yüksek subaylar arasında *Talya* (?)[70] isimli kadın ve Hitit

[69] CTH 242; KBo 16.83 + KBo 18.26, III 10; Altın, Gümüş ve Bakır Üretimi ile İlgili Metinler.
[70] CTH 242= KUB 40.95 ay. III 11.

İmparatorluğu'nun önde gelen kişilerinden kâtip *Walwaziti* ve depo şefi *Ehli Šarruma* ile birlikte *Wattiya* isimli kadın görevlidir (Vigo, 2016: 340). Tören kıyafetleriyle bağlantılı olarak kraliyet ailesi üyelerinin listesini içeren KUB 42.51 (CTH 250) numaralı, yüksek rütbeli saray görevlilerine törenler vesilesiyle verilen kıyafetlerin bir envanteri olabilecek metinde *Henti* isimli bir kadın görevli karşımıza çıkmaktadır (Siegelová, 1986: 344-345; Vigo, 2016: 340). Aşağıda saray envanterlerinde adı geçen kadın görevlilerin isimlerinin bulunduğu bir liste yer almaktadır.

Kişi İsmi	**Bulunduğu Metin**	**Görevi**	**Ek Referans**
Anni	KUB 42.66, ay. 8'; KUB 42.102, 6"	Tekstil Tahsisi?	
Apaddā	KUB 42.59, ay. 18'	Bayramlık kıyafetlerin muhasebesi	KBo 16.34, öy. 8; KBo 18.10, öy. 4'
Apatti(ti?)	KBo 18.199, ay. 4'	Tekstil üretimi?	NH 104
Arumura	KBo 16.83 + KBo 23.26, III 10		NH 155
Ašpunawiya	IBoT 1.31, öy. 9	Kraliçe hediyeleri	NH 177
Elwattaru	KUB 42.65, öy. 4	Tekstil Üretimi?	
Henti	KUB 42.51, öy.? 1	Kült giysisi tahsisi?	NH 363
Hepat-IR	KUB 42.49, öy. 9	Hediye	
Hištayara	KUB 42.65, öy. 5	Tekstil üretimi?	NH 376
Hurma	KBo 18.199, ay. 3'	Tekstil üretimi?	(KBo 22.1 öy.? 8?)
Yarawiya	IBoT 1.31, öy. 21	Hediye	NH 432
Kik(k)i?	KBo 18.199, ay. 3'	Tekstil üretimi?	NH 569 2 (KUB 50 64, ay. 1)
Kuwari	KUB 42.65, öy. 3'	Tekstil üretimi?	

Malli(-)	KBo 18.199, ay. 5’	Tekstil üretimi?	NH 726
Parminza	KBo 18.199, ay. x+1’	Tekstil üretimi?	
Pipi(-)	KBo 18.199, öy. 4’	Tekstil üretimi?	
Talya-x[	KUB 40.95, ay. III 11	Ham metal kontrolü	NH 1223
Tawanti	KUB 42.65, öy. 2	Tekstil üretimi?	
Ura-x[	KBo 18.199, öy. 3’	Tekstil üretimi?	NH 1431?
Wašti	KUB 42.84, öy. 10	Lüks malların kaydının tutulması	
Wattiya	KUB 42.96 + Bo 1016, sağ kol. 28	Lüks malların kaydının tutulması	
Zapaten[-	KBo 18.199, sağ kol. 2’	Tekstil üretimi?	

Tablo 3.3: *Hitit Saray Envanterlerinde Kadınlar (Vigo, 2016: 343’den alınarak yeniden düzenlenmiştir).*

Hitit toplumunda halkın yaşayışı ile ilgili detaylara ne yazık pek hakim değiliz. Yasal metinler her ne kadar bu konuda bizlere ışık tutuyor olsa da, uygulanabilirlikleri tartışmalı olduğu için çok kesin çıkarımlar yapmamızı engellemektedir. Devletin resmi belgeleri ve saray yaşantısı ile diplomasi ile ilgili kaynaklar erkek ve kadın bireylerin toplumdaki yeri hakkında nispeten kısıtlı bilgiler sunmaktadır. Çalışmamızın Cinsiyet ve Meslekler başlığı altında incelenen bölümünde genel olarak meslekleri ifade eden terimler ile toplumun belirli bir cinsiyetine, genellikle erkeklere, atfedilen meslekleri istisnalarıyla birlikte incelenmiş ve bazı Mezopotamya toplumlarındaki farklı örneklerine Hitit toplumundaki bireylerin meslek dağılımı ile ilgili daha net bir bakış açısı sunması amacıyla yer verilmiştir. Sonuç olarak Hitit toplumunda çoğunlukla erkek bireylerin “iş” hayatındaki yoğunluğu tartışılmazdır. Ancak, özellikle envanter metinleri farklı bir senaryoyu ortaya koymaktadır. Söz konusu metin grubunda kadın

kayıt tutuculara rastlanmaktadır. Bu durum bizlere, sınırlı alanda da olsa, erkek ve kadın bireylerin benzer görevleri üstlendiğini göstermektedir. Toplumun erkek bireyleri topluma katkı sağlayan üretim gibi görevlerini üstlenirken, kadın bireylerin de yalnızca ev içinde aktif olmadığını çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

3.1.3. Hititlerde Kült Görevlisi Kadınlar

Hitit toplumunda kadın ve erkek bireylerin yoğunlukta olduğu meslek gruplarını yazılı belgeler aracılığıyla öğrenebilmekteyiz. Yukarıda incelendiği üzere, metal işçiliği, deri işçliği, ahşap işçiliği gibi alanlarda daha çok erkekleri görmekteyiz. Mezopotamya'da özellikle Garšana ve Irisagrig gibi merkezlerden gelen belgelerde taşımacılık, tekne yükleme ve çekme, inşaat gibi sektörlerde de kadın bireyleri görsek de Hitit toplumunda bu duruma rastlanmamaktadır.

Hitit toplumunda kadın görevlileri daha sık gördüğümüz metin türü ise dini metinlerdir. Tören uygulamalarını içeren aynı zamanda talimatname niteliği de taşıyan metinlerde her birinin ayrı bir görev icra ettiği görevliler mevcuttur. Bu görevlileri tanıtan en iyi metin grubu bayram metinleridir. Bayram metinleri içerisinde kült uygulayıcısı kadınların sayısı oldukça fazladır.

Hitit bayramlarından AMA.DINGIR rahibesinin unvanıyla isimlendirilmiş bir bayram olan EZEN^{MEŠ} $^{MUNUS.MEŠ}$AMA.DINGIR^{LIM} "Tanrı Analarının Bayramına" ait KUB 13.4[71] numaralı metinde, söz konusu rahibenin ve SANGA rahipleri ile GUDÚ rahiplerinin isimleri birlikte geçmektedir:

KUB 13.4, öy. II

62 *A-NA* $^{LÚ.MEŠ}$SANGA $^{LÚ.MEŠ}$GU[DÚ] $^{MUNUS.MEŠ}$AMA.DINGIR^{LIM} *nu-uš<ma-aš> A-NA* É.DINGIR^{LIM}

63 *ú-iz-zi*

[71]CTH 264= KUB 13.4; Rahipler ve Tapınak Personelleri için Talimatlar.

SANGA *rahiplerine*, GUDÚ *rahiplerine,* AMA.DINGIR *rahibelerine ve tapınak adamlarına gelirse*… (Süel, 1985: 48).

Paragrafın devamında adı geçen görevlilere, herhangi bir sebepten kutlamanın zamanının ertelenmesi teklifinde bulunulursa bunu kabul etmemeleri gerektiği buyrulmaktadır (Süel, 1985: 48-49). Aynı metin ay. III'de kutsal bir alanda kargaşa çıkması durumunda yukarıda isimleri geçen görevlilerin bu kargaşayı önleyerek törenin sunularla devam etmesi gerektiği bilgisi geçmektedir (Süel, 1985: 60-61).

KI.LAM Bayramı[72]'na ait KUB 2.3[73] numaralı metinde AMA.DINGIR rahibesi ve KAR.KID kadınlarının başını aynı sahnede görmekteyiz:

KUB 2.3
öy. 2 §4

17 ^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM} ^{D}*Ti-ti-ú-ut-ti*
18 UGULA $^{MUNUS.MEŠ}$KAR.KID *mar-nu-wa-an-da-aš*
19 *lu-ú-li-ya* 3-*ŠU hu-ia-an-zi*

Tanrıça Tituitti'nin AMA.DINGIR *rahibesi (ve) KAR.KID kadınlarının başı üç kez marnuwan havuzunun (etrafında) koşarlar* (Taggar-Cohen, 2006: 150).

AN.TAH.SUM^{SAR} Bayramı[74]'na ait KUB 25.1[75]'de AMA.DINGIR rahibesi ile aynı sahnede erkek görevlileri de görmekteyiz:

KUB 25.1

22 *na-aš-ta* LÚ ^{GIŠ}GIDRU *nam-ma-pát pa-ra-a*
23 *pa-a-iz-zi na-aš A-NA* LÚ^{MEŠ} SANGA *šu-up-pa-ia-aš*

[72]KI.LAM Bayramı adını "kapı yapısı" anlamına gelen KI.LAM Sümerce ideogramından almaktadır (**Resim 3.3**) . Bayramın Hattuša Sarayı'nın kapı yapısı ile ilişkili olup, bu yapının kutlamanın odağı olduğu düşünülmektedir (De Martino, 2002: 447). Üç gün süren bayram A. Archi'ye göre nuntarriyašha Bayramı'nın 25, 26 ve 27. günlerinde kutlanmaktaydı (Archi, 2015: 12).
[73]CTH 627= KUB 2.3; KI.LAM Bayramı Metni.
[74]Bayram adını AN.TAH.SUM^{SAR} "çiğdem; rezene" bitkisinden almaktadır. İlkbaharda kutlanmakta ve 38 gün sürmekteydi. Bayram sırasında ülkenin çeşitli merkezlerine geziler düzenlenmekteydi (De Martino, 2002: 447).
[75]CTH 612= KUB 25.1; AN.TAH.ŠUM Bayramı.

24 *BE-EL* ^{URU}*Ha-at-ti* ^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}*-ia*

25 *ŠA* É ^{D}*Hal-ki pí-ra-an hu-u-wa-a-i*

26 [*tu*?]-[*uš*] *a-ša-a-ši*

Sadece asa taşıyıcı bu tarafa gelir. (Sonra) kutsal SANGA rahibi Hatti şehrinin efendisi ve Tanrı Halki tapınağının AMA.DINGIR *rahibesinin önünde koşar ve oturmasını sağlar…* (Taggar-Cohen, 2006: 150).

Hitit metinlerinde önemli sahnelerde karşımıza çıkan bir diğer görevli NIN.DINGIR[76] rahibesidir. Muhibbe Darga, NIN.DINGIR rahibesinin karşılığını Hurrice-Hititçe ritüellerde karşımıza çıkan, Hurrilerin Akadca *ENTUM* "hanım, yüksek rahibe" kelimesinden dillerine aktardıklarını ifade ettiği ^{MUNUS}*entanni* olarak vermiş ve "Büyük Rahibe" anlamına geldiğini eklemiştir (Darga, 2013: 202). KI.LAM Bayramı'nın ikinci gününde NIN.DINGIR rahibesinin adı kral ile birlikte anılmaktadır:

KBo 20.5[77]
§ 3
ay. III

8 LUGAL-*uš* MUNUS.LUGAL-*aš-ša* TUŠ-[*aš* ^{D}*Tu-ha-ša-il* (?)

9 NIN.DINGIR-*ša e-ku-z*[*i*

8 *Kral ve kraliçe oturarak, Tanrı Tuhaša*?

9 NIN.DINGIR *de içer* (Singer, 1984: 36).

KBo 20.5 ay. III, 7. satırda krala ve NIN.DINGIR rahibesine kadehler verilmektedir (Singer, 1984: 36; Arıkan, 2002: 17). Bayramın bu bölümünde kral ile aynı sahnede bulunan NIN.DINGIR rahibesine de bir kadeh verilmesi bu rahibenin

[76]NIN.DINGIR rahibesinin geçtiği metinler için bkz.: Pecchioli Daddi, 1982: 419.
[77]CTH 627= ABoT 5+ KBo 17.9+ KBo 20.5+ KBo 25.12; KI.LAM Bayramı Metni.

yüksek rütbeli, önemli görevlere sahip biri olduğunun göstergesi niteliğindedir. KBo 10.31 numaralı KI.LAM Bayramı'nın istihkak dizisinde, NIN.DINGIR'in *hapiya* adamları görevli listesinde yer almaktadır. Burada NIN.DINGIR kendi adamlarına sahip olan tek görevlidir (Taggar-Cohen, 2006: 396):

KBo 10.31
§11
ay. III (Singer, 1984: 103):

1' 1 GUD 8 [UDU
2' 3 GUD 15 UDU[
3' 8 UDU$^{HI.A}$ LÚ[^{MEŠ} *-e*]*š* ?
4' 15 UDU$^{HI.A}$ LÚ^{MEŠ} URU *An-*[*k*]*u-ul-la*
5' 5 UDU$^{HI.A}$ NIN.DINGIR-*aš* $^{LÚ.MEŠ}$*ha-pi-eš*
6' 5 UDU$^{HI.A}$ LÚ$_{MEŠ}$*zi-in-hu-ri-aš*
7' 5 UDU$^{HI.A}$ LÚ.^{MEŠ} UR.BAR.RA
8' 6 UDU$^{HI.A}$ L[Ú^{ME}]^{Š} ^{URU}*Ti-iš-ša-ru-li-ia*
9' 2 UDU$^{HI.A}$ [LÚ^{M}]^{EŠ} ^{GIŠ}PA
10' UDU$^{HI.A}$ [LÚ.^{M}]^{EŠ} URU *A-nu-nu-wa*

NIN.DINGIR rahibesi ile birlikte çeşitli erkek ve kadın görevlilerin aynı sahnede bulunduğu KBo 10.27[78] numaralı metnin ilgili kısmı şu şekildedir:

NIN.DINGIR *rahibesi yukarıya kurša evine gider. Tanrıça Kantipuitti'nin av torbası önünde yürür. Süslenmiş hapiya adamları yürürler. Anunuwalı adamlar şarkı söylerler. Tamburcu kadınlar tamburu ve harpı vurarak çalarlar* (Arıkan, 2002: 19).

[78]CTH 649= KBo 10.27; NIN.DINGIR rahibesinin anıldığı bayram metni parçaları.

Tanrıça Teteshapi Bayramları'nı[79] anlatan KBo 19.161[80] metninde kralın da içinde bulunduğu bir seremonide "sofracı" ve NIN.DINGIR rahibesi bulunmaktadır:

Sofracı üç kalın somunu masanın üzerine bırakır. Onları içeri getirir. NIN.DINGIR *rahibesi uzaktan reverans yapar. Sofracı onları masanın üzerine koyar. Kral ayakta içer. Sofracı kalın ekmeği masadan alır (ve) onu* NIN.DINGIR *rahibesine verir*. NIN.DINGIR *rahibesi (onu) böler* (Doğan-Alparslan, 1999: 44).

Meltem Doğan-Alparslan, *aruwai-* "reverans yapmak" fiilinin genellikle kral ve kraliçenin reverans yapması durumunda kullanıldığını belirterek, metnin bu kısmında NIN.DINGIR rahibesi için kullanılmasını söz konusu rahibenin kral ve kraliçe gibi yüksek mevkide bulunan, diğer görevlilerden daha yüksek bir rütbeye sahip olması ile ilişkilendirmiştir (Doğan-Alparslan, 1999: 44).

Nuntarriyašha Bayramı[81]'na ait KUB 10. 48[82] metninde NIN.DINGIR rahibesinin devlet kült depolama evleri ile arasındaki ilişkiyi görmekteyiz. Metnin bu bölümünde NIN.DINGIR'in kullanımı için kült malzemelerinin bir listesi verilmektedir. Bu bölümden anlaşıldığı üzere, NIN.DINGIR rahibesinin ritüelleri tedarik etmesi için üç büyük kurum onun emrinde gibi gözükmektedir (Taggar-Cohen, 2006: 395):

Ertesi gün kral Hattuša'dan iner. Zippalanda kapısından Haranašši'ye iner ve Haranašši'de Haranašši'nin Fırtına Tanrısı'nı kutlar. NIN.DINGIR *ise halentuwa-evinden hizmetçinin*[83] *evine dans etmek için ilerler. Art arda tanrılara sunu yapar.*

---

[79] Bayram Hatti kökenli bir bayramdır. Pek çok kutlama sırasında Tanrıça Teteshapi adına ayinler düzenlenmekteydi. Ahmet Ünal, Alacahöyük'ün Hatti Tanrıçası Teteshapi'nin kült merkezi olduğunu belirtmektedir (Ünal, 1992: 26-27).

[80] CTH 738= KBo 19.61+ KBo 34.169+ KBo 47.263; Tanrıça Teteshapi Bayramları.

[81] Bayram adını "hız, sürat" anlamına gelen *nuntarriyašha-* kelimesinden almaktadır. Bayram sonbaharda Hitit kralının seferden dönüşünde kutlanmaktaydı. Kutlamalar sırasında kraliçenin Arinna'nın Güneş Tanrıçası için koyun, tahıl, taze meyve, şarap ve bal gibi sunular yapmasından dolayı bayramın hasat ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bayramın Eski Hitit Dönemi'nde II. Muršili tarafından yenilendiği ve III. Hattušili ile IV. Tuthaliya dönemlerinde bazı eklemeler yapıldığı bilinmektedir (Doğan-Alparslan, 2009: 121).

[82] CTH 626= KUB 10. 48; nuntarriyašhaš Bayramı Metni.

[83] ^{LÚ}IŠ; ^{LÚ}KUŠ$_7$ "hizmetçi" (MZL: 320).

Yemek ve içmek için üç yer var: Ninašša'nın Sarayı, Tuwanuwa'nın evi ve Hupišna'nın Saray. 12. gün [ ] (Taggar-Cohen, 2006: 395).

Kral ve kraliçenin de seremonide yer aldığı KBo 23.91[84]'de, SANGA rahibi, SANGA rahibesi ve *MEŠEDI* adamı[85] aynı sahnede karşımıza çıkmaktadır:

KBo 23.9+ KBo 34.15

ay. IV

§1

1] *da-a-i*

2]x LÚ*ME-ŠE-DI* 2 MUNUSMEŠ SANGA 3 LÚMEŠ SANG[A

3 L]ÚMEŠ *k*[*a*]*-a-la-he-eš* LÚMEŠUR.BAR.RA

4 [LUGAL-*i*] *pí-ra-an hu-ia-an-te-eš*

---

5 [LUGAL-uš (?) *pa*-[*iz-zi* (?) *I-NA* KÁ É MUNUS.LUGAL

6 LÚAGRIG MUNU]S.LUGAL *ha-ik-ta* NINDA*pur-pu-ru-uš*

7 [*šu-uh-ha-a-*]*i*

Çeviri:

1]*o koyar* [

2] MEŠEDI *adamı, iki* SANGA *rahibesi, üç rahip*

3] *kalahi adamı, kurt adam*

4] *önünde koşarlar.*

5 *Kral gider. Kraliçenin evinin kapısına* [

6 AGRIG[86] *kraliçeye reverans yapar. purpuru ekmeği*

7 *o dağıtır*. (Taggar-Cohen, 2006: 325).

---

[84] CTH 666= KBo 29. 91+ KBo 34 15; Arinna Kültü Metinleri.

[85] LÚ*MEŠEDI* "bir memur" (CAD, M I: 351).

[86] LÚAGRIG (=LÚ*maniyahhatalla*-): "idareci, vali" (Ünal, 2007: 426).

Tanrıça Titiwatti Bayramları'nı anlatan KBo 23.97[87] numaralı metinde çeşitli erkek ve kadın görevlileri aynı sahnede görmekteyiz. Bir bereket ritüeli olabilecek bu metinde, "kurt adam[88]"ların katılımı ve dans etmelerinden yola çıkarak, Tanrıça Titiwatti mitinin dramatize edilmiş olduğu söylenebilir. Ritüel, etin iki kurt adam tarafından getirildiği bir sunağın önünde başlar. Tanrıçanın rahipleri tanrı için sunuyu sunak üzerine yerleştirirler. Daha sonra KAR.KID kadınlarının başı ve KAR.KID kadınlarının[89] dans sahnesi başlar. DUMU.MUNUS kırmızı bir bez tutar ve ardından alay, muhtemelen kasabanın ana kapısı olan yapıdan ilerlerler (Taggar-Cohen, 2006: 319-320).

KBo 23.97+KBo 20.78 (Taggar-Cohen, 2006: 319):

İlk satır eksik.

2 [MUNUS^{MEŠ} KAR.][KID

3 *a-ša-an-zi*[

4 MUNUS^{MEŠ}KAR.KID-*ma-kán* x-x-[

---

5 *ma-ah-ha-an-ma* ^{LÚ}UR.BAR.RA *ŠA* ŠAH ^{UZU}*hu-ul-hu-li* [

6 [*n*]*a-at A-NA* ^{LÚ}SANGA ^{D}*Ti-ti-wa-at-ti pa-a-i na-at-ša-*[*an*

7 [^{MUNUS}]SANGA ^{D}*Te-te-wa-at-ti PA-NI* ZAG.GAR.RA *da-a-*[*i*

---

8 [*na*]*m-ma* 2 LÚ^{MEŠ} UR.BAR.RA *PA-NI* DINGIR^{LIM} *tar-ku-wa-an-zi* MUNUS^{MEŠ} KAR.K[ID-*ia*]

9 [*me-na*]*-ah-ha-an-da tar-ku-wa-an-zi* GAL MUNUS^{MEŠ}KAR.KID

---

[87] CTH 639= KBo 23.97+ KBo 20.78; Tanrıça Titiwatti Bayramları.

[88] ^{LÚ}UR.BAR.RA (HW: 299).

[89] H. G. Güterbock tarafından ^{MUNUS}KAR.KID görevlisi için, kült etkinliklerine bağlı metinlerde, "hierodule" (=fahişe) karşılığı verilmiştir (Güterbock, 1938: 159). Hititçe metinlerde kelimenin Sümerce anlamı dolayısıyla bu karşılık verilmiştir. Akadca *HARIMTU* kelimesi ile karşılanan kelimenin Hititçe karşılığı tespit edilememiştir. Görevli daha çok bayram metinlerinde karşımıza çıkmaktadır ve genellikle $^{MUNUS(MEŠ)}$KAR.KID şeklinde çoğul olarak geçmektedir (Yiğit, 2006: 291). Mezopotamya metinlerinde hem KAR.KID hem de *HARIMTU* kelimeleriyle ifade edilen "kutsal fahişe" veya "tapınak fahişesi" kurumu bulunmaktaydı. Hititçe metinlerde ise daha çok bayram metinlerinde karşımıza çıkan bu görevli için "fahişelik" işlevine dair herhangi bir ifade tespit edilmemiştir. Ancak, yasa metinlerinde KAR.KID kadınlarının baba ve oğul ile birlikte olmasının ceza gerektirmediği ifadesi "fahişe" anlamlandırmasına uygun gibi görünmektedir (Yiğit, 2006: 296).

MUNUS$_{SANGA}$ D$_{T}$[*e-te-wa-at-ti*

10 *pí-ra-an-pát hu-u-ia-an-te-eš nu tar-ku-*[*iš*]*-kán-zi ma-ah-ha-a*[*n-ma*]

11 *tar-ku-wa-an-zi zi-in-na-an-*[*zi*]

---

12 nu DUMU.MUNUS *šu-up-pí-ša-ra-aš ŠA* D*Ti-*[*ti-ia*]*-at-ti*

13 *kar-ap-pa-an har-zi* [*A*]*-NA* TÚG$_{SA_5}$*-ma-aš-ša-an še-ir* BABBAR?

14 *ki-it-ta-ri nu-uš-ma-ša-aš pí-ra-an hu-u-ia-an-za* EGIR-*a*[*n*

15 MUNUS$_{SANGA}$*-ša ŠA* D*Te-te-wa-at-ti* GAL MUNUS^{MEŠ} KAR.KID

MUNUS ^{MEŠ} KAR.KID

16 *i-ia-an-da-ri pí-ra-an-na-aš-ma-aš* 2 LÚ^{MEŠ}

UR.BAR.RA *hu-u-i*[*a-an-te-eš*

17 *nu-uš-ma-aš pí-ra-an ar-ha pár-ah-hi-iš-kán-zi na-at*[

18 *I-NA* KI.LAM *kat-ta a-ra-an-zi* /

Çeviri:

2 KAR.KID *Kadını/ Tapınak Fahişesi*?

3 *otururlar* [

4 KAR.KID *kadını ise*

5 *Daha sonra ise, kurt adam domuzun hulhuli etini*[

6 *Tanrıça Titiwatti'nin rahibine verir. Ve o*

7 *Tanrıça Titiwatti'nin rahibesi, sunağın önünde yer alır*

8 *ayrıca, iki kurt adam tanrının önünde dans*

eder KAR.KID *kadını da*

9 *diğer tarafta dans eder. Tanrıça Titiwatti'nin* KAR.KID *kadınlarının başı ve*

10 *önünde koşarlar ve dans etmeye devam ederler. Daha sonra*

11 *dans etmeyi sona erdirirler.*

12 *Tanrıça Titiwattinin temiz/ bakire kızı*

Kırmızı bir bez ile

13 *tutar. Kırmızı bez ise, beyaz?*

14 *yerleştirilmiş. O (kız), onların önünde ve arkasında koşar*

15 *Tanrıça Titiwatti'nin rahibesi*, KAR.KID *kadınlarının başı ve* KAR.KID *kadınları*

16 *yürürler. Onların önünde iki kurt adam koşar*.

17 *onların önlerinde ilerlemeye kovalamaya devam ederler*

18 *kapı yapısından içeri girerler*

19 *dönüş yolunda, sonra* [ ] *geri* [*şarkı söylerler?*] (Taggar-Cohen, 2006: 319-320).

Bayram ritüellerinde karşımıza çıkan iki görevli *palwatalla* adamı ve *palwatalla* kadınıdır[90] (CHD P I: 83-85). Hattice bir bayram ritüelini içeren KUB 58.6[91] numaralı metinde adı geçen iki görevli aynı sahnede bulunur:

Kral, Fırtına Tanrısı'nın tapınağına gider ve sunağın önünde durur. Fırtına Tanrısı görevlisi haberi bırakır. Palwatalla adamı ve kadını seslenir (Masalcı-Şahin, 2018: 88).

KBo 2.8[92] numaralı kutlamaların açıklamalarını içeren kült envanter metninde palwatalla kadını, SANGA rahibi ve AMA.DINGIR rahibesi ile birlikte yer almaktadır (Darga, 2013: 201). Metnin bir bölümünde palwatalla kadınının eylemleri,

[90] Görevlilerin isimleri *palwai*- fiili ile ilişkilidir (CHD: 80-83). Bayram törenlerinde sıkça kullanılan bu fiilin anlamına dair farklı görüşler bulunmaktadır. H. Otten bu fiilin anlamını "el çırpmak" olarak vermiştir (Otten, 1971: 58). B. J. Collins ise, Eski Yunancadaki neşelenme ifadesi olan bir terimle karşılaştırarak palwai- fiili için "neşelenmek, seslenmek, yüksek sesle bağırmak" gibi anlamlar vermiştir (Collins, 1995: 319-325). Collins daha sonra palwatalla için "ilahici" anlamını vermiştir (Collins, 2016: 338). Ünal ise palwai- fiili için hem "el çırpmak" hem de "haykırmak" anlamlarını vermiştir (Ünal 2016: 390). Singer, "ezberden okumak, alkışlamak" anlamlarını kaydetmiştir (Singer,1984: 158). Masalcı Şahin de palwai eylemi için el çırpmaktan ziyade bir sesleniş ifadesinin daha doğru olacağını belirtmektedir (Masalcı Şahin, 2018: 85).

[91] CTH 744= KUB 58.6+ KUB 28.91; Hattice Bayram Metinleri.

[92] CTH 526= KBo 2.8; Kült Envanter Metinleri.

$^{MUNUS.MEŠ}$*hazgara* (HED 3/H: 280-281; Ünal, 2016: 208), "kadın müzisyen"; $^{LÚ.MEŠ}$UR.MAH (Weeden, 2011: 284-291; Ünal, 2016: 762) "aslan adamlar"; hazziwiya görevlileriyle birlikte şu şekilde geçmektedir:

KBo 2.8 III 4-30:

Eğer Tanrıya URUDU.ŠU.KIN *bayramı yaparsa, 1 buğday dağ adamlarına verir. 5 kurban ekmeği, 1 huppar? Kabı* [ ] (^{LÚ}SANGA) *rahip eve tapınağa verir* [ ] *ekmek 5 bira kabı şehrin adamlarına verdiler. Kutsal suyu zeiaša'ya koyarlar Palwatalla kadını ise (*^{GIŠ}*šuruhna) müzik aletini? 1* (^{UZU}ŠÀ) *iç organı verdiler. 3 kurban ekmeği 1 huppar kabı bira, hazziwiya adamları önde yürür. Şehrin tanrıları, aslan adamlar* [ ] *ve hazgara kadınları arkada yürürler… Tanrıyı* (^{NA4}ZI.KIN) *kült taşı önüne koyarlar. 3 kurban ekmeğini, 1 huppar kabı bira şehrin adamlarına verdiler. Palwatalla kadını 3 kez haykırır ve* (^{GIŠ}*šuruhna*) *müzik aletini? Kült taşı önüne koyar. Palwatalla kadınına 3 kurban ekmeğini 1 iç organı verdiler.* ^{GIŠ}*marinna'yı koyar ve o* [ ] *gider, 1 kurban ekmeğini parçalar. Ve onu dışarı bırakır. Palwatalla kadını geri gelince aslan adamlar ve hazgara kadınları meyveye giderler. Palwatalla kadını geri gelir ve o kült taşı önüne geçer ve üç defa haykırır. Aslan adamlar hazgara kadınları meyve getirirler. Ve onu tanrının önüne koyarlar. Onlar yerler, içerler. Palwatalla kadını tanrıyı yukarı alır. Kadınlar meyveyi alır* (Murat, 2013: 128; Collins, 2016: 337).

Hitit metinlerinde geçen en önemli görevlilerden biri kuşkusuz ^{MJUNUS}ŠU.GI[93] "yaşlı kadın" dır. Kelimenin Hititçe karşılığı ^{MUNUS}*hašawa*-'dır (Ünal, 2016: 172). Yaşlı Kadınlar'ın belgelendiği en eski festival KBo 16.72[94] numaralı MELQETU tabletidir. Bu festivalin anlatıldığı ikinci metinde, Zippalanda'da gerçekleşen festivalde Sarayın Yaşlı Kadın'ı (^{MUNUS}ŠU.GI É.GAL), Šalampa, Katapa ve

[93] Hitit dini metinleri içerisinde, festivaller, dua metinleri ve çeşitli ritüel metinlerinde özellikle de kehanet ve ritüel metinlerinde, $^{MUNUS.MEŠ}$ŠU.GI logogramı ile yazılan "Yaşlı Kadınlar" büyük yer kaplamaktadır. Söz konusu görevli kraliyet ailesine oldukça yakın bir konumdaydı. Aynı zamanda beş farklı dilde büyü okudukları kanıtlanmıştır (Marcuson, 2016: 2).

[94] CTH 523= KBo 16.72+ KBo 16.73; Yerel Bayramlar için Malzemeler İçeren Tablet Parçaları.

Kardabaha kentlerinin temsilcilerinden bu amaçla kendi kestikleri domuzların bir uzvunu kabul eder. Metinde daha sonra, Sarayın Yaşlı Kadını bir ekmek alır. Daha sonra Yaşlı Kadın tekrar belli bir miktar ekmek ve et alan kişilerin bir listesinde görülmektedir. Bu listede, *tazzili* rahibi, GUDU rahibi, *šiwanzanna* rahibesi (^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}), ^{LÚ}*arzanala* (muhtemelen arzana yapısı ile ilişkili), *lahhiyala* adamları (muhtemelen gezginler), Zippalanda'nın yaşlıları, Sarayın Yaşlı Kadını ve *kantikepa* erkekleri bulunmaktadır. Yaşlı Kadın'ın bu festivaldeki personel listesinde, aynı sırayla gelen rahiplerin aksine standart bir yeri yoktur ve muhtemelen festivalde birkaç farklı eylem gerçekleştirilmekteydi (Marcuson, 2016: 85-86). KUB 55.5 numaralı *nuntarriyašha* Bayramı'nı anlatan metnin bir bölümünde "Yaşlı Kadınların Başı" şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Nakamura, 2002: 51-52):

Hazine Adamları ve Yaşlı Kadınların Başı" ganzuwaš[95]*'ı yakmak için Arinna'ya giderler* (Nakamura, 2002: 53).

Yukarıda incelenen metinlerden de anlaşılacağı üzere Hitit toplumunun pratik uygulamalarında kadın ve erkeği büyük oranla birlikte görmekteyiz (**Resim 3.4**). Bir cinsiyetin diğerine karşı olan üstünlüğünden söz etmek bu metinler incelendiğinde pek mümkün görünmemektedir. Zaman zaman erkek bir meslek sahibinin ön planda olduğu görüldüğü gibi bu durum kadın bir görevli için de geçerli olabilmekteydi. Cinsiyetler arası bir hiyerarşiden kesin olarak bahsetmek doğru görünmemektedir. İş kollarının erkek ve kadın arasındaki kas gücü farkından dolayı ayrılması durumunu ise Mezopotamya'daki bazı örnekler çürütmektedir. Tüm bu incelemeler ışığında mesleklerin ve görevlerin cinsiyete göre ayrılmaktan ziyade uzmanlık alanlarına göre ayrıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Tam anlamıyla bir eşitlikten söz edilemese de herhangi bir cinsiyetin diğerinden daha aşağıda olduğunu söylemek için de yeterli kanıt bulunmamaktadır.

[95] Bayramlarla ilgili bir sözcük (Ünal, 2016: 256).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CİNSİYET VE CİNSELLİK

Foucault'a göre "cinsellik" kavramı M.S. 19. yüzyılın icadıdır (Foucault, 2018: 11). Cinselliğin doğası eski toplumlar tarafından da anlaşılmış ancak farklı kültürel değerlere konu olmuştur. Erotik metafor, o dönemin düşünce akımının antropomorfik bakış açısına uygun olarak kozmogoniden krallığın işlevine kadar birçok farklı konuda kompozisyon oluşturmak için kullanılmıştır. Edebi metinler, özellikle erkekler ve kadınlar arasındaki cinsel ilişki konusuyla doğrudan ilgilenmiştir. Edebi metinler, dönemin sevgi, duygusallık ve cinsellik gibi kavramlarının kültürel değeri hakkındaki bilgi kaynaklarını oluşturmaktadır. James Frazer *Altın Dal* adlı eserinde bu tür metinlerden bahsetmiştir. Eserde pek çok aşk metni Inanna ve Dumuzi'den bahseden ilahiler, cinsel sahneler içeren arkeolojik eserler ise doğurganlığı sürdürmek amacıyla "Kutsal Evlilik" ritüeline uygun olarak sınıflandırılmıştır. Ancak bu, metinlerin kendisi tutarlı bir tür oluşturmadığından konunun karmaşıklığını basitleştirmektedir (Leick, 2003: 5-6).

Eski Yakındoğu çalışmalarında cinsellik anlayışı ile ilgili bilgi veren metin türleri olarak edebi metinler, majik ritüel metinleri, yasal metinler gibi metin türlerini saymak mümkündür. Ancak, kadınların cinsel faaliyetlerini düzenleyen mevcut yasalar, yalnızca erkek vatandaşların eşleri, anneleri ve kızları için geçerliydi. Kadın bir erkeğe verilmek üzere söz verilmişse ve daha sonra bu kadın başka biriyle cinsel ilişki yaşarsa zina kabul edilir ve cezası oldukça ağır olurdu (Assante, 2013: 6185).

Bireyler arası cinsellik konusunda, bazı istisnalar dışında, kadın ve erkek cinsiyetleri işlenmiştir. Erkekler ve kadınlar arasındaki cinsel ilişki ile nadiren iki erkek birey arasındaki cinsel ilişki yazılı metinlerde karşımıza çıkarken iki kadın arasındaki ilişkiye rastlanmamaktadır. Heteroseksüel ilişki cinselliğin standart hali olarak kabul edilmekteydi ve üreme için gerekli görülmekteydi.

4.1. Hitit Toplumunda Cinsellik

Cinsellik terimi, cinsel dürtüleri ve bunlardan kaynaklanan faaliyetleri ifade etmektedir. Hitit toplumunda da dönemin diğer halklarında olduğu gibi cinsiyet kavramı kadın ve erkek kimlikleri için gerekli görülmekteydi. Öyle ki, iktidarsız bir erkeğin durumuna ilişkin bir ifade KUB 9.27[96] i 3'te *na-aš-ma-aš* MUNUS-*ni me-na-aḫ-ḫa-an-da Ú-U[L* L]Ú-*aš*… "bir adam bir kadınla olamaz…" şeklinde geçmektedir (Hoffner, 2010: 427). Erkeklik ölçütü, erkek cinsel veya ikincil cinsiyet özelliklerine (sakal gibi) sahip olmasıyla değil, üretken eylemi gerçekleştirebilmesiyle ölçülmekteydi. Bu üretkenliğin cinsiyetle olan ilişkisi, erkek cinsel organizasyonu için erkeklik *pešnatar* ve kadınlık MUNUS-*natar* soyut terimlerinin kullanımıyla yansıtılmaktadır[97].

Hititçe "cinsel ilişki" terimi MUNUS-*aš uttar*, "bir kadın meselesi" ifadesine karşılık gelmektedir (Hoffner, 1967: 79). Hititçe "cinsel ilişki kurmak" terimini tanımlayan pek çok ifade mevcuttur. Hayvanların çiftleşmesi durumunu ifade etmek için *ark-* (HED A: 142); "cinsel ilişkiye girmek (belki yasadışı)" anlamında *šali-/šalink* (CHD Š: 100,102-103; Ünal, 2016: 449-450); yine "seksüel ilişkide bulunmak" anlamında *šeš-* (Kloekhorst, 2008: 746; Puhvel, 2002: 548; Ünal, 2016: 477); "*-ši maninkuwan tiya-* ifadesi ise tam anlamıyla "(birine) yaklaşmak" anlamını taşımaktadır (Hoffner, 1967: 79). Biraz daha kaba anlamı ile birlikte *wen-* ise "birlikte olmak, tecavüz etmek" anlamlarına gelmektedir (Puhvel, 2002: 548; Ünal, 2016: 592). MUNUS-*ni= šan pai-* ifadesi ise kelimenin tam anlamıyla "bir kadına gitmek" anlamında kullanılmaktadır (Hoffner, 1967: 79). İlk bölümde verilen cinsel organları tanımlayan kelimelerden de anlaşılacağı üzere, erkek cinsel organı ve cinsel ilişkisini ifade eden çok sayıda kelime ve ifade varken kadın cinsel organı ve cinsel yaşantısıyla ilgili terim oldukça azdır. Bu durum Hitit sosyal yaşamındaki görece sosyal muhafazakarlığın bir göstergesi olarak yorumlanabileceği gibi, kadının toplum

[96] CTH 406: Arzawa'dan Paškuwatti'nin "Kadınsılaşmaya" Karşı Ritüeli.
[97] Bkz. Bölüm 1.

içerisindeki haysiyetini koruma altına almak için dilsel bir araç olarak da yorumlanabilir (Peled, 2010b: 249).

Cinsiyet belirleyici kelimelerin anlamsal bağlamlarına bakıldığında Puhvel, pešna- "erkek" teriminin *peš*- "ovmak, sürtmek" fiilinden türediğini öne sürmüştür (Puhvel, 1989: 227). Bu yorum, cinsel ilişki sırasında erkeklerin aktif rolüne vurguda bulunmaktadır. Buna ek olarak, *pešna*- kelimesinin bir türevi olarak "erkeklik" soyut anlamındaki pešnatar kelimesi Hitit kraliyet yıllıkları için genel bir başlık olarak kullanılmıştır (CHD P: 328-329; Peled, 2010b: 249).

Erkek edilgenliğini ifade eden kelimeler ise, *ku*(*wa*)*liya*- ve türevi *kuleššar* terimleridir. Anlamsal olarak Puhvel tarafından kelime için "avarelik" ve "pasif eşcinsellik" anlamları verilmiştir (HED K: 303). Kelime, "Uršu Kuşatması"[98] metninde *kulu'u* ifadesinin kadınsı rol üstlenen bir tapınak görevlisi için kullanılması ve bir Akad deyimi olan *kula ūtam epēšum kulu'u* gibi davranmak ifadesi arasındaki paralelliklere dayanarak anlamlandırılmıştır (Güterbock, 1938: 44 vd.; Peled, 2010b: 249). Yasal metinlerde cinsel davranışlarla ilgili farklı bir terminoloji söz konusudur. Cinsel davranışlarla ilgili suç teşkil eden kelimeleri ifade etmek için "suç", "iğrençlik", "günah" gibi kalıplar kullanılmıştır. Burada bulunan kanunlar, işlenen suçu içeren koşullu bir cümle ve kararı içeren bir koşul cümlesinin sonuç maddesinden oluşmaktadır (Peled, 2010b: 250). Peled, ensest, zina, tecavüz, hayvanlarla cinsel ilişki gibi cinsel suçların terminolojisi ile ilgili oldukça kapsamlı bir tablo oluşturmuştur:

[98]KBo 1.11 ay. 17-18= CTH 7; Uršu Kuşatması Metni.

Ensest için Koşullar

(*UL*) *ḫaratar*[99]

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Cinsel Eylem
190	Babanın ölümünden sonra bir adamla babasının karısı arasındaki ilişki	wašta-
191	Biyolojik olarak akraba olan bir kadın ve erkek arasındaki ilişki, yani kız kardeşler ve anneleri (farklı yerlerde)	wen-
192	Bir adamın rahmetli karısının kız kardeşiyle evlenmesi	-
193	Levirat evlilik. Rahmetli erkek kardeşinin / oğlunun dul eşiyle evlenmesi	-
194	Biyolojik olarak akraba olan bir erkek ve köle kadın arasındaki ilişki, yani kız kardeşler ve anneleri	wen-
194	Kardeşler ve aynı kadın arasındaki ilişki	šeš-
194	Baba ve oğul ile aynı kadın köle veya fahişe arasındaki ilişki	šeš-
200a	Bir erkekle sınır dışı edilen kadın, annesi ve kız kardeşi arasındaki ilişki	šeš-

hurkel[100]

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Cinsel Eylem
189	Bir erkekle annesi arasındaki ilişki	*wašta-*
189	Bir adam ve kızı arasındaki ilişki	*wašta-*
189	Bir adam ve oğlu arasındaki ilişki	*wašta-*
190	Bir adam ve babasının karısı arasındaki ilişki (baba hâlâ hayattayken)	-
191	Biyolojik olarak akraba olan kadın ve erkek arasındaki ilişki, yani kız kardeşler ve anneleri (aynı yerde)	*wen-*
195	Bir erkek ve erkek kardeşinin karısı arasında tekrarlanan ilişki (erkek kardeşi hala hayattayken)	*šeš-*

[99] Yasa metinleri dışında çoğunlukla "günah" olarak tercüme edilmektedir (Hoffner, 1997: 2). HED kelimenin "suç", "yasa dışı", "skandal" anlamlarını vermektedir (HED H: 140). HW_2'de yine "suç" anlamında karşımıza çıkmaktadır (HW_2 Ḫ 14: 273). Söz konusu kelime cinsel konularla ilgili karşımıza yalnızca olumsuz anlamıyla *Ú-UL* ḫaratar şeklinde çıkmaktadır (HW_2 14: 273). Bu terim, Hitit yasalarında sanığın suçsuzluğuna karşı cinsel konularla ilgili yasal muafiyeti ifade eden tek ifadedir (Peled, 2010: 24).

[100] *hurkel-* tanımı, daha çok ensest ilişkiyi ifade etmek için kullanılmıştır. Kelime için A. Goetze "büyük suç" anlamını vermiştir (Goetze, ANET, 1969: 196 vd.). HW'de "iğrenç eylem" anlamı bulunmaktadır (HW: 76). H. A. Hoffner, bunlara ek olarak "yasak cinsel birleşme, ensest" anlamlarını vermiştir (Hoffner, 1973: 84).

195	Bir adam ve üvey kızı arasındaki ilişki	*šalik-*
195	Bir erkek ve karısının annesi / kız kardeşi arasındaki ilişki	*šalik-*

šalik-[101]

§§	**Terimin Görüldüğü Bağlam**	**Karar**
195	Bir adam ve üvey kızı arasındaki ilişki	*ḫurkel*
195	Bir erkek ve karısının annesi / kız kardeşi arasındaki ilişki	*ḫurkel*

šeš-[102]

§§	**Terimin Görüldüğü Bağlam**	**Karar**
194	Kardeşler ve aynı kadın arasındaki ilişki	*UL ḫaratar*
194	Baba ve oğul ile aynı kadın köle / fahişe arasındaki ilişki	*UL ḫaratar*
195	Bir erkek ve erkek kardeşinin karısı arasındaki ilişki (kardeşi hala hayattayken)	*ḫurkel*
200a	Bir erkekle sınır dışı edilen kadın, annesi ve kız kardeşi arasındaki ilişki	*UL ḫaratar*

wašta-[103]

§§	**Terimin Görüldüğü Bağlam**	**Karar**
189	Bir erkekle annesi arasındaki ilişki	*ḫurkel*
189	Bir adam ve kızı arasındaki ilişki	*ḫurkel*
189	Bir adam ve oğlu arasındaki ilişki	*ḫurkel*
190	Babanın ölümünden sonra bir adamla babasının karısı arasındaki ilişki	*UL ḫaratar*

wen-[104]

§§	**Terimin Görüldüğü Bağlam**	**Karar**
191	Biyolojik olarak akraba olan bir kadın ve erkek	*UL ḫaratar*

[101]CHD: "dokunmak, temas etmek, izinsiz girmek, yasak cinsel ilişkide bulunmak" (CHD Š: 100-103). Cinsellikle ilgili yasa maddelerinden §195'te, bir erkekle üvey kızı, karısının annesi veya karısının kız kardeşi arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Her iki durumda da eylem "iğrençlik" olarak kategorilenir ve ensestin ağır suçuyla ilişkilidir (Peled, 2010: 256).

[102]CHD: "uyumak, dinlenmek, geceyi geçirmek, cinsel ilişkiye girmek" (CHD Š: 439-445). Cinsel suçları içeren yasa maddelerinde yalnızca ensest yasalarında bu kelimenin kullanıldığı belirlenmiştir (Peled, 2010: 256).

[103]Genellikle "günah" anlamıyla kullanılmıştır (Friedrich, 1959: 137; Hoffner, 1997: 306). Cinsel suçlarla ilgili yasalarda ciddi ihlalleri ve iğrenç olarak yorumlanan eylemleri yansıttığı dikkat çekmektedir. Ensest vakasında (§189), hayvanlarla girilen cinsel ilişki durumunda (§187 §188) ve tecavüz ve zina eylemlerini anlatan yasa maddelesinde (§197) belgelenmiştir (Peled, 2010: 255).

[104]Neufeld kelime için "temel nitelikteki özgür ilişkiler, fuhuş, zina" anlamlarını vermiştir (Neufeld, 1951: 190). Fiil, bir erkeğin birbiriyle akraba olan birkaç kadınla (biyolojik kız kardeşler ve anneleri) cinsel ilişkiye girmesine ilişkin üç durumla sınırlıdır (Peled, 2010: 256).

	arasındaki ilişki, yani kız kardeşler ve anneleri (farklı yerlerde)	
194	Biyolojik olarak akraba olan bir erkek ve köle kadın arasındaki ilişki, yani kız kardeşler ve anneleri	*UL ḫaratar*
200a	Bir erkekle sınır dışı edilen kadın, annesi ve kız kardeşi arasındaki ilişki	*UL ḫaratar*

Tablo 4.1.1. Ensest Suçu İçin Koşullar

Zina ve Tecavüz Koşulları

ēp-[105]

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Karar
197	İzole bir yerde bir kadını 'yakalayan' adam	*waštul*
197	Evin içinde bir kadını 'yakalayan' adam	*waštai-*

ḫaratar[106]

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Yorum/Açıklama
197	Koca, zina yapan karısını ve sevgilisini suçüstü yakalarsa onları öldürür	Özgün ifade:"suç değil"[107]

waštai-[108]

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Karar
197	Zina yapan kadın eş	Kadın öldürülecek

waštul[109]

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Karar
197	İzole bir yerde bir kadını 'yakalayan' adam	Adam öldürülecek

Tablo 4.1.2. Zina ve Tecavüz Koşulları

---

[105] Puhvel kelime için "ele geçirmek" anlamını vermiştir (HED e: 281). Cinsel suçlarla ilgili yasalarda yalnızca iki kez karşımıza çıkmaktadır. §197'de günah olarak kabul edilen yasadışı tecavüz ve zina durumlarında kullanılmıştır (Peled, 2010: 255).

[106] "suç, öfke, skandal" (HED h: 140); "rezalet" (Friedrich, 1959: 114, 120); "ceza" (Neufeld, 1951: 189). Verilen karşılıklardan "suç" veya "ağır suç" en doğrusu gibi gözükmektedir. Cinsellikle ilgili yasa maddelerinde kelime genellikle olumsuz olarak (*UL* haratar: "suç değil") şeklinde karşımıza çıkmaktadır ve muhtemelen Hitit yasalarında suçtan muaf tutulmayı ifade eden bir kavramdı (Peled, 2010: 254).

[107] Peled'in, zina yapan bir kadının kocası tarafından suçüstü yakalanması durumunu suç olmaması yönünde yorumlaması, zina suçuna karşı diğer kanun maddelerinde görülen sert tutum dikkate alındığında pek mümkün görünmemektedir.

[108] *wašta-* kelimesinin türevi.

[109] *wašta-* kelimesinin türevi.

Hayvanlarla Cinsel İlişki Koşulları

UL ḫaratar

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Cinsel Eylem/Karar
199	Domuz bir adamın üzerine atlarsa	*watku-*
200a	Bir adam ve bir at / katır arasındaki ilişki	*wašta-*: Krala yaklaşma / rahip olma yasağı

ḫurkel

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Cinsel Eylem/Karar
187	Bir adam ve bir inek arasındaki ilişki	*wašta-*: Ölüm / Krala yaklaşma yasağı
188	Bir erkekle koyun arasındaki ilişki	*wašta-*: Ölüm / Krala yaklaşma yasağı

wašta-

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Karar
187	Bir adam ve bir inek arasındaki ilişki	*ḫurkel*: Ölüm / Krala yaklaşma yasağı
188	Bir erkekle koyun arasındaki ilişki	*ḫurkel*: Ölüm / Krala yaklaşma yasağı
199	Bir erkek ve bir domuz / köpek arasındaki ilişki	Ölüm / Krala yaklaşma yasağı
200a	Bir adam ve bir at / katır arasındaki ilişki	*UL ḫaratar*: Krala yaklaşma / rahip olma yasağı

watku-

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Karar
199	Öküz bir adamın üzerine atlarsa	Öküz öldürülecek, adama kefaret olarak koyun kurban edilecek.
199	Domuz bir adamın üzerine atlarsa	*UL ḫaratar*

Tablo 4.1.3. Hayvanlar ile Cinsel İlişki Koşulları

Diğer Hitit Kanunlarında Cinsel Konularla İlgili Terimler

(*UL*) *ḫaratar*

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Kanunun Tanımı
190	Bir cesetle temas	*-it tiya-* (yaklaşmak/ile girmek)

ḫurkel

§§	Terimin Görüldüğü Bağlam	Karar
196	Birkaç köle tarafından ḫurkel'i işlemek - suçun tam niteliği belirtilmeden-	Çift ayrılacak, kefaret olarak koyun kurban edilecek

Tablo 4.1.4. Diğer Hitit Kanunlarında Cinsel Konularla İlgili Terimler

4.1.1. Ritüel Metinlerde Cinsellik

Hititçe belgelerde, erkek ve kadınlar için iktidarsızlık ve kısırlık gibi cinsel ve üreme rahatsızlıklarını ifade eden kaynaklar mevcuttur. Erkekler için söz konusu rahatsızlığın düzeltilmesi için çeşitli büyü araçları bulunmaktadır. Bazı durumlarda ise erkek birey kraliyet haremine hizmet için hadım edilmektedir. Hititçede bu görevliler için LÚ^{MEŠ} SAG (Pecchioli Daddi, 1982: 513-215) ifadesi kullanılmaktadır.

Cinsel iktidarsızlığa karşı bir ritüel olan *Paškuwatti Ritüeli*[110] erkek bireye cinsel performans eksikliği sebebiyle yardım etmek amacıyla tasarlanmıştır. Miller'a göre ritüelin konusu iktidarsızlık değil pasif eşcinselliktir (Miller, 2010). Ritüelin temelinde terepatik bir rüya bulunmaktadır. Ayinin başarılı olması için tanrıça Ulliyašši rüyasında hastaya görünmeli ve onunla cinsel ilişkiye girmelidir ve sonuç başarılı olana kadar ritüel tekrarlanmalıdır. Kuluçka süreci, hastanın evinde tanrıça için özel olarak hazırlanmış bir adak sofrasının önünde gerçekleşmektedir. Ritüeli gerçekleştiren kişi Arzawalı kadın Paškuwatti'dir ve ritüel onun ismiyle anılır. Metin 13. Yüzyıldan kalma bir tablette korunagelmiştir (Hoffner, 1987: 271, 282, 287).

Ritüelin cinsel iktidarsızlığa karşı bir iyileştirme amacıyla yapıldığı ve kayda geçirildiğinin dayandırıldığı nokta Kol. I §6 35-36'daki *bu ölümlü yalnızca dışkıdan ve idrardan biridir* ifadesidir. Hoffner'a göre bu ifade, erkeğin yalnızca bu eylemleri gerçekleştirip ereksiyona devam edememesi ve cinsel ilişkiyi tamamlayamamasını ifade etmektedir. Buna bağlı olarak kişinin sorunu iktidarsızlıktır (Hoffner, 1987: 287). Melchert, dördüncü paragraftaki kırmızı ve beyaz renk sembolizminin cinsel birleşme

[110]CTH 406= KUB 7.8+ KUB 9.27 (+) KUB 7.5; Paškuwatti Ritüeli.

ve doğurganlığı temsil ettiğini düşünmektedir. Kırmızı, kadın kanını sembolize ederken beyaz renk spermi sembolize etmektedir. Bu durumda *dışkı ve idrardan biri* ifadesi eşcinsel anlamda kahverengi ve sarı renkleri sembolize ederek üretken kırmızı ve beyaza karşıttır (Melchert, 2001: 406-408). Miller'a göre ise ilgili bölümdeki "dışkıdan biri" ifadesi düşündürücüdür. Ona göre bu ifade eşcinsel ilişkinin pasif tarafına bir göndermedir (Miller, 2010: 86-87).

Metindeki bazı noktalar oldukça ilgi çekicidir. Örneğin ilk paragrafta erkeğin sorunu *bir kadına göre erkek değilse* şeklinde ifade edilmiştir:

KUB 9. 27+ KUB 7. 8
Kol. I 1-3
§1

1 *UM-MA* ^{f}*Paš-ku-wa-at-ti* MUNUS ^{URU}*Ar-za-wa e-eš-zi*[*-ma-aš-š*]*a-an*
2 *I-NA* ^{URU}*Pár-aš-ša ma-a-an* LÚ*-ni ku-e-da-ni ha-aš*[*-š*]*a-tar*
3 NU.GÁL *na-aš-ma-aš* MUNUS*-ni me-na-aḫ-ḫa-an-da Ú-U*[*L* L]Ú*-aš*

Çeviri:
[*Ancak*] *Parašša'da ikamet eden Arzawalı kadın Paškuwatti'ye göre. Bir erkeğin çocuğu yoksa veya bir kadına göre erkek değilse* (Hoffner, 1987: 272; Mouton, 2007: 130).

Görüldüğü üzere erkeğin sorun olarak görülen cinsel durumunu tanımlayan ilk paragrafta ilk olarak kişinin üreme yetisinin olmamasına, daha sonra ise kadına göre erkek olmamasına, muhtemelen iktidarsızlığına vurgu yapılmaktadır. İkinci paragrafta (i 4-13) ritüelin hazırlık aşamaları anlatılmaktadır. Paragrafta Uliliyašši'ye adak sunulur ve ona üç gün boyunca yalvarılır. İlk gün asker ekmeğinin yanına bir *tarnaš*, incir, kuru üzüm, *kallaktar, perhuenaš*, tanrının yemeği- her biri (bir miktar) ağırlığında ıslak undan üç tatlı kalın ekmek konur. Daha sonra asker ekmeğinin üzerine *iyant* koyundan bir tutam yün, bir testi şarap ve adamın [elbisesi] veya cübbesi konur (Hoffner, 1987: 277).

Metnin üçüncü paragrafında (I 14-18) arınmış veya bakire bir kız[111] malzemeleri çıkarır ve hasta kişi banyo yaptıktan sonra onları takip eder. Ritüel malzemeleri bir araziye götürülür ve burada kamıştan kapılar hazırlanır (Hoffner, 1987: 277). Dördüncü paragraftan itibaren malzemelerin cinsiyete göre kullanımına dair de bilgiler bulunmaktadır:

KUB 9. 27+ KUB 7. 8
i 19-29
§4

19 [*nam-m*]*a-at IŠ-TU* SÍG SA_5 SÍG BABBAR *an-da iš-ḫi-iš*[*-k*]*i-i-mi*
20 [*nu-ká*]*n* EN.SÍSKUR ^{GIŠ}*ḫu-u-i-ša-an* ^{GIŠ}*ḫu-u-la-li-y*[*a*]
21 [ŠU-*i*] *an-da te-eḫ-ḫi na-aš-kán* KÁ.GAL.ḪI.A-*TIM kat-ta-an*
22 [*ar-ḫa*] *ú-iz-zi na-aš-kán* GIM-*an* KÁ.GAL.ḪI.A-*TIM*
23 [*pa-r*]*a ti-ia-zi nu-uš-ši-iš-ša-an* ^{GIŠ}*ḫu-u-e-ša*[*-an*]
24 $^{[GIŠ]}$*ḫu-ula-li-ia ar-ha da-ah-hi nu-uš-ši* ^{GIŠ}PAN [GI.ḪI.A]
25 [*p*]*é-eḫ-ḫi na-aš-ta an-da ki-iš-ša-an me-ma-aḫ-ḫi*

Çeviri:

Onları kırmızı ve beyaz yünle birleştiriyorum. Hastanın [eline] bir kirman ve öreke yerleştiriyorum ve kapılardan [dışarı] çıkar. Kapıların altından çıkınca örekeyi alıp ondan söküyorum. Ona bir yay ve [oklar] veriyorum ve şunları okuyorum (Hoffner, 1987: 277; Mouton, 2007: 136).

Kirman ve öreke M.Ö. 3. binyıldan beri kadınlara özgü olan malzemeler arasındaydı. Hitit ritüellerinde de sık sık geçen bu iki kelime çoğunlukla birlikte kullanılmaktaydı. Bu iki eşya, Hititli kadınların gündelik hayatlarında sıklıkla kullandıkları eşyalardandı (Çilingir Cesur, 2019: 76). ^{GIŠ}*ḫueša-* "kirman" (HEG A-H: 268-269; HED H: 341-343); ^{GIŠ}*ḫulali-* "öreke"(HEG A-H: 277; HED H: 361)

[111] Hititçe $^{DUMU.MUNUS}$*šuppeššara-* kelimesi ile aktarılan ifade için Kloekhorst, "rahibe, arınmış kadın" anlamlarını vermiştir (Kloekhorst, 2008: 789). Mouton ise "bakire" anlamını vermiştir (Mouton, 2007: 136); CHD'de "kutsanmış kız" olarak verilmiştir (CHD Š 4: 636-638).

anlamına gelmektedir. Metnin bu bölümünden sonra ritüel sahibinin kirman ve öreke ile cinsel zayıflığına veya sergilediği kadınsı davranışlara vurgu yapılmaktadır (Hoffner, 1987: 272; Mouton, 2007: 130):

26 [*k*]*a-a-ša-wa-ták-kán MUNUS-tar ar-ha da-aḫ-ḫu-un*
27 *nu-wa-at-ta* EGIR-*pa* LÚ-*tar pé-eḫ-ḫu-un nu-wa* [-*za* MUNUS-*aš*]
28 *ša-ak-li-in ar-ḫa nam-ma pé-eš-ši-*[*ya-at*]
29 *nu-wa-za ša-ra-a* LÚ-*aš š*[*a-ak*]-*li-in* [*da-at-ta*]

Bak! Kadınlığı (senden) dışarıya aldım. Ve şimdi (sana) yeniden erkekliği verdim. Ve [*senden kadın?*] *davranışı böylece uza*[*klaştırıldı*]*. Ve erkek da*[*vranı*]*şı ve*[*rildi.*] (Hoffner, 1987: 277; Mouton, 2007: 136).

Metnin devamında yukarıda bahsedilen (§5 I 35-36) ritüel sahibi için "*bu ölümlü yalnızca dışkıdan ve idrardan biridir*" ifadesi geçmektedir. Ardından ritüel uygulayıcının yakarışları bulunmaktadır. Ritüel sahibi dizlerinin üzerinde yardım için tanrıçanın huzurundadır ve ona adaklar adayıp onu kişisel tanrıçası yapacaktır (§6 I 3'-10'; §7 I 11'-18'; §8 i 19'-22'). Daha sonra tekrar ritüel işlemler başlar. Ufalanmış ekmekler asker ekmeğinin üzerine koyulur ve geri dönülür. Yapılan evde yeni bir masa kurulur ve ufalanmış kalın ekmekler asker ekmeğinin üzerine konur, önüne ise bir testi konur. Ufalanmış kalın ekmeklerden biraz ritüel sahibine verilir ve o ekmekleri ağzına atarak Uliliyašši'ye üç kez kadeh kaldırır. Gece çöktüğünde ritüel sahibi masanın önüne yatar. Ritüel üç gün boyunca gerçekleştirilir. Şafakta, öğlen ve alacakaranlıkta kalın somunlar kırılır. Ardından Uliliyašši'ye bir koyun adanarak masanın önünde kurban edilir. Koyunun göğsü ve omzu çiğ olarak masanın üzerine konur, karaciğer ve kalbi ise pişirilir (§9 i 23'-26'- §16). Metnin 16 (III 22-27; III 1'-10') ve 17. (III 11'-19') paragraflarda ilk olarak ritüel uygulayıcının ritüel sahibi için temennileri ve buna bağlı yakarışı söz konusudur (Mouton, 2007: 134):

§16

[*Hizmetçinizi ona*] *teslim edin, o onun boyunduruğu olacak. Karısını alsın, kendine çocuklar üretsin! Kendisi için oğullar ve kızlar üretsin! Sen ey tanrıça, tanrısallığını göster!* (Mouton, 2007: 140).

§17

Senin gücünü deneyimlemesine izin ver! Seni kişisel tanrısı yapacak. Sana adaklar adayacak." Bir kez daha onun için masanın önüne bir yatak serdiler. BAR.TE[112] *kıyafetleri veya askerlerin ekmeğine konan palto, onları asıyoruz* (Mouton, 2007: 140). Son üç paragrafta, ritüel sahibinin cinsel gücünü geri kazanabilmesi için son aşama olarak rüyasında tanrıça ile yatması gerekmektedir (Mouton, 2007: 134-135):

§18

IV 1-10

1 *nu-za BE-EL* SÍSKUR *še-eš-zi*

2 *nu-za-kán ma-a-an* DINGIR^{LUM} *za-aš-ḫi-ya*

3 tu-*e-ek-ki-iš-ši a-uš-zi kat-ti-iš-š*[*i*]

4 *pa-iz-zi na-aš-ši kat-ti-ši še-eš-zi*

5 *ku-it-ma-an-ma* DINGIR^{LUM} *I-NA* U$_4$.3.KAM *mu-g*[*a-a-mi*]

6 *nu-za-kán za-aš-ḫi-mu-uš ku-i-e-eš uš-ki-iz-z*[*i*]

7 *na-aš me-mi-iš-ki-iz-zi ma-a-an-ši* DINGIR^{LUM}

8 IGI^{HÁ}*-wa pa-ra-a te-ek-ku-uš-nu-uš-ki-iz-z*[*i*]

9 *nu-uš-ši ma-a-an* DINGIR^{LUM} *kat-ti-iš-ši*

10 *še-eš-zi*

Hasta uyur. (Eğer) rüyasında tanrıçanın vücut bulmuş halini görürse, (eğer) ona gelir ve onunla yatarsa. Tanrıçayı [*çağırdığım*] *üç gün boyunca, gördüğü rüyaları, tanrıçanın ona gözlerini gösterip göstermediğini (veya) tanrıçanın onunla yatıp yatmadığını bildirir* (Mouton, 2007: 140).

112 TÚG$_{BAR.DUL_5}$: uzun palto, kaban, vücut koruyucu (Halloran, 2006: 30).

§19

IV 11-18

Tanrıçaya gelip tapacak. Ayrıca bir haršiyalli- vazosu tercih ederse onu haršiyalli-vazosunu yerleştirir. Ama değilse, onu bir huwaši taşı olarak yerleştirir. Ya da onu bir heykel olarak şekillendirir. Ama yakarış sırasında (orada) duran yeni masa, tanrıçanın (sunağı) olur (Mouton, 2007: 135-140).

§20

IV 19-21

Ama [*onu*] *onun vücudunda* [*görmezse*]*, (eğer) tanrıça onunla bir rüyada yatmazsa, bu ritüeli gerçekleştirmeye devam edeceğim* (Mouton, 2007: 135- 141).

Cinsellik konusu ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer konu ise cinsel ilişki sırasındaki pozisyon/duruştur. Konu ile ilgili fikir veren ilk metaryal İnandık Vazosu'dur (**Resim 4.2**). Vazoda cinsel ilişkiyi tasvir eden sahnede birleşme anal olarak aktarılmıştır. Bu sahnenin anal bir birleşme mi yoksa vajinal penetrasyon mu olduğu ise belirsizdir. KUB 11.25[113] ritüel metin parçalarını içeren tablette *arkiškanzi* ifadesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Metindeki bu ifadeye bakıldığında *ark-* kökünün "çiftleşme" anlamı mevcuttur (HED a: 142-143). Burada kelime –ške-formunda, yani yineleme formunda kullanılmıştır. Burada anlatılan sahnede kral ve kraliçe müzik eşliğinde ritüel olarak cinsel ilişkiye girmektedir. Melchert bu sahnenin, eğer bir doğurganlık ritüeliyse, krali çiftin doğurganlığının teşvik amacıyla olduğunu belirtmektedir (Melchert, 2001: 405-406). Hoffner, metindeki bu ifadenin İnandık Vazosu'nda betimlenen cinsel ilişki pozisyonu ile aynı olabileceğini ifade etmiştir (Hoffner, 2010: 429-430). Ancak bu iki örnekteki belirsizlik sebebiyle, sahnenin genel anlamda Hitit cinsel ilişkisine kanıt olması mümkün değildir.

Eşcinselliğe karşı bakış açısı konusunda da Hitit metinlerinden bilgi edinilebilmektedir. Yukarıda cinsel ilişkiyi ve suçları tanımlayan ifadelerin verildiği bölümde değinildiği üzere, *ḫurkel* terimi hayvanlarla cinsel ilişki ve ensest ilişkiyi

[113]CTH 669= KUB 11. 25 (+) IBoT 2.96; Bir Bayram Ritüelini İçeren Tablet Parçası.

tanımlarken kullanılmıştır. Eşcinsellik ise *ḫurkel* olarak tanımlanmaz (Hoffner, 1973: 83). Anniwiyani Ritüeli[114], tıpkı Paškuwatti Ritüeli gibi cinsel yetersizliğin bir tedavisi veya pasif eşcinselliğin tedavisi için gerçekleştirilmiştir. Metin, Anniwiyani'ye atfedilen ve koruyucu tanrının (^{D}LAMMA) onuruna gerçekleştirilen iki farklı büyü ritüelinden oluşmaktadır. Metnin beşinci paragrafında ritüelin asıl amacının anlaşılmasını kolaylaştıran ifade bulunmaktadır:

VBoT 24 I 28-29 (Peled, 2010a: 70):

nu DUMU.MUNUS ḫal-za-a-i pa-ra-a-wa-kán e-ḫu ^{D}LAMMA lu-li-mi-[eš] [a]n-da-wa-kán ^{D}LAMMA in-na-ra-u-wa-an-za ú-iz-zi

Kız haykırır: 'Dışarı çık, kadınsı ^{D}LAMMA! *Erkeksi* ^{D}LAMMA *içeri girecek!'*

Metnin ilk satırlarında ritüel eylemin amacı belirtildikten sonra prosedürler sıralanır. Anniwiyani "kadınsı" ^{D}LAMMA'nın törenini gerçekleştirirken akşam olduğunda hastanın ayaklarına, ellerine, boynuna, yatağına, arabasına, yayına ve ok kılıfına mavi ve kırmızı yün ipler sarılır. Ardından muhtemelen hasta uyur ve şafak sökerken tüm ipler toplanarak alınır. Daha sonra genç bakire[115] evin girişine getirilir ve burada "kadınsı" ^{D}LAMMA'nın ayrılması ve "erkeksi" ^{D}LAMMA'nın gelmesi için çağrıda bulunur. Sonraki sahnelerde tören katılımcıları[116] izole ve uzak bir yere giderler. Derme çatma bir kapının her iki tarafında adaklar yapılarak "kadınsı" ^{D}LAMMA'ya bir kurban sunulur. Çeşitli ritüellerin ardından topluluğun hepsi geçitten geçer ve son geçen kişi kapıyı kırararak bağırır. Mekandan ayrılırken arkalarındaki yolu kapatırlar ve şehre geri dönerler. Olumlu bir kuş kehanetinin ardından kasabaya girerek yıkanırlar. Ardından kasabadan tekrar ayrılarak "erkeksi" ^{D}LAMMA onuruna kurbanlar sunulur ve bazı ritüeller gerçekleştirilir (Peled, 2010: 71). Ritüel, sembolik olarak kapıdan geçiş ve "kadınsı" tanrının onuruna yapılan törenlerin ardından bir

[114]CTH 393= VBoT 24; Anniwiyani Ritüeli.
[115]"kutsanmış (genç bir kadın) (CHD Š: 636-638).
[116]Metinde söz konusu "katılımcılar"ın kim olduğu belirsizdir. Bawanypeck, katılımcıları bir kehanet olarak görmektedir. Peled'in fikri ise, toplumun ritüel uygulanan kişinin arınma prosedürlerine dahil olduğu yönündedir (Peled, 2010a: 71 dpn. 4).

yıkanma evresi ve "erkeksi" tanrı onuruna yapılan törenler ve kurban sunumu olarak iki bölümden oluşmaktadır. Muhtemelen kapıdan geçmek ve yıkanmak, topluluğun içinde bulunduğu uygun olmayan durumdan, uygun, yeni ve istenen bir duruma geçişi temsil etmektedir. Bu açıdan, kapıdan geçiş ve yıkanma eylemleri ritüelin iki bölümünü birbirinden ayırmaktadır. Metnin tamamında kişinin ve topluluğun "kadınsı" sorundan uzaklaştırılıp "erkeksi" olana ulaştırılması hedeflenmektedir. Tüm bu detaylar ritüelin uygulandığı bireyin "erkekliğini" geri getirmek ve topluluğun üyelerini uygun olmayan bu cinsel duruma karşı kirlilikten arındırmayı amaçladığını göstermektedir (Peled, 2010a: 75-76).

Hititlerin hangi durumları cinsel kusur kabul ettiğine dair bilgilere mitolojik, hukuki ve ritüel metinler gibi yazılı kaynak türlerinden ulaşılabilmektedir. Söz konusu kaynaklarda ensest ve hayvanlarla cinsel ilişki açık bir şekilde cezalandırılırken, eşcinselliğe atıfta bulunulmaması dikkat çekicidir. Bu durum, olasılıkla eşcinselliğin normatif bir davranış kalıbı olarak hoş görülmese de diğer cinsel suçlar kadar ağır bir durum olarak görülmemesinin göstergesidir. Bu nedenlere bağlı olarak bu davranışı yasaklayan herhangi bir talimat ya da yasa bulunmamaktadır, yalnızca toplumda uygun görülmeyen durumu düzeltmek için ritüellere başvurulmuştur (Peled, 2010a: 77).

Uršu Kuşatması[117] metninde Hititlerin eşcinsellik konusundaki olumsuz bakış açılarını görmekteyiz. Burada Hitit kralının fetih konusunda başarısız gördüğü komutanlara KBo 1.11 ay. 13'te şu şekilde tepki gösterdiğini görmekteyiz:

… *şimdi kulu'u*[118] *(davranışı) yaptınız*! (Beckman, 1995: 25-26).

Kral, KBo 1.11 ay. 17'dee bu söylemi tekrarlar:

[117] CTH 7= KBo 1.11

[118] *kulu'u* hadım veya eşcinsel olabilecek bir Mezopotamya kült görevlisidir. İfade her ne kadar tartışmalı olsa da Ištar kültünde kadınsı rolde bulunan bir erkek olduğu tartışmasızdır (CAD A II: 341; Bottéro, 1992: 191).

Geçen yıl Tudhaliya kuleššar[119] *yaptı. Şimdi siz kulu'u (davranışı) yaptınız!* (Beckman, 1995: 25-26).

Hititlerde pasif eşcinselliğe atıfta bulunduğu düşünülen bir diğer metin ise Zuwi Ritüeli[120]'dir. Puhvel'e göre metinde karşımıza çıkan "hurkel-insanlar[121]", pasif eşcinsellik ile suçlanmaktaydılar. Ölüm cezasından kurtulmak için ise bazı hayvanları yenmeleri gerekmekteydi (Puhvel, 1986: 153-154). Bu görüş, yeterli destekleyici kanıtın olmaması sebebiyle bazı araştırmacılar tarafından reddedilmiştir (Hutter, 2000: 103).

4.1.2. Edebi Metinlerde Cinsellik

Hititçe metin gruplarının içerisinde edebi metinlerde de cinsellikle ilgili bilgi veren detaylara rastlanmaktadır. Bunlardan en ilgi çekici olanlarından biri ise *Illuyanka Efsanesi*[122]'dir. Efsane iki hikayeden oluşmaktadır. Hikayenin her iki versiyonunda da Fırtına Tanrısı'nın yılanı yenilgiye uğratması ve gücünü geri kazanması konu alınmaktadır. Fırtına Tanrısı, yılan üzerindeki üstünlüğünü yeniden sağlamak için bir ölümlünün yardımını alır ve bir hileye başvurur. Hikayeler muhtemelen Purulli Festivali[123] sırasında anlatılmaktadır. Metnin anlatıları dilsel olarak Eski Hitit dönemine kadar gidiyor gibi görünse de kopyaları İmparatorluk döneminden gelmektedir (Hoffner, 1998: 10-11).

---

[119] Hititçe *ku(wa)liya*-'dan türemiş olan *kuleššar*, "sakin olmak, edilgen olmak" şeklinde yorumlanmaktadır (HED 4: 303; Hoffner, 2000: 75). Bunun, erkeksi savaşçı erkek rolünden beklenenin aksine bir daranış göstergesi olarak, hakaret olarak eşcinsellik anlamında erkek pasifliğini temsil ediyor olması muhtemeldir (Peled, 2010a: 78).

[120] CTH 412= KBo 12. 106+ 13. 146; KUB 12. 63+ KUB 36. 70; KBo 22. 118; KUB 7. 57+ KUB 35. 148; KUB 43. 53; KBo 30. 30 öy. (+) KBo 42. 17 ay.; KBo 30. 30 ay. (+) KBo 17. 17; KUB 58. 111 öy. 7 vd; Zuwi Ritüeli.

[121] Metindeki *ḫurkilaš pešneš* ifadesi (HED 3: 401), Puhvel'e göre pasif eşcinsellik ile suçlanan erkeklerdi ve bu erkekler ölüm cezasından kurtulmak için bazı hayvanları yenerek erkekliklerini kanıtlamak zorundaydılar (Puhvel, 1986: 153-154).

[122] CTH 321= KBo 3. 7; KUB 17. 5; KUB 17. 6; KUB 12. 66; KUB 36. 54; KBo 12. 83; KBo 12. 84 (+) KBo 13. 84; KBo 22. 99; KUB 36. 53; Illuyanka Efsanesi.

[123] *purulli*- kelimesi, "yeryüzü, ülke, toprak" anlamlarına gelmektedir (HED, 2013: 137-139; Ünal, 2016: 424). *Purulli* Bayramı'nın ilkbaharda kutlanan yeni yıl bayramı olduğu düşünülmektedir (Haas, 1970: 43). Hiit takviminin ilkbaharda başlaması ile yeni yılın başlangıcı olarak kabul gördüğü düşünülmektedir (Gurney, 1990: 130).

Hikayenin ilk versiyonu tüm karakterlerin ismini içermektedir ve Tarukka, Ziggaratta gibi bilinen Anadolu şehirlerine de atıfta bulunmaktadır. Metnin §1-§6 arasında toprağın zengileşip büyümesinin ardından Purulli Festivali'nin gerçekleştiği aktarılır. Ardından, Fırtına Tanrısı ve yılan Kiškilušša'da savaşır ve yılan Fırtına Tanrısı'nı yener. Fırtına tanrısı diğer tanrıları açğırır ve Inara bir ziyafet hazırlayarak Ziggaratta kentinde Hupašiya'yı bulur (Beckman, 1982: 18; Hoffner, 1998: 11-12; Hoffner 2007: 123). Daha sonra, tanrıça Inara ile Hupašiya adında evli bir erkek arasında daha evvel Inara'nın kardeşi olan Fırtına Tanrısı'nı yenmiş olan dev yılanı kandırmak ve öldürmek için tanrıçayı kandırmasının koşulu olarak cinsel bir ilişki gerçekleşmektedir. Metinde detay verilmemiş olsa da "onunla yattı" ifadesi geçmektedir. Bu birliktelik, ölümlü erkeğin karısının dönüşünü yasak kılmaktadır:

§8
24-26 (Beckman, 1982: 13):

UM-MA ^{m}*ḫu-u-pa-ši-ya A-NA* ^{d}*I-na-ar ma-a-*
wa ka-ti-ti še-eš-m[*i n*]*u-wa ú-wa-mi kar-di-aš-*
ta-aš i-ya-mi [*na-aš* (*kat-t*)]*i-ši še-eš-ta*
Hupašiya Inara'ya şöyle cevap verdi: 'Seninle yatabilirsem, o zaman gelip kalbinin arzusunu yerine getireceğim!' [*ve*] *onunla yattı* (Beckman, 1982: 18; Hoffner, 1998: 11-12; Hoffner 2007: 123).

İlk hikayenin devamında (§9-12 B I 3-18), Inara Hupašiya'yı gizleyerek süslenir ve yılanı deliğinden çıkarır. Ardından bir ziyafet hazırlar ve yılan ile soyunu çağırır. Yılan ve soyu yer, içer, sarhoş olurlar. Hupašiya gelerek yılanı bir iple bağlar ve Fırtına Tanrısı gelerek onu öldürür. Daha sonraki paragraflarda (§13-15 C I 14-27), Inara, Tarukka'da bi kayanın üzerine bir ev inşa eder ve Hupašiya'yı buraya yerleştirir, ona pencereden dışarı bakmamasını, bakarsa karısını ve çocuklarını göreceğini talimat verir. Aradan yirmi gün geçer ve Hupašiya pencereden dışarı bakar ve ailesini görür. Inara döndüğünde "bırak beni eve döneyim" diyerek ağlamaya başlar. Metnin bundan sonrası oldukça kırıktır ancak okunabilen yerlerde (§16-17 A II 9-20), Inara Hupašiya'ya tepki gösterir ardından Kiškilušša gider ve Purulli Festivali yeniden

gerçekleştirilir. Kalan satırlarda ise (§18-19 A II 21-29), çeşitli sunuların yapılmasının ardından Zaliyanu'dan yağmur istenir (Beckman, 1982: 19; Hoffner, 1998: 12).

İkinci hikayede karakterlerin isimleri yoktur, kişiler "fakir bir adamın kızı" ve "Fırtına Tanrısı'nın oğlu" gibi ifadelerle tanımlanmaktadır. İlk hikayeden farklı olarak coğrafi isimler bulunmamaktadır. Fırtına ve yılan belirsiz bir denizde savaşır. Fırtına Tanrısı'nın yılana kurduğu tuzak, Hitit yasalarından bilinen özel bir evlilik türüne atıfta bulunmaktadır. Bu evlilik türünde, yoksul bir erkek, eşine başlık parası ödeyemeyecek durumda ise kendisine ödenen bir başlık karşılığında iç güveysi olarak kayınpederinin evine gidebilmekteydi. Hikayede de Fırtına Tanrısı'nın oğlu yılanın damadı olur ve onun evinde kalır. §23-24 (A III 9-19)'da Fırtına Tanrısı oğlundan kalbini ve gözlerini ailesinden geri almasını ister, oğlu onları alır ve babasına verir. §24 ve devamında Fırtına Tanrısı savaşmak için tekrar denize gider ve hem yılanı hem de kendi isteği üzerine oğlunu öldürür. §36'da ise, kolofon kısmında tableti yazan kâtibin adı geçmektedir: *GUDU rahibi Kella'nın sözünün tamamlandığı birinci tablet. Kâtip Pihaziti, onu baş kâtip Walwaziti'nin gözetiminde yazdı* (Hoffner, 1998: 13-14; Beckman, 1982: 20).

Appu ve İki Oğlu Hikayesi'[124]nde, Appu'nun çocuk sahibi olamayışı konu edilmektedir. Appu'nun bir varisi yoktur ve cinsel yetersizliği karısı tarafından adeta bir alay konusudur. Muhtemelen söz konusu cinsel kusuru düzeltmek için bazı ritüel uygulamalara başvurulmaktadır (Hoffner, 2010: 428). Metinde, §2-3-4 (öy. I 7-21)'de Appu'nun eksikliğini anlatan ifadeler bulunmaktadır (Siegelová, 1971: 4):

7 URU-*aš ŠUM –an-še-it* $^{UR}[^{U}$*š*]*u-du-ul*

8 ^{URU}*lu-ul-lu-wa-ya-aš-ša*[*-a*]*n* KUR-*e a-ru-ni*

9 ZAG-*ši e-eš-zi nu-kán še-ir* LÚ-*aš*

10 ^{m}*ap-pu ŠUM-an-še-it* KUR-*e-kán iš-tar-na a-pa-a-aš*

11 *ḫa-ap-pí-na-an-za* G[UD$^{HI.}$]^{A}*-uš-ši-iš*

[124]CTH 360= KUB 24. 8+ KUB 34. 60; KBo 7. 18 (+) KUB 34. 59 (+) KBo 19. 101; KBo 26. 84 (+) KBo 19. 108; KBo 19. 106; KUB 43. 70b (+) KBo 19. 107; KBo 19. 102 + KBo 26. 85 (+) ABoT 48. KBo 19. 104 (+) KBo 19. 105. KBo 26. 86. KBo 19. 110. KBo 22. 95.

12 UDU-*uš me-ik*[-*ki*]-*iš*

---

13 K[Ù.BABB]AR-*ma-aš-ši* GUŠKIN-*aš* ^{N}[^{A}$_{4}$ZA.GÌ]N-*aš ud-da-ni*
14 [*p*]*a-an-ku ḫu-u-i-ga-tar ma-a*[-*an*] *ḫa-aḫ-ḫa-ri-ya-an*

---

15 *nu-uš-ši-pa Ú-UL ku-it-ki wa*[-*a*]*q-qa-ri*
16 *nu-uš-ši-pa* 1-*an ut-tar wa-aq-q*[*a-r*]*i* DUMU.NITA-*ši* DUMU.MUNUS-*iš*
17 NU.GÁL $^{LÚ.MEŠ}$ŠU.GI ^{URU}*šu-du-ul-um-ni-iš*
18 *pí-ra-an-ši-it a-da-an-na aša-an-zi*
19 [*n*]*u-za ku-iš-ša* DUMU.NITA-*li* N[INDA-]*an* ^{UZU}*Ì-ya pa-a-i*
20 [*ku-i*]*š-ma-za* DUMU.NITA-*li a-ku-wa-an-na pa-a-i*
21 [^{m}*a*]*p-pu-uš-ma* NINDA-*an Ú-UL ku-i-ta-ni-ik-ki pa-a-i*

Šudul adında bir şehir vardı. Lulluwa ülkesinde deniz kıyısında bulunuyordu. Orada, yukarıda Appu adında bir adam yaşıyordu. O, tüm ülkedeki en zengin adamdı. Birçok sığırı ve koyunu vardı. Gümüş, altın ve lapis lazuli'yi harmanlanmış tahıl yığını gibi biriktirmişti. Hiçbir eksiği yoktu ama tek bir şey vardı: Ne oğlu ne de kızı vardı. Sudul'un ileri gelenleri onun huzurunda yemek yiyordu. Biri oğluna ekmek ve bir parça kızarmış et verdi. Ama Appu'nun ekmek verecek kimsesi yoktu (Siegelová, 1971: 5; Hoffner, 1998: 83).

Sonraki paragraflarda, Appu eve gider ve ayakkabılarıyla yatağına uzanır (§5 öy. I 22-26). §6-7'de Appu'nun karısı hizmetlilerine ve eşine söz konusu cinsel kusurla ilgili serzenişte bulunmaktadır (Siegelová, 1971: 6):

§6
Öy. I 27-30

27 [DAM] ^{m}*ap-pu* $^{LÚ.MEŠ}$AMA.TU-*an pu-nu-uš-ki-w*[a-]*an da-a-iš*
28 [*Ú-*]*UL-wa ku-uš-ša-an-qa kat-ta e-ep-ta*
29 [*nu-*]*wa ki-nu-un kat-ta e-ep-ta pa-a-i-ta-aš*
30 [MUNU]S-*za na-aš-za IT-TI* ^{m}*ap-pu wa-aš-ša-an-za še-eš-ki-it*

Appu'nun karısı hizmetçilerine sordu: 'Daha önce hiç başarılı (?) olmadı. Şimdi başarılı olduğunu düşünmüyorsunuz (?) değil mi?' Kadın gitti ve kıyafetleriyle Appu ile yattı (Siegelová, 1971: 7; Hoffner, 1998: 84).

§7
Öy. I

31-37

31 [^{m}*a*]*p-pu-uš* Ù*-az pár-ku-i-ya-ta-at*
32 [*na-*]*an* DAM-*ZU pu-nu-uš-ki-u-wa-an da-a-iš*
33 [*Ú-*]*UL-wa ku-uš-ša-an-qa kat-ta e-ep-ta*
34 [*nu-*]*wa ki-nu-un kat-ta e-ep-ta*
35 [^{m}*a*]*p-pu-uš IŠ-ME nu-uš-ši me-mi-iš-ki-wa-an da-a-iš*
36 [MUNUS-]*an-za-wa-za* MUNUS-*ni-li-ya-az zi-ik*
37 [*nu-*]*wa Ú-UL ku-it-ki ša-ak-ti*

Appu uykusundan uyandı ve karısı ona sordu: 'Daha önce hiç başarılı olmadın (?). Şimdi başarılı oldun mu? (?)' Appu bunu duyunca yanıtladı: 'Sen bir kadınsın ve kadın gibi düşünüyorsun. Hiçbir şey bilmiyorsun.' (Siegelová, 1971: 7; Hoffner, 1998: 84).

§8 ve devamında, Appu bir kuzu alarak Güneş Tanrısı'nın yanına yardım istemeye gider (öy. I 38-45). Güneş Tanrısı ona gidip sarhoş olmasını ve karısıyla cinsel ilişkiye girmesini söyler. Bunun sonucunda tanrılar ona bir oğul verecektir (§9 öy. II 1-9). Appu bunun üzerine eve döner. Ardından Güneş Tanrısı göğe tekrar çıkar ve Tešup onu sorgular (§10 öy. II 10-18). Bazı bozuk satırların ardından §14-16 ay. III 7-24'de, Appu'nun karısı hamile kalır ve hamileliğinin onuncu ayında bir oğulları olur. Ebe, çocuğu Appu'nun kucağına verir ve Appu oğluna "Yanlış" ismini verir. Daha sonra Appu'nun karısı tekrar hamile kalır ve bir oğulları daha olur. Appu ikinci oğluna "Doğru" ismini verir. Appu'nun çocukları büyür. §18 ve devamında Appu'nun oğulları Appu'dan ayrılarak mülkü bölüşürler. Yanlış, Doğru'ya tıpkı tanrılar gibi ayrı yaşamaları gerektiğini söyler. Kardeşler mülkü bölüşürken, Yanlış iyi olan hayvanı alırken kardeşine kötü olanı verir. Bunu gören Güneş Tanrısı aşağı bakar ve

"Doğru'nun ineği iyi olsun ve doğursun" der (ay. IV 25-33). §24 16: 4'ten itibaren iki kardeşin tanrılar tarafından yargılanma süreci karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Güneş Tanrısı'nın karşısına çıkarlar ve Güneş Tanrısı kararını Doğru kardeşten yana verir (§24 XVI: 4-5). Buna karşılık olarak Yanlış öfkelenerek küfürler etmeye başlar. Güneş Tanrısı ise onun adına kararı Šauška'nın vereceğini söyler (§25 XVI: 6-9). Bunun üzerine kardeşler Ninive'ye giderler. Ancak Šauška-Ištar'ın hükmünün ne yönde olduğu belirsizdir (§26 XVI: 10-12) (Siegelová, 1971: 7-17; Hoffner, 1998: 84-85).

Kumarbi Efsanesi'nin devamı niteliğindeki Ullikummi Şarkısı'nda[125], Kumarbi, Soğuk Pınar isimli yerde bir kaya ile cinsel birliktelik yaşar ve bu birliktelikten doğan Ullikummi'den Fırtına Tanrısı'nı yenmesini ister. İlgili ksımda cinsel birliktelik bölümü oldukça detaylı anlatılmaktadır (Güterbock, 1951: 146):

§5

I

13 *nu-kán* [x x] i-*ku-un-ta lu-ú*?[*-li-a*]*n-da*

14 *šal-li-iš* $^{NA}{}_{4}$*pí-ru-na*[*-aš*] *ki-it-ta-ri*

15 *na-aš da-lu-ga-aš-ti* 3 KAS.GÍD *pal-ḫa-aš-ti*[*-ma-aš* x KAS.GÍD]

16 ½ KAS.GÍD-*ya kat-ta-kán ku-it ḫar-zi nu-kán* […(?)]

17 ZI-*an-za pa-ra-a wa-at-ku-ut na-aš-za* $^{NA}{}_{4}$*p*[*í-ru-ni*]

18 [*kat*]*-ta-an še-eš-ta nu-uš-ši-kán* LÚ-*na-tar an-da*[*-an*(?)]

19 […….*na-a*]*n-za-an-kán* 5-*ŠU da-a-aš*

20 [*nam-ma-ma-an*(?)*-z*]*a-an-kán* 10-*ŠU da-a-aš*

Şimdi Soğuk Kaynak'ta büyük bir kaya yatıyor: uzunluğu üç mil ve genişliği bir buçuk mil. Aklı altta olana zıpladı ve kayayla uyudu. Penisini ona itti. Onu beş kez aldı. [*ve* tekrar] onu *on kez aldı* (Güterbock, 1951: 146).

[125] CTH 345= KUB 33.98+ 36.8; Ullikummi Şarkısı.

Bu bölümde tanrının birden fazla kez cinsel ilişkiye girmesinin ifade edilmesi muhtemelen tanrıların ölümlü erkeklere göre cinsel yeteneklerinin daha üstün olduğunu göstermek amacıyladır. Aynı zamanda, daha sonra oluşacak olan yavruların ekstra güçlere sahip olacakları düşüncesine de hizmet etmektedir (Hoffner, 2010: 431).

Metnin devamında, §6-9'da, kaya doğum yapmadan önce Kumarbi Deniz Tanrısı ile görüşür. Kader Tanrıçaları ve Ana Tanrıçalar doğuma katılır. Kumarbi, §12'de bebeğe Ullikummi ismini verir. Ullikummi savaşabilecek kadar büyüyene kadar babası onu ölüler diyarına götürmeleri için tanrıçalara verir (§10-14). Ullikummi'yi ilk olarak Güneş Tanrısı görür ve hızla Tešup'a durumu anlatmaya gider (§23) Tešup bir plan yapar ve veziri Tašmišu ile kız kardeşi Šauška'yı yanına alarak Ullikummi'yi görmeye Hazzi Dağı'na giderler (§32). Tešup onu gördüğünde şaşırır ve öfkelenir (§33) daha sonra, Hedammu Şarkısı'nda olduğu gibi, Šauška kadınsı cazibesini kullanarak ona yardım etmeye çalışır ancak bu başarılı olmaz. Çünkü Ullikummi onun müziğine sağırdır ve çıplak güzelliğine karşı kördür (§35-37). Onun gerçekten kör mü olduğu belirsizdir ancak Büyük Dalga bu durumu Šauška'ya açıklar ve Tešup'un derhal saldırması gerektiğini söyler. Šauška bunu yapar. §38-48 arasındaki satırlarda Tešup ile Ullikummi arasında geçen ve Ullikummi'nin kazandığı ilk savaş anlatılır. Tašmišu Tešup'a Ea'dan yardım istemesini tavsiye eder (§49). Ea, Ullikummi'nin Ubelluri'nin sağ omzuna basan sağlam gücünü keşfeder ve onu oradan ayırmak için bir zamanlar yeri ve göğü birbirinden ayırmak için kullanılan bakır kesme aletini kullanır (§56-60). Bunun sonucunda Tešup, Ullikummi'yi yenilgiye uğratır (Güterbock, 1951: 146 vd.; Hoffner, 1998: 60-65).

Güneş Tanrısı, İnek ve Balıkçı hikayesinde [126], Güneş Tanrısı bir inek ile cinsel ilişkiye girer (§1 II 46-59) ve bir çocukları olur. İnek, dört ayaklı bir buzağı yerine iki ayaklı bir varlık dünyaya getirdiği için onu kabullenemez ve yemek ister, ancak Güneş Tanrısı onu engeller. Devamında inek çocuğu istemez ve onu dağlara terk eder. Çocuk zehirli yılanlar tarafından sokulmak üzereyken balıkçı onu bulur ve (§5-15) evine götürür ve burada karısına bebeği vererek ondan bebeği kucağına alarak yatmasını ve

[126]CTH 363= KUB 24.7; Güneş Tanrısı, İnek ve Balıkçı Hikayesi.

yüksek sesle ağlamasını ister. Böylece bütün şehir bunu duyacak ve "Balıkçının karısı bir çocuk doğurdu!" diyecektir (§16 IV 42-52) (Pecchioli Daddi- Polvani, 1990: 172-176; Hoffner, 1998: 85-87). Güneş kültünün yaygın özelliklerinden biri olarak insan soyunu yaratması, şifacı ve dölleyici bir tanrıça/tanrı olmasını bu örnekte net bir biçimde görmekteyiz (Bozkurt Cengiz, 2018: 130). Burada balıkçının karısından doğum yaparmış gibi bağırmasını istemesi dikkat çekicidir. Hikaye, insan/inek-öküz çiftleşmelerinin yaygın olduğu, Zeus ve Europe, Zeus ve Pasiphae gibi klasik Yunan öyküleriyle benzerlik göstermektedir (Bryce, 2003: 207). §16'daki, balıkçının karısından çocuğu alarak yatmasını ve ağlamasını istediği satırların ardından gelen, *(İdeal) kadın zekidir. (Kendisini) başkalarına emir vermekten alıkoymuştur. O. Tanrının otoritesine bağımlıdır (?). Kadının boyunduruğundadır (?). ve (kocasının) sözüne (?) itaatsizlik etmez* ifadeleri dönemin ataerkil düşünce yapısını açıkça ortaya koymaktadır. (Hoffner, 1998: 87).

Yukarıda incelenen örneklerin de açıkça gösterdiği üzere, gerek Hititçe edebi gerek ritüel metinlerde cinsellik ve cinsiyet rolleri üzerine oldukça önemli detaylar bulunmaktadır. Metinlerde bulunan türler arası cinsellik dikkat çekicidir. Evlilik içi insan cinselliğinin yanı sıra, insan ve hayvanlar arasındaki cinselliğe de değinilmiştir. Vurgulanmak istenen genellikle doğurganlık ve bereketlilik gibi unsurlar olsa da halkın cinsellik ve cinsiyet rollerine dair zihniyetini de yansıtmaktadır.

Mezopotamya toplumlarında da cinselliğe karşı bakış açısını yansıtan çok sayıda yazılı metin bulunmaktadır. Mezopotamya kökenli *Atrahasis Miti*[127] dönemin cinsel üreme anlayışını yansıtması açısından önemlidir. Mezopotamya'da adı geçen mite ait tabletler farklı dönemlerde kopyalanmıştır. En iyi korunan belge ise Eski Babil dönemine tarihlenir ve Hammurabi'nin torununun oğlu Kral Ammi-šaduqa döneminde Ipig-Aya isimli bir kâtip tarafından yazılmıştır. Hikayede, sorumluluklarından yorulan tanrıların yakınması sonucu Enlil, onların görevlerini yerine getirmesi için insanın

[127] *Atrahasis Miti*, insanlık tarihinin en eski mitlerinden biri olan, insanlığın yaratılışı ve bir tufan ile insanlığın yok olması temasını içerir. Hikaye, tanrıların kendileri yerine işleri yapmaları amacıyla insanı yaratmasıyla başlamaktadır. İlerleyen zamanlarda insanların sayısı çok fazla artar ve tanrılar bu durumdan rahatsız olur. Bunun sonucu olarak Enlil, insanlığı yok etmek için önce veba, daha sonra kıtlık ve son olarak tufan yollar. Ancak Enki Atrahasis'i yönlendirerek insanlığın kurtulmasını sağlar (Kıymet, 2013: 732).

yaratılmasına karar verir. Bu görevi yerine getirmesi için ise Mami, Nintu, Belet-ili gibi çeşitli isimlerle anılan Ana Tanrıça'yı görevlendirir. Enki, tanrıçaya insanın yaratılması için gerekli olan kili ve suyu arındırır. Ardından kurban edilen bir tanrının eti ve kanı ile kil karıştırılır ve diğer tanrılar bu karışıma tükürürler. Enki kili çiğner ve Ana Tanrıça kilden öndört parça koparır. Doğum Tanrıçaları yedi erkek yedi kadın olarak bu ondört parçayı bölerler ve on ay sonunda hamile bir kadından insan dünyaya gelir (Kıymet, 2013: 734-735; Budin, 2015: 1). Hikayede cinsiyet rollerinin dağılımı ve cinsellik anlayışına dair önemli detaylar bulunmaktadır. Örneğin, Sümerce "su" anlamına gelen "A" aynı zamanda "sperm" anlamına gelmektedir (MZL: 435-439). Enki'nin insanın yaratılması sürecinde suları arındırması muhtemelen bununla ilişkilidir. Yaratılış için tanrılar malzeme sağlarken tanrıçaların görevi ise yaratılacak olanı gerçek bir varlık haline getirmektir.

Cinsellik ve üremenin ayrılmaz ilişkisi "*Martu'nun Evliliği*-" mitinde de karşımıza çıkmaktadır, Ninab isimli bir şehrin varoluşuna atıfta bulunulan kısımda *Çiftleşme,* [*öpüşmek*] *mevcut. Çayırlarda doğum yapmak var* ifadeleri geçmektedir (Kramer, 1993: 11; Leick, 2003: 18).

Cinselliğin ve üremeden bahsedilen satırların ardından göçebe tanrı Martu'nun kentte yaşayan tanrıça Adnigkidu ile olan evliliğiyle ilgili olan gerçek bölüm başlar. Yaradılışın genel çeşitliliği başlangıçta bazı çift cinsiyetli veya otoerotik aşamadan sonra gerçekleşiyor olsa da bir noktada heteroseksüel ilişkiler yaygınlaşır. Bir dizi tanrı listesi, tanrıların her biri başka bir çift üreten erkek-kadın çiftler tarafından aşamalı olarak farklılaşmasını ifade eder. Tanrıların atalara ait soy örüntüsü babasoylu soyağacından türemiştir. Ancak burada bir sorun karşımıza çıkmaktadır: Ensest ilişki. Söz konusu şemada annenin cinsel partneri, çocuklarının babasına eşittir ve aslında çift erkek ve kız kardeşlerdir (Leick, 2003: 19).

Cinsiyet rolleri ve cinsellik ile ilgili bilgi veren Mezopotamya kökenli bir diğer metin ise, Ur Hanedanlığı veya daha önceki bir döneme tarihlenen edebi bir metin olan

Enki ve Dünya Düzeni-'dir[128]. Metnin 445 satırı korunmakla birlikte son 20 satırı mevcut değildir. İlk birkaç satırda, *Kendine güvenen göklerin ve dünyanın yüce efendisi, bir boğanın doğurduğu Enki, vahşi bir boğanın doğurduğu, Kutsal An'ın sevdiği Büyük Dağ Enlil tarafından ödüllendirildi*" ifadeleri geçmektedir. Bu satırlar, Enki'yi erkek tanrılar üçlüsünün tam üyesi olarak göstermek için kompozisyonun temelini oluşturmaktadır. Enki'nin unvanlarından olan "vahşi boğa" ve "bizon" tanrılar için yaygın birer sıfat olmakla birlikte evcilleştirilmemiş erkekliği ve gücü de vurgulamaktadır. Enki'nin bilgileri metnin ilk 150 satır kadarını kaplamaktadır. Bu satırlarda, Eridu'da tapınağın kurulması ve toprağın en uzak noktasına etkilerini, bereket ve canlılık getirme, sakinleri güvende tutma ve toprağı gübreleme gibi özellikleri vurgulanmaktadır (Leick, 2013: 23).

Metnin devamında, 195-196. satırlarda, Enki'nin gücünün kaynağı olarak tanrıların doğduğu yere atıfta bulunulur (Benito, 1969: 85 vd.). Bu satırlarda Ana tanrıça Mummu'yu temsil eden işaretin kullanılması dikkat çekicidir. Bu bağlamda, Nammu'nun kişileştirdiği Enki: ENGUR'un anne kökenine bir gönderme olabilir. İktidarın erkek yönlerini vurgulayan bu metinde, söz konusu referans dolaylı olarak yapılmıştır (Leick, 2013: 23-24).

Enki'nin çeşitli tanrılara yetki verdiği bölümün ortasında, kompozisyonun tamamına zıt olan bazı satırlar bulunmaktadır. 251-254. satırlar arasında *Enki gözlerini Fırat'ın üzerinden kaldırdıktan sonra, saldıran bir boğa gibi şehvetle ayağa kalktı ve penisini kaldırdı, boşaldı, Dicle'yi* (Fırat'ı kastederek) *akan suyla doldurdu* ifadeleri geçmektedir. 257-258. satırlarda aynı şeyi Dicle için de yapar ve *Penisini kaldırdı, gelin hediyelerini getirdi, Dicle'nin kalbini büyük bir vahşi boğa gibi heyecanlandırdı, doğururken* [*yanında durdu*] ifadesi geçer.

128 Metnin çevirisi için: The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section1/tr113.htm

Bu senaryoda susuz nehirler temasını görmekteyiz. Temel bir eksiklik ifadesiyle yaratma eylemi başlatılmıştır. Su tanrısı ise bu duruma bir 'sıvı' ile çözüm bulmaktadır. Pasajın devamı, gelin hediyeleri ve şehvetli boğa metaforunda bulunularak cinsel imalar içerir. Ancak aynı zamanda güçlü bir idrar fışkırtan tanrının imgesini de çağrıştırmaktadır. Her iki durumda da araç penistir. Nehrin can veren suları, Enki'nin eril organı ile sıkı sıkıya ilişkilidir. *Enki ve Dünya Düzeni* hikayesinde de açık bir şekilde belli olduğu üzere, Mezopotamya literatüründe erkek ve kadın cinselliği konusunda bireylerin farklı kaygılar içinde olduğu dikkat çekmektedir. Erkek cinselliği metinlerde daha çok üreme ile ilişkilenirilirken, kadın cinselliğinin arzuyu ifade etme olasılığı daha yüksektir (Budin, 2015: 2).

Enki ve Ninmah-[129] isimli metinde ana konu insanlığın yaratılışı ve kendini yeniden üretme kapasitesidir. Metinde Enki'nin panteonun kadın bir üyesine karşı otoritesini savunması dikkat çekicidir. Metnin ikinci kısmı özellikle Enki ve Ninmah arasındaki açık bir rekabeti göstermektedir. Enki ve Ninmah kutlamalar sırasında bira içer ve sarhoş olurlar. Metnin ilerleyen kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla iki tanrı arasında bir yarışma gerçekleşir. Ninmah yaratır, Enki ise yaratılış için uygun kaderi belirler. Ninmah, topallık, körlük, kısırlık ve üreme organlarının yokluğu gibi kusurlu varlıklar yaratır ancak Enki her durumda bir çözüm bulur (Leick, 2013: 26-27; Çayır, 2020: 100). Bir şey yaratma sırası Enki'ye geldiğinde *Erkeğin yaydığı meni, bir kadının rahmine atıldığında, kadın onu rahminden doğurur* şu ifadeleri karşımıza çıkmaktadır (Jacobsen, 1987: 162).

Metnin sonraki satırlarında, Enki'ye bir kadın doğum yapması için getirilir ve Udmul isimli yemek yiyemeyen, içemeyen, oturamayan ve hatta ayakta duramayan bir varlık ortaya çıkar. Metnin önemli pek çok kısmı korunamamıştır ancak Jacobsen, Udmul'un karmaşık işlevini başarısız bir gebeliğin karmaşık bir açıklaması olarak tanımlamış ve Udmul'u düşük olgusu, erkeğin sperminin erken atılması olarak

[129] *Atrahasis Miti* gibi Mezopotamya kökenli, insanın yaradılışını konu edinen mitolojik bir hikayedir. Metin 114 satırdan oluşur ve hikaye her şeyin ilk halinin anlatıldığı satırların ardından tanrıların çalışmaktan şikayetçi olmasını anlatan satırlar ile başlar (Çayır, 2020: 100). Jacobsen tarafından "İnsanın Doğuşu" başlıklı hikayede anlatılan metnin orjinalinde Enki'yi ve insanlığın ona olan borcunun anlatıldığı kompozisyonda bağımsız iki hikaye birleştirilmiştir (Jacobsen, 1987: 151-166).

yorumlamıştır. Ninmah' "hamilelikteki güç", Udmul'un yaratımı ise "onun güçlerinin geçersiz kılınması" anlamına gelmektedir (Jacobsen, 1987: 153; Çayır, 2020: 101). Burada yalnızca Enki'nin yaratıcı güçlerine değil, aynı zamanda insanların üreme yeteneğinin kaynağına da atıfta bulunulmaktadır. İnsanların cinsel üremeden dolayı kutsallıkta payı bulunmaktadır. Tıpkı tanrıların cinsel birleşme ile doğurduğu gibi ölümlüler de bunu gerçekleştirmektedir. Fakat asıl özün erkekten geldiği düşünülmektedir. Metinlerde tanrıların aşklarından ve duygularından çok fazla söz edilmemektedir. Eylemin başlangıcı olarak yalnızca çiftleşme arzuları dile getirilir ancak zevkler dile getirilmez. Metinler genellikle erkek orgazmının yaratma eylemi olduğundan bahsetmektedir. Cinsellik ideal olarak evlilik bağlamına yerleştirilmiştir. Panteondaki tüm tanrıların eşleri vardır. Çapkınlık veya zina faktörlerine Mezopotamya edebiyatında çok fazla rastlanılmaz (Leick, 2013: 55).

Sümer yazınında kadın cinselliği konusunda en sık karşımıza çıkan figür Tanrıça Inanna'dır (**Resim 4.1**). Inanna ile ilgili ilk bilgilere M.Ö. 23. yüzyılda yaşamış olan, bilinen ilk yazar olan soylu rahibe Enheduanna'nın eserlerinden ulaşılmaktadır[130]. Sargon döneminden önce Inanna'nın edebi metinlerde belirgin bir kişiliği olmadığı gözlemlenmektedir. Öyle ki, DINGIR.INANNA (MÙŠ) işareti genel anlamda tanrıçayı veya belirli bir tür tanrıçayı ifade etmek için kullanılmıştır. (Leick, 2013: 56).

Inanna, Mezopotamya metinlerinde savaş ve aşk tanrıçası olarak ikili kimliğe sahip olarak aktarılmıştır. Bu aşk-savaş tezatı haricinde "Aşk Şarkıları"[131] olarak isimlendirilmiş metin grubunda açık bir şekilde belli olduğu üzere tanrıçanın cinsellikle olan bağlantısı oldukça kuvvetlidir (Lowe, 2014: 1-2). Aşk Şarkıları içerisinde Kutsal Evlilik mitine atfedilen bölümlerde Inanna ve Dumuzi'nin evlilik yeminlerinin bulunduğu satırlarda cinselliğin evliliğin ayrılmaz bir parçası olduğu düşüncesini gösteren kısımlar oldukça ilgi çekicidir:

---

[130] J. A. Van Dijk ve W. Hallo tarafından Enheduanna'nın eserlerinde Inanna'ya atfedilen şiirler detaylı bir şekilde incelenmiştir: Van Dijk, J.J.A.- Hallo, W.W.: **The Exaltation of Inanna**, Yale University Press, 1968, New Haven-London.

[131] Bu metin grubu, Inanna'nın bir sevgili olarak aktarıldığı şiir ve ilahileri içermektedir. Metinlerin çoğu, Inanna ve Dumuzi'nin evliliğini içeren kutsal evlilik ritüeli şeklinde yorumlanmıştır (Lowe, 2014: 6).

Sağ elini cinsel organıma koy, sol elin başımın üzerinde, ağzını ağzıma yaklaştır ve dudaklarımı ağzına al; işte benim için yemin edeceksin. Kadınların yemini budur, güzel gözlü kardeşim[132].[133]

Inanna'nın cinsellikle olan ilişkisinin ilk olarak ne zaman başladığını değerlendirmek oldukça zordur. Tanrıçanın cinsellik ile ilgili olan özellikleri zaman içerisinde üreme, doğurganlık gibi özelliklerden daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Tanrılar arasında kadınların, erotizmin, şehvetin, aşkın, zinanın ve gelinlerin, fahişelerin, transeksüellerin ve eşcinsellerin koruyucusu konumuna gelmiştir. Inanna'nın cinsellik ile ilgili özelliklerini anlamak için ilk olarak Enheduanna'ya atfedilen *nin-me-šár-ra*[134] isimli şiirin ilgili kısımlarına bakılmıştır. (Leick, 2013: 57-58). Şiir 153 satırdan oluşmaktadır. Tanrıçaya karşı uzun bir hitabın ardından Enheduanna'nın birinci tekil şahıstan anlatısı bulunur. 55-57. satırlar arasında[135] Inanna'nın aşk tanrıçası özellikleri görülmektedir:

55 *Kadını artık kocasıyla aşktan bahsetmiyor.*
56 *Geceleri artık ilişkiye girmiyorlar.*
57 *Artık ona en derin hazinelerini göstermiyor*
(Van Dijk- Hallo, 1968: 21).

Inanna'nın karakteristik özellikleri ile ilgili bilgi veren bir diğer belge, yine Enheduanna'ya ait *in-nin šà-gur₄-ra* kompozisyonudur. Metinde bazı boşluklar olmasına karşın 274 satırdan oluşmaktadır (Sjöberg, 1975: 61). Yaklaşık 60 satır Inanna'nın her şeye yeten gücünü ve hakimiyetini anlatmaktadır. Kompozisyonun ilgili bazı kısımlarından şu örnekler verilebilir[136]:

137-140 *İhmal, özenli hazırlık, 'başını kaldırmak' ve boyun eğdirmek senindir Inanna, Ev yapmak, kadın odası yapmak, uygulamak, küçük bir çocuğun dudaklarını*

[132] Erkek ve kız kardeş terimleri sevgililer için sevgi göstergesi olan ifadelerdir (Leick, 1994:88).
[133] Metinler ve çevirileri için, the Electronic Text Corpus of Sumerian Literature: https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/
[134] Transliterasyon ve çeviri için: Van Dijk.- Hallo, 1968: 13-36.
[135] CBS 7847+ UM 29.15.422; YBC 4656; YBC 7169; YBC 7167; YBC 4671. Transliterasyon: Van Dijk- Hallo, 1968: 20.
[136] Transliterasyon: Sjöberg, 1975: 193.

öpmek senindir Inanna, Sürat, yarış, arzuya ulaşmak senindir Inanna, Kaba ve güçlü ile zayıf ve güçsüzü değiştirmek senindir Inanna (Sjöberg, 1975: 194).

Metinde Inanna'nın cinsiyet rollerini değiştirici gücünün vurgulandığı 120. satır oldukça ilginçtir[137]:

120 *Bir erkeği kadına, bir kadını da erkeğe dönüştürmek senindir Inanna* (Sjöberg, 1975: 191).

Enheduanna'nın yazınlarında Inanna'nın genellikle savaşçı, cesur yönleri vurgulanır. Tek bir tanrı veya tanrıçayı anlatan ilahilerin pek çoğu söz konusu tanrının kapasitesini anlatan yüceltmelerdir. Inanna anlatımlarının azımsanamayacak kısmında fallik bir güce sahiptir ve erkeksi alanda faaliyet gösterir (Leick, 2013: 62-63).

T. Jacobsen tarafından "Kadınların Hileleri" başlığıyla aktarılan metinde Inanna ve Dumuzi'nin aktarımlarıyla aşk ve cinsellik hakkında bazı bilgiler edinilmektedir. 13-22. satırlar arasında şu ifadeler geçmektedir:

Sana öğreteceğim, sana öğreteceğim Inanna, kadınların hilelerini,
Sana öğreteceğim:
Sokakta arkadaşımla yürüyor, müzik yapıyordum.
Benim için dans etti, şarkı söyledik ve zaman geçti.
Bunu annene bir bahane olarak kullan,
Bize gelince, bırakın ay ışığında eğlenelim!
Sana tertemiz, tatlı, prenslere yaraşır bir yatak hazırlayayım.
Taraklarını çözeyim.
Seninle neşe ve bolluk içinde tatlı bir zaman geçirmeme izin ver!
(Jacobsen, 1987: 11; Leick, 2013: 70).

Cinsel ilişkiyle ilgili bilgi veren bir diğer metin UM 29-16-8 ve Ni 4552 numaralı şarkıdır. Söz konusu metni Kramer "Aşk Şarkıları" başlığı altında incelerken,

[137] Transliterasyon: Sjöberg, 1975: 190.

Jacobsen "Kız Kardeşin Mesajı" başlığı ile incelemiştir. İlgili kısmın çevirisi şu şekildedir:

Erkek kardeş beni evine sokuyor:
Beni bal kokulu bir yatağa yatırdı,
Kıymetli, sevgili biri kalbime yattıktan sonra,
Birer birer diller yaparak,
En güzel yüzlü erkek kardeşim elli yaptı.
Susturulmuş bir adam gibi oldu (?),
Bir deprem ile susturuldu.
Erkek kardeşim elini beline koymuş,
Tatlım, kıymetlim, zaman geçiyor.
(Aşık:) Beni özgür bırak kız kardeşim, beni özgür bırak!
Gel sevgili kardeşim saraya gidelim!
Babamın gözünde küçük bir kız olabilirsin!
(Leick, 2013: 72).

Jacobsen'a göre bu pasaj, Dumuzi'nin kız kardeşi Geştianna ile Inanna arasında Inanna'nın Dumuzi'ye olan aşkını anlatmasını içermektedir (Jacobsen, 1987: 8). Pasajın cinsel bir anlam içerebilecek 29. satırındaki "birer birer -diller yaparak" (dili-dili-ta eme-ak dili-dili-ta) ifadesi dikkat çekicidir. Bu ifade, konuşmak, sohbet etmek anlamına gelebileceği gibi cinsel ilişkiyi de temsil edebilmektedir (Kramer, 1963: 509-510; Jacobsen, 1987: 8-9). Leick'e göre "kardeş bir deprem ile susturuldu" ifadesi ise orgazma atıfta bulunmaktadır Leick, 2013: 72-73). Aynı zamanda burada evlilik öncesi cinsel ilişki ve tıpkı *Martu'nun Evliliği* metninde olduğu gibi ensest ilişki söz konusu gibi görünmektedir.

"Gelin Şarkıları" olarak adlandırılan metin grubunda Inanna sevgilisiyle birleşme isteğini romantik bir dil ile ifade etmektedir[138]:

Damadın kucağına gidiyoruz –haydi sevinelim,

[138]SRT 5; CBS 8037 II. ve III. Sütun (=ay. I); N 4305, ay. I.; CBS 15126 ay.

Dans edelim, dans edelim,
Ey Bau, vulvam için sevinelim!
Dans edelim, dans edelim,
(sonuna kadar) onu memnun edecek, onu memnun edecek!
(Alster, 1985: 152).

Yukarıdaki satırlarda kadının cinsel açıdan erkek için çekici olması, onu memnun etmesi noktaları ilgi çekicidir. Burada, kadının erkek için çekiciliği önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, kadına biçilen "itaatkar" rolün muhtemel bir göstergesidir.

Cinsellik konusunda daha çok erkek bireyin beklentisine ve kadın bireyin edilgen rolü ile doğurganlığa atıfta bulunan metinler dışında yalnızca kadın cinselliğine atıfta bulunan metinler de mevcuttur. Šu-Suen B, 5-8'de şu ifadeler geçmektedir:

Beni ele geçirdin, kendi isteğimle sana geleceğim. Adamım, seninle yatak odasına kaçmama izin ver. Beni ele geçirdin; kendi hür irademle sana geleceğim. Delikanlı, seninle yatak odasına kaçmama izin ver (Lowe, 2014: 12).

Bir diğer şarkıda ise kadının evlilik öncesi hazırlığına ve de cinsel beklentisine odaklanmaktadır[139]:

Kadın kendini överek şarkı söylemeye başladı,
Şenlik onun şarkısını söyleyecek,
Inanna kendini öven bir şarkı söylemeye başladı;
Vulvasının bir şarkısını söyledi.
(Kramer, 1963: 505-508; Leick, 2013: 90).

25-37. satırlar şu şekilde devam eder:

Benim için, vulvamı aç- benim için!
Benim için, bakire, çiftçi kim?
Vulvam, ıslak bir yer, benim için-

[139]Ni 9602; Kramer, 1963: 505-508.

Benim için hanımefendi, boğayı kim sağlayacak?

Inanna ve daha çok Dumuzi ile eşleştiği söz konusu metinlerde, Inanna'nın savaş ve aşk tanrıçası kimliği dışında cinsellikle ilgili konularda olan aktif rolünü de görmekteyiz. Erkek cinselliğinin daha çok tahakküm ve üreme ile ilgili olduğu görülürken, Inanna ile belirgin bir şekilde yansıtılan kadın cinselliği cinsel haz ile daha fazla bağlantılı gibi görünmektedir.

4.1.3. Yasal Metinlerde Cinsiyet ve Cinsellik

Toplum, biyolojik olarak kadın ve erkek cinsiyetindeki bireylerden farklı davranış ve düşünce kalıplarına uygun davranmalarını bekler. Sosyal ve kültürel kaynakların bir sonucu olarak kadınlığa ve erkekliğe ilişkin farklı düşünce ve davranış kalıpları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, kadın ve erkek bireyler, toplumun belirlediği cinsiyet rolleri doğrultusunda yaşamlarına devam ederler. Bu rollere uymayanlar ise bireylerin kendi yöntemleriyle veya toplum tarafından cezalandırılırlar. Toplum kadın ve erkeğe eşit roller vermediği için kadın ve erkek eşitsizliği ortaya çıkar. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesini sağlayan ve yeniden üreten araçlardan biri hukuktur. Hakların eşit bir şekilde dağıtılmasında da yine hukuk özel bir işleve sahiptir (Gülseven, 2017: 184).

Eski Yakındoğu'da yasaların uygulanabilirliği daima tartışmalı bir konu olmuştur. Dönemin insanlarının o zamanki yasal derlemelerin kurallarına göre mi yaşadıkları belirsizdir. Yasa koleksiyonlarında bulunan farklı hükümler ile insanların günlük yaşamlarını anlatan metinler arasında çelişkiler bulunmaktadır. Söz konusu koleksiyonlarda yasal gerçekliğin tüm yönleri kanıtlanmamıştır ve insan davranışları için eksiksiz kılavuzlar değildirler. Buna ek olarak, hukuk davaları, işlemler ve mahkeme tutanakları dışındaki uygulama metinlerinde bulunan kararlar, genellikle yargı kaynağı olarak herhangi bir koleksiyona işaret etmez (Peled, 2022: 434).

Peled'in toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında "öğretici" (insanlara nasıl davranacaklarını öğreten yasaların kendisi ve kraliyet çevrelerinin öngördüğü

talimatlar, kararnameler ve sadakat yeminleri gibi metinler) ve "tanımlayıcı" (insanların kasıtlı olmasa bile fiilen nasıl davranıklarını tanımlayan, mahkeme kararları, ekonomik işlemler, mektuplar ve antlaşmalar gibi metinler) terimlerine bağlı olarak incelediği Mezopotamya metinlerine değinmek gerekmektedir.

III. Ur Dönemi'ne tarihlenen Ur-Namma kanunlarında[140], köle kadınların mali değeri hakkında bilgi veren ifadeler mevcuttur. Öğretici hukuk koleksiyonunda değerlendirilen LUN §8'de ilgili ifade şu şekilde geçer: "*Bir adam, evlenmemiş bir köle kadını kandırarak baştan çıkarır ve onu [kendi] evine alırsa, o adam beş şekel gümüş ödeyecektir.*" (Civil, 2011: 238 v.). Bu maddenin, aynı döneme ait açıklayıcı bir örneği III Ur dönemindeki dava özetleri ve mahkeme tutanakları olarak kabul edilen NSGU 45'te bulunmaktadır. İfade şu şekildedir: "*Nin-menbaba, köle kadın, Utukidu oğlu ANsaga, annesi Nameginidu'dan tam beş şekel gümüş fiyatına satın aldı.*[141]" Burada, köle bir kadını satın almak için ödenen miktar Ur-Namma Kanunları § 8'deki ile aynıdır (Peled, 2022: 435). Benzer örnekler aynı dönem ve daha sonraki Mezopotamya toplumlarının hukuk koleksiyonlarında bulunmaktadır. Örneğin, Ur-Namma Kanunları §9'da ve tanımlayıcı paralelleri olan SNAT 372[142] ve NSGU 4[143]'te boşanma antlaşmasının bir gereği olarak kocanın boşandığı eşine bir mina gümüş ödediği görülmektedir (Peled, 2022: 436).

Eski Babil Dönemi metinlerinde de toplumsal cinsiyet dinamikleriyle ilgili farklı metin türlerinden bilgi edinilebilmektedir. Bu bağlamdaki ilk metinde *nadītu*[144] ve onun miras hakları söz konusudur. Lipit-Ištar Kanunları'nda[145] §22'de *nadītu,*

---

[140]Koleksiyon muhtemelen III. Ur hanedanının ikinci hükümdarı Kral Šulgi tarafından M.Ö. 21. Yüzyılın ilk yarısında oluşturulmuştur. Sümer dilinde yazılmıştır ve altı nüshası bilinmektedir. Kopyaların hiçbiri koleksiyonun tamamını içermez ve 88 tüzük içerirler (Peled, 2020: 12).

[141]NSGU 45: 2-6; Culberston, 2009: 94.

[142]SNAT 372 öy. 1-4; Culberston, 2009: 30.

[143]NSGU 4; Culberston, 2009: 200.

[144]*Nadītu(m)* kelimesinin kökü Akadca "*nadu*"dan gelmektedir. Kelime anlamı olarak "terk edilmiş", "ıssız", "ekilmemiş, nadasa bırakılmış" anlamları verilmiştir (AHw M-S: 704; CAD N/I: 66; CDA: 230). *Nadītu(m)* kelimesi ise genel olarak "kısır", "çocuksuz", bekar, rahibe" anlamlarına karşılık gelmektedir (AHw M-S: 704; CAD N/I: 63; CDA: 229).

[145]Bu koleksiyon, M.Ö. 1930 civarında, İsin'in ikinci bin yılın başlarında hükümdarı olan Lipit-Ištar tarafından oluşturulmuştur. Sümerce yazılmıştır ve en az 17 kopyası vardır. Nüshalar parça parça olup yalnızca 44 tüzüğü korunmuştur (Peled, 2020: 12-13).

kardeşlerininkine benzer bir şekilde miras payına hak kazanır (Roth, 1997: 30). Hammurabi Kanunları'nda[146] § 180'de de benzer şekilde kardeşler arasında hisse paylaştırılır (Roth, 1997: 118). Yasal otoriteler tarafından benimsenen kadın algısı ile ilgili olarak *Nippur Cinayet Davası* isimli mahkeme metninde, bir adamı öldüren üç kişi ile öldürülen adamın karısının yargılanışı söz konusudur. Katiller suçu gerçekleştirdikten sonra bunu karısına söyledikleri ve o da duruma karşı sessiz kalarak yetkililere bildirmediği için suçlu sayılmış ve katillerle birlikte idama mahkûm edilmiştir. Savunucular her ne kadar kadını çaresiz ve katiller tarafından korkutulmuş olarak ima etse de, yargıçlar bunu sadakatsizlik olarak kabul edip kadını suçlu ilan etmişlerdir (Roth, 1998: 175-177; Peled, 2022: 438). Benzer bir durum Hammurabi Kanunları § 153'te karşımıza çıkmaktadır. Burada; *bir adamın karısı, kocasını başka bir erkek yüzünden öldürürse, o kadını direğe asarlar* ifadesi geçmektedir (Roth, 1997: 110). İki dava tam olarak birbirinin aynısı olmasa da yasal kavram benzerdir. Sadakatsiz olarak etiketlenen eş ölüm ile cezalandırılacaktı (Peled, 2022: 438).

Eskiçağ kanunlarında, özgür kadınlar ve erkekler ile köle kadınlar ve erkekler arasında görece kimi cinsiyet eşitlikleri ve eşitsizlikleri bulunmaktaydı. Kimi yasalarda kadınların belirli hakları olmazken, bazılarında kadınların alanına ait mesleklere veya faaliyetlere atıfta bulunulmaktadır. Cinsiyet eşitsizliğinin en belirgin göstergelerinden biri ise, kadınların bekaret standartlarına ve belirli davranış kurallarına uymaları yasal yükümlülüklere bağlıyken erkekler için resmi olarak paralel bir durum söz konusu değildir (Peled, 2020: 27).

Farklı Eski Yakındoğu yasa koleksiyonlarındaki pek çok maddede, ayrımcılığı yansıtacak şekilde, yalnızca kadınlar için şart koşulduğu görülmektedir. Oysa, çoğunlukla kadınlar tarafından yürütülen meslekler bulunmakta ve bu mesleklerin icrası resmi yasalar ile düzenlenmekteydi. *šābītu(m)* terimi ile ifade edilen kadın hancılar bunlardan biriydi. Örneğin, Ur-Namma Kanunları § D9, kadın bir hancı tarafından yapılan kredili bira satışıyla ilgili ödemeleri ve vergileri içermektedir

[146]M.Ö. 1750 civarında Babil Kralı Hammurabi tarafından oluşturulmuştur. 282 tanesi korunagelmiş 300'e yakın yasa içermektedir (Peled, 2020: 13).

(Peled, 2020: 148). Ešnunna Kanunları'nda[147] §15'de, kadın bir hancının bir köleden herhangi bir ödeme alması yasaklanmıştır (Roth, 1997: 61; Peled, 2020: 153). Hammurabi Kanunları'nda oldukça ağır cezalar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Hammurabi Kanunları §108'de biranın karşılığı olarak gümüşü kabul eden ancak tahılı kabul etmeyen bir kadın hancı için boğularak ölüm öngörülmüştür. Hammurabi Kanunları § 109'da ise, suçluları yerinde barındıran bir kadın hancı için idam cezası verilmiştir (Roth, 1997: 101; Peled, 2020: 159). Örnek olarak verilen bu tüzükler, kadın hancıların mesleki bağımsızlıklarını göstermeleri açısından önemlidir. Birçok alanda, büyük ölçüde erkeklerin ön planda olduğu göze alındığında bu tarz kurumsallaşmış bağımsızlık oldukça nadir karşımıza çıkmaktadır (Peled, 2020: 27).

Yalnızca kadınların icra ettiği görülen bir diğer meslek grubu ise anlaşılabilir bir biçimde sütanneliktir. Bu alan, kadınların erkeklerden daha fazla ilişkili olduğu çocuk yetiştirme sosyal rolüne vurguda bulunmaktadır. Ur-Namma Kanunları E2, bir sütannenin hizmeti için ödenen ücreti belirlemektedir (Peled, 2020: 48). Hammurabi Kanunları §194'te ise, bakımı altına aldığı çocuğun ölümünü ebeveynlerinden gizleyen bir sütannenin ceza olarak memesi kesilecekti (Roth, 1997: 120; Peled, 2020: 174). Hammurabi Kanunları'nın oldukça sert yaptırımları olmasına rağmen, kadınlara karşı olumlu bir tutumu yansıtan Hammurabi Kanunları §29'da bir adam bir düşman tarafından esir alındığında ve bu nedenle hizmet yükümlülüğünü yerine getiremediğinde ve oğlu yükümlülüğü yerine getiremeyecek kadar küçükse, karısının, oğullarını yetiştireceği mal varlığının üçte birini alacağı ifade edilmektedir (Roth, 1997: 86; Peled, 2020: 28, 159). Bu madde, aile içindeki otorite ve sorumluluğu babadan anneye geçirmesi açısından önemlidir. Eskiçağ kanunlarında, her iki cinsiyetten kişiye benzer yaptırımların uygulandığı da görülmektedir. Örneğin, Lipit-Ištar Kanunları §18'de vergilerini ödemeyen erkek veya kadın mülk sahipleriyle ilgili yaptırım şu şekildedir:

[147]Bu koleksiyon muhtemelen Ešnunna krallığının hükümdarı Daduša tarafından M.Ö. 1770 civarında oluşturulmuştur. Akadca yazılmış bilinen en eski hukuk derlemesidir ve yalnızca üç nüshası bulunmuştur. Tüm koleksiyonu oluşturan 66 yasa içermektedir (Peled, 2020: 13).

Eğer hane reisi veya hane hanımı hane halkının vergilerini ödemediyse ve bir yabancı bunları üstleniyorsa: üç yıl boyunca (hane reisi) tahliye edilmeyecektir, (ancak bu süreden sonra) hane vergisini taşıyan o kişi o haneyi alacaktır; hane reisi herhangi bir talepte bulunamaz (Roth, 1997: 29; Peled, 2020: 149). Orta Asur Kanunları'nda da, iki cinsiyetten de eşit bahsedildiği örnekler mevcuttur. Orta Asur Kanunları A §44 bir başkası tarafından borç için rehin tutulan Asurlu bir erkek ya da kadın ile ilgilidir (Roth, 1997: 170; Peled, 2020: 193). Orta Asur Kanunları §47 ise, yasak büyü yapan bir erkek ya da kadın ile ilgilidir (Roth, 1997: 172; Peled, 2020: 31-32, 195).

Ešnunna Kanunları ve Hitit Kanunları'nda[148] da özgür insanlar arasındaki cinsiyet eşitliğini yansıtan yasa maddeleri bulunmaktadır. Ešnunna Kanunları §26 ve 28'de ve Hitit Kanunları §28a+b+c ve §29'da evlilik öncesi nişan olayıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ešnunna Kanunları §26'da biriyle nişanlanmış bir kadını, annesine ve babasına sormadan bir diğer kişi kaçırır ve bekaretini bozarsa kaçıran kişi ölüme mahkûm edilecektir (Roth, 1997: 83; Peled, 2020: 154). Ešnunna Kanunları §28'de ise, bir erkek evli olduğu kadını başka biri ile birlikte olurken yakalarsa kadın ölecektir. Hitit Kanunları §28'de ve §29'da benzer suçlara tazminat cezası verildiği görülmektedir:

§28

A (KBo 6.2) II

1	x-x[	]
2	*mi-im-ma-a*[*n-zi*	]

B (KBo 6.3) II

[148] Mezopotamya dışında oluşturulmuş tek Eski Yakındoğu hukuk derlemesi Hitit hukukudur. Hint-Avrupa dil ailesine mensup Hitit dilinde yazılmıştır. Yazıldığı tarih tartışmalıdır. Ya yaklaşık M.Ö. 1650 (Kral I Hattušili dönemi) ya da yaklaşık M.Ö. 1500 civarında (Kral Telipinu dönemi) oluşturulmuş olduğu düşünülmektedir. Koleksiyon, orijinal olarak, her biri 100 tüzüğü içeren iki büyük tablet üzerine yazılmıştır. İçerdiği 200 kanunun çoğu bugün yaklaşık 40 farklı nüshadan oluşmaktadır (Peled, 2020: 13).

5 *ták-ku* ⌈DUMU⌉.MUNUS LÚ-*ni ta-ra-an-za ta-ma-i-ša-an pít-te-nu-*[u]*z-z*[*i ku-uš-ša- an*]

6 *pít-te-nu-*uz*-zi-ma nu ḫa-an-te-ez-zi-ya-aš* LÚ-*aš ku-it-ku-*⌈*it*⌉ *p*[*é-eš-ta*]

7 *ta-aš-še šar-ni-ik-zi at-ta-aš-ša an-na-aš Ú-UL šar-ni-in-ká*[*n-zi*]

8 *ták-ku-wa-an at-ta-aš an-na-aš-ša ta-me-e-da-ni* LÚ-*ni pí-an-z*[*i*]

9 *nu at-ta-aš an-na-aš-ša šar-ni-in-kán-zi ták-ku at-ta-aš-ša an-na-aš*

10 *mi-im-ma-i na-an-ši-kán tu-uḫ-ša-an-*⌈*ta*⌉

C (KBo 6.5) II 10-14, III 1-5

10 *ták-ku* DUMU.MUNUS LÚ-*i da-ra-an-za ta-m*[*a-i-ša-an*]

11 *pít-te-nu-zi ku-uš-ša-*[*a*]*n pít-te-n*[*u-zi-ma nu*]

12 IGI-*zi-iš* LÚ-*aš-k*[*u-i*]*t ku*[*-it pé-eš-ta*]

13 *na-at-za šar-ni-en-kán-zi* [*a-pa-a-aš-za*(?)]

14 *Ú-UL šar-ni-ik-zi* [*t*]*ák-*⌈*ku-an*⌉ [*at-ta-aš an-na-aš-ša*]

1 *da-a-me-e-da-ni* LÚ-*i pí-a*[*n-zi*]

2 *nu ad-da-aš an-na-aš šar-ni-e*[*n-kán-zi*]

3 *ták-ku at-ti-ma an-*⌈*ni Ú*⌉*-UL a-aš-š*[*u*]

4 *na-an-za-an pít-te*[*-nu-z*]*i ku-iš na-an-ši-k*[*án*]

5 *túḫ-ša-an-*⌈*zi*⌉

Bir erkeğe bir kız vaat edilmişse, ancak başka bir (erkek) onunla kaçarsa, onunla kaçar kaçmaz, ilk erkeğe verdiği her şeyi tazmin edecektir. Babası ve annesi onu başka bir erkeğe verirse, baba ve anne (ilk erkeğe) tazminat ödeyecektir. Eğer baba ve anne (bunu yapmayı) reddederse onu (kızı) ondan (erkekten) ayırır (Imparati, 1964: 50-51; Hoffner, 1997: 37-38).

§29

KBo 6.3 II

11 *ták-ku* DUMU.MUNUS-*aš* LÚ-*ni ḫa-me-in-kán-za nu-uš-ši ku-ú-ša-ta píd-da-iz-zi*

12 *ap-pé-ez-zi-na-at at-ta-aš an-na-aš ḫu-ul-la-an-zi na-an-kán* LÚ-*ni*

13 *tuḫ-ša-an-zi ku-ú-ša-ta-ma* 2-*ŠU* ⌈*šar-ni-in*⌉*-kán-zi*

Bir kız bir erkeğe nişanlanmışsa ve erkek onun için bir başlık parası öderse, ancak daha sonra baba ve anne buna itiraz ederse (anlaşmadan dolayı), onu erkekten ayırabilirler, ancak onlar başlık parasını iki katıyla geri öderler (Imparati, 1964: 50-51; Hoffner, 1997: 39).

Yukarıda bahsedilen Ešnunna ve Hitit kanunlarındaki ilgili maddeler, gelinin ebeveynlerinin de sürece oldukça dahil olduğunu ve rızalarının gerektiğini göstermektedir. Nişanın iptal edilmesi halinde her iki ebeveyn de yasal olarak sorumluydu. Bu durum annenin baba ile benzer bir otorite statüsünde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Cinsiyet fark etmeksizin, cinsel nitelik taşıyan bir suçtan dolayı kadın ve erkek faillerin kısasa kısas şeklinde bir cezaya çarptırıldığı bazı örnekler Orta Asur Kanunları'nda karşımıza çıkmaktadır. Orta Asur Kanunları A§7'de bir kadının bir erkeğe vurması sonucu para cezasına çarptırılıp kırbaçlandığı aktarılmıştır (Roth, 1964: 156; Peled, 2020: 182). Orta Asur Kanunları A§8'de bir kadın bir erkeğin testislerine zarar verirse sakatlanırdı, erkeğin testislerinden biri zarar görürse kadının bir parmağı kesilirdi. Eğer erkeğin iki testisi de zarar görürse kadının bilinmeyen organları kesilirdi ifadeleri yer almaktadır (Roth, 1964: 156-157; Peled, 2020: 182-183). Orta Asur Kanunları A§9'da ise, bir erkek bir kadına cinsel tacizde bulunursa, kadını taciz ettiği parmak, onu öpen dudak kesilecekti olarak yer alan ifadeler bulunmaktadır (Roth, 1964: 157; Peled, 2020: 32, 183).

Eskiçağ dünyasında, köle kadın ve erkekler arasındaki cinsiyet eşitliği ve cinsiyet eşitsizliği sayılabilecek durumları gösteren yasal düzenlemeler de bulunmaktaydı. Köleler, eskiçağ dünyasında belirli ve tanımlanmış bir sosyal grup olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İnsanlar bir borç sebebiyle, savaş esiri olma durumunda veya bir suç işledikten sonra özgürlüklerini kaybederek köleleşebilirler veya köle ebeveynlerden doğarak doğal olarak köle olabilirlerdi. Kalıtsal ya da kazanılmış olsun kölelik, kendi içerisinde kurallar ve düzenlemeler içeren yasal bir mesele oluşturmaktaydı (Peled, 2020: 34). Eski Yakındoğu hukuk koleksiyonlarında kadın ve erkek köleler için farklı hükümler bulunmaktaydı. Belirgin bir örnek, hamile

bir köle kadının düşük yapmasına neden olan bir erkekle ilgili kanunları içermektedir. Özgür bir kadının düşük yapmasına sebep olan erkeğin ödemesi gereken tazminat, anlaşılır bir şekilde köle bir kadının düşük yapmasına sebep olanınkinden fazlaydı. Ur-Namma Kanunları §33'de, özgür bir kadının düşük yapmasına sebep olan bir erkek 30 şekel gümüş ödemesi gerekirken, Ur-Namma Kanunları §35'de, köle bir kadının düşük yapmasına sebep olan erkeğin beş şekel ödemesi gerekmektedir (Peled, 2020: 146-147). Benzer bir örnek Hammurabi Kanunları'nda da söz konusudur Hammurabi Kanunları §209'da özgür bir kadının düşük yapmasına sebep olan birinin 10 şekel gümüş ödemesi gerekirken, LH §213'de köle bir kadının düşük yapmasına sebep olan erkeğin 2 şekel gümüş ödediği görülmektedir (Roth, 1964: 122-123; Peled, 2020: 175).

Hitit Kanunları'nda da özgür ve köle kadınlar arasındaki eşitsizlik karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda olduğu gibi, özgür bir kadın ile köle bir kadının düşük yapmasına sebep olan bir erkeğin farklı cezalar aldığı görülmektedir. Daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere, Hitit Kanunları §17 (KBo 6.3 i 40-42)'de, özgür bir kadının gebeliğinin onuncu ayında düşük yapmasına sebep olan birinin 10 şekel gümüş ödemesi öngörülmektedir[149]. §18 (KBo 6.3 i 43-44)'de, kadının gebeliğinin beşinci ayında düşük yapmasına sebep olunur ise 5 şekel gümüş ödenecektir ifadesi bulunmaktadır (Imparati, 1964: 42-43; Hoffner, 1997: 28-29). §18'in geç dönem kopyasında, KBo 6.4 i 40-41'de, özgür bir kadının düşük yapmasına sebep olmanın cezası 20 şekel olarak güncellenmiştir. §18 (KBo 6.4 i 42-43)'de ise, köle bir kadının düşük yapmasına sebep olmanın cezası 10 şekel gümüşe çıkartılmıştır (Hoffner, 1997: 29). Hitit kanunlarında gebe kadını korumaya yönelik olarak değerlendirebileceğimiz bu iki hükümde sonraki dönemlerde değişikliğe gidilmesi ve ödenecek tazminatın arttırılması muhtemel olarak artan nüfusun ve devlet olmanın da gerektirdiği bir şekilde insan hakları ve işlenen maddeler özelinde kadın haklarının gelişimini göstermektedir. §24 (KBo 6.3 i 63-65)'de kaçak erkek köle barındıran kişiye uygulanan ceza 12 şekel gümüşken, kaçak kadın köle barındıran kişiye uygulanan ceza 6 şekel gümüştür (Imparati, 1964: 46-47; Hoffner, 1997: 33).

[149] Bkz: Bölüm 2.

Köle bireyler arasındaki cinsiyet eşitsizliği kadar iki cinsiyetin aynı şekilde ilgili olduğu bazı kanunlar da görülmektedir. Ešnunna Kanunları'nda bu durum karşımıza şöyle çıkmaktadır: Ur-Namma Kanunları §16'da, kadın veya erkek kaçak köleyi sahibine teslim eden kişiye 2 şekel gümüş ödülü verileceğinden bahsedilmektedir (Roth, 1997: 19). Belgedeki kırılma sebebiyle yalnızca kadın köle doğrulanmıştır. Bununla birlikte metnin sonuç bölümünde köle bireyler için "kişi" olarak bahsedilmesi hem erkek hem de kadın kölelerden bahsedildiğini düşündürmektedir (Peled, 2020: 37). Lipit-Ištar Kanunları (§12) ve Hammurabi Kanunları'nda (§16) ister kadın ister erkek olsun kaçak bir köleyi barındıran kişi için cezayı belirlemektedir. LLI §12'de kaçak bir köle için bir köle verilecektir (Roth, 1964: 28; Peled, 2020: 149). Hammurabi Kanunları §16'da ise, kaçak köleyi bildirmeyen kişi ölümle cezalandırılacaktır (Roth, 1964: 84; Peled, 2020: 159). Hitit Kanunları'nda erkek veya kadın köleye açıkça eşit davranan birkaç yasa maddesiyle karşılaşmaktayız. §2'de durum şu şekilde geçmektedir:

§2
KBo 22.61 i

1 [*ták-ku* ARAD-*an na-aš-ma* GÉME-*an šu-ul-la-an-na-az ku-iš-k*]*i ku-e-e*[*n-zi*]
2 [*a-pu-u-un ar-nu-uz-zi Ù* 2 SAG.DU *pa-a-i* LÚ-*na-k*]*u* MUNUS-*na*-[*ku*]
3 […*šu-wa*-]$^{[}$*i*$^{]}$-*ez-z*[*i*]

Eğer bir kimse [bir erkek] veya bir kadın köleyi bir kavgada öldürürse, onu gömmek için getirecek [*ve*] *sırasıyla erkek veya kadın olmak üzere iki kişi verecek ve bunun için evine bakacaktır* (Imparati, 1964: 34-35; Hoffner, 1997: 17).

Hitit Kanunları §4 (KBo 6.2+ Ko 6.3 I 1-2; 8-9)'de ise, bir kişinin erkek veya kadın bir köleyi öldürmesi kaza ile de olsa aynı şekilde onu gömmek için getirip evine bakması şart koşulmaktadır (Imparati, 1964: 36-37; Hoffner, 1997: 18). §196'da, bir erkek ve bir kadın köle izinsiz cinsel ilişkiye girerse (*hurkel*), ikisine de aynı muamelenin yapılacağı ifade edilmektedir:

§196

KBo 6.26 IV

1 [*ták-ku* ARAD^{MEŠ}-*ŠU* GEME^{MEŠ}-*ŠU* [*ḫu-u-ur-ki-il i-e*]*n-z*[*i*]

2 *tu-uš a-ar-nu-wa-an-z*[*i*] [*ku-u-un-na-ta*]*-ki-ya* URU-*ri*

3 *ku-u-un-na ta-ki-ya* [U]RU-*ri a-še-ša-an-zi*

4 *ke-e-el* 1 UDU *ke-*[e]-[*e*]*l-la* 1 UDU *ka-aš-ša-aš*

5 *ḫu-u-it-ti-ya-an* *-ta*

Eğer birinin erkek ve kadın köleleri izinsiz cinsel ilişkiye girerlerse, (kasabalılar?) onların birini bir şehre, diğerini başka bir şehre taşımaya karar verirler ve birinin yerine bir koyunu, diğerinin yerine bir koyunu koyarlar (Imparati, 1964: 178-179; Hoffner, 1997: 155).

Eskiçağ toplumlarında sosyal anlamda kadınların erkeklerden daha az hakka sahip olmasından ve daha güçsüz görüldüklerinden, onları korumak için bazı kanunlar konulmuştur. Bu durum, aile hukuku alanında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Hammurabi Kanunları §148'de erkeğin bir hastalık sebebiyle başka bir kadınla evlense bile ilk eşine bakma yükümlülüğünden bahsedilmektedir (Roth, 1997: 109; Peled, 2020: 165). Lipit-Ištar Kanunları §27'de ise, başka bir kadından çocuğu olan evli bir adam aynı şekilde eşine bakmakla yükümlüydü ancak, aynı zamanda çocuk sahibi olduğu kadının da ihtiyaçlarını karşılaması gerekmekteydi (Roth, 1997: 31; Peled, 2020: 151). Aile hukuku kapsamında kadınlara belirli bir koruma ve destek sağlamayı amaçlayan diğer bir yasa türü ise dul kadınlarla ilgilidir. Orta Asur Yasaları'nda ilgili bir örnek bulunmaktadır. Orta Asur Kanunları A §45'de, kocası bir düşman tarafından esir alınan ve kendine bakamayacak durumda olan bir kadının refahı güvence altına alınmaktadır. İki yıllık bir süre için toplum kadının ihtiyaçlarını karşılar ve iki yılın sonunda kadın yeniden evlenme hakkına sahip olurdu (Roth, 1997: 170; Peled, 2020: 194). Hammurabi Kanunları §127'de ise, bir *ugbabtu* rahibesini veya bir adamın karısını haksız yere suçlayan bir erkek için bir ceza öngörülmüştür (Roth, 1997: 105). Bu kanun açık bir şekilde kadının itibarını korumayı amaçlamaktaydı (Peled, 2020: 39). Hititçe *auriaš išḫaš* olarak metinlerde geçen ve

Akadca karşılığı *BĒL MADGALTI* olan sınır komutanlarına yönelik talimatlarda[150], komutanlara erkek veya kadın olsun, kölelerle ilgili yasal meselelerle ilgilenmeleri için özel olarak talimat verilmiştir (Peled, 2020: 38-39). Yukarıda toplumsal cinsiyet dinamikleri, dönemin yasal metinlerinden belirleyici birtakım örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Şüphesiz yasal metinler, o dönemde yaşayan halkın yaşam şeklini ve genel atmosferi anlayabilmek için en önemli metin türleridir. Daha kapsamlı bir yorum sunabilmek amacıyla çalışmanın sonraki kısmında başlıklar halinde cinsel suçlar ve bu suçlara öngörülen cezalar incelenmiştir.

4.1.3.1. Bekaret ve Evlilik Öncesi Cinsel İlişki

Cinsel suçlar, ceza kanunlarının toplumsal temeli hakkında bilgi veren en önemli göstergelerden biridir. Tarihte, çeşitli toplumların yasalarına baktığımızda yanlış atfedilen birçok cinsel davranışın cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Cinsel davranışların cezalandırılması, genel ahlakı korumak amaçlıydı. Örneğin, bir saldırı olarak tecavüz olgusunun mülkiyet hukukuyla iç içe olduğu görülmektedir. Tecavüz, erkeğin hakimiyet alanına ait olan kadına yapıldıldığı için toplumun hoş görmediği bir davranış olmuştur (Korkusuz, 2013: 815-816). Kadın bekareti birçok eski ve bazen de modern toplumlarda kadın birey için önemli bir erdem olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde kabul edilmesi ise büyük oranla evlilik kurumunun mali yönüyle ilgilidir. Başka bir deyişle, eskiçağ dünyasında evlilik öncesi gerçekleşen cinsel ilişki, hanenin kızlarının evlilik yoluyla elde edebileceği potansiyel mali kârı tehlikeye attığından olumsuz algılanma durumunu oluşturmuş olmalıdır. Bu bakımdan, Eski Yakındoğu'nun ataerkil toplumları içinde yalnızca kadınların bekaretinin önemli olduğunu, erkek bekaretinin pratikte önemsiz görüldüğünü söylemek mümkündür (Peled, 2020: 91).

Mezopotamya hukuk koleksiyonlarının hemen hemen hepsinde kadın bekareti ve evlilik öncesi cinsel ilişki konusu geçmektedir. Ur-Nammu Kanunları'nda konu ile ilgili dört madde mevcuttur. §6'da şu şekilde ifade edilmektedir:

[150]CTH 261.1; Miller, 2013: 212-237.

§6

Bir adam bir başkasının haklarını ihlal ederse ve evlenmemiş bir nişanlı kadını aldatarak baştan çıkarır ve onun bekaretini bozarsa, o erkeği öldürürler (Roth, 1997: 17; Peled, 2020: 144).

§7'de, cinsel ilişkiyi başlatan nişanlı kadın ise ve müstakbel kocası o kadını öldürürse herhangi bir ceza almayacaktı. Aynı şekilde kadınla cinsel ilişkiye giren adam için de ceza belirlenmemişti:

§7

Eğer nişanlı bir kadın kendi isteğiyle bir erkeğin peşine düşerse (ve) onunla cinsel ilişkiye girerse: (eğer) adam (=müstakbel kocası) o kadını öldürürse, o adam serbest bırakılır (Roth, 1997: 17-18; Peled, 2020: 144).

§8'de ise evlenmemiş köle bir kadınla cinsel ilişkiye girip onu evine alan bir adamın köle sahibine beş şekel gümüş vereceği ifade edilmiştir:

§8

Bir adam evlenmemiş köle bir kadını aldatarak baştan çıkarır ve onu (kendi) evine alırsa, o adam beş şekel gümüş verir (Roth, 1997: 18; Peled, 2020: 145).

§14, nişanlı bir kadına atılan iftira ve onun itibarını koruma üzerine bir hükümle karşımıza çıkmaktadır:

§14

Bir adam nişanlısını genç bir adamla cinsel ilişkide bulunmakla suçlarsa: Su ordali onu temize çıkardıktan sonra, suçlamayı yapan adam 20 şekel gümüş ödeyecektir (Roth, 1997: 18; Peled, 2020: 145).

Lipit-Ištar Kanunları'nda da bakire bir kıza atılan iftiradan bahsedilmektedir. §33'de, Ur-Namma Kanunkarı §14'dekine benzer bir durum söz konusudur ancak ödenecek olan tazminat yarısıydı. Bu farklılık, suçlamaların olası sonucundan kaynaklanıyor olabilirdi (Peled, 2020: 91):

§33

Bir adam başka bir adamın bakire kızının cinsel ilişkiye girdiğini iddia ederse, ancak onun cinsel ilişkiye girmediği kanıtlanırsa on şekel gümüş ödeyecektir (Roth, 1997: 33; Peled, 2020: 152).

Ešnunna Kanunları'nda konuyla ilgili iki madde karşımıza çıkmaktadır. İlki, başkasıyla nişanlı olan bir kızı kaçıran ve bekaretini bozan bir adama verilecek cezayı içermektedir:

§26

Bir adam, bir adamın kızı için başlık parası getirirse, ancak bir başkası, babasının ve annesinin rızası olmadan onu kaçırır ve sonra kızın bekaretini bozarsa, bu gerçekten büyük bir suçtur. O (adam) ölecektir (Roth, 1997: 63; Peled, 2020: 154).

Ešnunna Kanunları §26'daki suçun asıl yönü, kaçırılmış olsa bile kızın bekaretini kaybetmesine sebebiyet veren gönülsüz eylem değil, kızın başka bir erkekle nişanlı olması ve bu hakkın ihlaliydi (Peled, 2020: 92). Ešnunna Kanunları §31'de ise, kendisine ait olmayan kadın bir kölenin bekaretini bozan bir adam, sahibine 20 şekel gümüş ödeyecekti. Burada ödenecek olan tazminatın, Ur-Namma Kanunları §8'dekine göre daha fazla olması dikkat çekicidir.

Hammurabi Kanunları'nda da bekaret ve evlilik öncesi cinsel ilişkiyle ilgili hükümler bulunmaktadır:

§130:

Bir adam (başka bir) adamın babasının evinde oturan bakire nişanlısını yakalar ve onu kucağında yatarken yakalarsa, o adam öldürülecektir; o kadın serbest bırakılacak (Roth, 1997: 106; Peled, 2020: 161).

Hammurabi Kanunları §130, Ur-Namma Kanunları §6 ve Ešnunna Kanunları §26 ile paralel olsa da, Ešnunna Kanunları §26'da görülen ekonomik faktörlerden yoksundur. Bu nedenle, tecavüzün ahlak dışı yönü de Hammurabi Kanunları §130'da öngörülen suçun bir parçasıdır (Peled, 2020: 93).

Asur'da bekaret ve evlilik öncesi cinsel ilişki konuların içeren yasa maddelerine bakıldığında karşımıza biraz daha farklı hükümler çıkmaktadır. Orta Asur Kanunları'nda şu şekillerde işlenmektedir:

A §55:

Bir erkek, babasının evinde oturan bir kız çocuğunu zorla yakalar ve tecavüz ederse, [...] *nişanlı olmayan (?),* [rahmi (?)] *açılmamış, evli olmayan ve babasının evine karşı herhangi bir hak iddia edilmemiş; ister şehirde, ister kırsalda, ister gece, ister ana caddede, ister tahıl ambarında, ister şehir festivali sırasında olsun, kızın babası zina edenin karısını alır, tecavüze uğraması için verir; onu kocasına geri vermeyecek, ama onu alacak (ve utacak?); baba, zinaya uğrayan kızını, zinayı edenin evinin korumasına verir. Eğer (zina edenin) karısı yoksa, zina eden, kızın değeri kadar gümüşü 'üç kat' olarak babasına verecektir: zina eden onunla evlenecektir; onu reddetmeyecektir(?). Eğer baba istemezse, kız için 'üç kat' gümüş alacak ve kızını dilediği kişiyle evlendirmek üzere verecektir* (Roth, 1997: 174-175; Peled, 2020: 197).

Eğer olay bir tecavüz değilse ve gönüllü olarak gerçekleşiyor ise adam kızın babasına kızın değerinin üç katı kadar gümüş vermekle yükümlüydü ancak onunla evlenmeye mecbur değildi. Baba, kızına istediği gibi davranmakta özgürdü:

A §56:

Bir kız kendini bir erkeğe gönüllü olarak verirse, adam böyle yemin eder; karısı üzerinde hiçbir hak iddia da etmeyecekler; fuhuş yapan kişi, gümüşün 'üç katını' genç kızın değeri olarak ödeyecektir; baba kızına nasıl isterse öyle davranacaktır (Roth, 1997: 175; Peled, 2020: 197). Yukarıda, bekarete ve evlilik öncesi gerçekleşen cinsel ilişkiye dair tüm atıflardan anlaşıldığı üzere, yasaların ortak noktası ilgili kızın sosyal ve yasal statüsüydü. Babasının evinde yaşayan evlenmemiş bir kız çocuğu, babası için değerli bir ekonomik varlıktı. Evlendikten sonra kızın ailesi, damat tarafından verilecek olan başlık parası ve hediyelerle önemli bir maddi gelir elde edecekti.

4.1.3.2. Zina ve Tecavüz

Eski Yakındoğu kanun koleksiyonlarında zina ve tecavüz konusunun da sıklıkla işlendiği görülmektedir. Zina ve tecavüz temelde aynı davadan kaynaklanmaktaydı. Cinsel ilişki rıza olmadan, zorlama altında gerçekleşirse tecavüz olarak tanımlanırken, kadın başka bir erkekle evliyken gerçekleşirse zina olarak tanımlanırdı. Diğer yasal alternatiflerde, başka bir erkekle nişanlı olan suçlu kız, babasının evinde yaşayan nişanlı olmayan bir kızı içermekteydi. Gerçekleşen suç sonrasındaki yaptırımlar, değişen bu tanımlara bağlı olarak hem ilişkiye giren tarafları hem de bu taraflardan yalnızca birini kapsayabilmekteydi (Peled, 2020: 94). Eski Yakındoğu toplumlarında, evli olmayan iki kişi arasındaki cinsel ilişki yasa dışı kabul edilmiştir. Toplumsal kural, normatif kabul edilebilir cinsel ilişki çerçevesi, birbirleriyle evli, karşı cinsten iki birey olması yönündeydi. Zina ve tecavüze karşı olan bu hoşgörüsüzlüğün sebebi, yukarıda da değinildiği üzere, ahlaki olmaktan çok sosyoekonomikti. İlgili tüm hukuk koleksiyonları, herhangi bir kadının daima babası ya da kocası gibi bir erkek figürün yetkisi altında olduğunu göstermektedir. Bu sebeple tecavüz ve zina, kadının yasal sahibine karşı işlenen bir suç ve mülkiyet hakkının ihlali olarak görülmekteydi. Bu bağlamda cinsiyet ilişkileri ve hiyerarşiler önemli bir etkendi. Öyle ki, zina eylemi yalnızca ilgili kadının medeni durumunu dikkate almaktaydı. Zina eden erkeğin medeni durumu önemsizdi. Zina eden erkek daima

etken, eylemin başlatıcı öznesi olarak algılanırken, kadın eylemin nesnesi olarak edilgen tarafı oluşturmaktaydı. Zina eyleminde kadının kocası bazı durumlarda yasal olarak her iki tarafı da cezalandırabilmekteydi (Peled, 2015: 29).

Ešnunna Kanunları'nda zina yapan ve cinsel ilişkiye girdiği sırada yakalanan evli bir kadının idam edileceğine dair hüküm bulunmaktadır:

§28

Eğer bir adam bir kızın babası ve annesi için evlilik ziyafeti yapar ve o kızla evlenirse, o gerçekten bir kadındır; başka bir adamın kucağında yakalandığı gün ölecek, yaşamayacak (Roth, 1997: 63; Peled, 2020: 154).

Ešnunna Kanunları §28'deki duruma karşı bazı istisnalar da bulunmaktaydı. §29'da, evli bir adam düşman tarafından yakalanır ve esir alınırsa ve karısı o sırada başka biriyle evlenerek çocuk sahibi olursa, ilk kocası geri döndüğünde ona dönmesi istenir ancak kendisine herhangi bir yaptırım uygulanmazdı (Roth, 1997: 63; Peled, 2020: 155). Bu kanun maddesi açık bir şekilde, kocası esir olan bir kadının başka bir erkekle evlenmesi durumuna karşı bir yasak olmadığını göstermektedir. Buna benzer bir şekilde, evli bir adam şehrinden kaçarsa, karısı başka bir erkekle evlenme hakkına sahipti ve eşi geri dönse bile kadın ona geri dönmek zorunda değildi:

§30

Eğer bir adam şehrini ve efendisini reddeder ve kaçarsa ve bir başkası karısıyla evlenirse, döndüğünde karısını talep edemeyecektir (Roth, 1997: 63; Peled, 2020: 155).

Ešnunna Kanunları §31'deki dava, kendsine ait olmayan bir köle kızın bekaretini bozan bir erkekle ilgilidir. Eğer bir adam, başka bir adamın kız kölesinin bekaretini bozarsa 20 şekel gümüş ödeyecektir ve köle sahibinin mülkiyetinde

kalacaktır (Roth, 1997: 64; Peled, 2020: 155). Hamurabi Kanunları'nda zina konusuyla ilgili bir dizi kanun bulunmaktadır:

§129

Eğer bir adamın karısı başka bir erkekle yatarken yakalanırsa, onları bağlayıp suya atacaklar; eğer karısının efendisi karısının yaşamasına izin verirse, o zaman kral tebasının (diğer erkeğin) yaşamasına izin verecektir (Roth, 1997: 105; Peled, 2020: 161).

§131

Eğer kocası, başka bir erkekle yatarken yakalanmadığı halde, karısını zinayla suçlarsa, kadın tanrı adına yemin edip evine dönecektir (Roth, 1997: 106; Peled, 2020: 161).

§132

Bir adamın karısı, başka bir erkekle yatarken yakalanmadığı halde, başka bir erkekle ilgili suçlamada parmağını ona doğrultursa, kocası ilahi Su Ordaline boyun eğecektir (Roth, 1997: 106; Peled, 2020: 161).

Hammurabi Kanunları'nda evli bir adam düşman tarafından yakalanırsa ve yokluğunda karısının yeterli geçim kaynağı varsa, başka bir adamla yaşamasına izin verilmemiştir (§133a). Bu kurala uymaz ise zina olarak kabul edilmiş ve kadının infazıyla sonuçlanmıştır (§133b). Buna ek olarak, kadının yeterli geçim kaynağı yok ise başka bir erkekle yaşamasına izin verilmiştir (§134). Kadının ikinci kocasından çocukları olursa ve ilk kocası geri dönerse, ona dönecek, ancak çocukları babalarıyla kalacaktı (§135). İlk kocasının yokluğu şehirden kasten kaçması sebebiyleyse ve daha sonra geri döndüyse, kadın ikinci kocasıyla kalacaktı (§136). Bu hükümler, Ešnunna Kanunları §29 ve §30'da bulunanlar ile aynıdır (Roth, 1997: 136; Peled, 2020: 161).

Orta Asur Kanunları'nda da zina ve tecavüz konusuna kapsamlı bir şekilde değinilmiştir. Evli bir kadının, kocası dışında bir adamın ilişki girişimine karşı direnmesi beklenmekteydi. Ona tecavüz eden kişi ölümle cezalandırılacaktı (A §12). Evli bir kadın ile evli olduğunu bilen bir erkek arasındaki rızaya dayalı cinsel ilişki sonucu ikisi de ölüm cezası alacaktı (A §13). Eğer evli bir kadın başka bir erkekle cinsel birliktelik yaşarsa ve ilişki yaşadığı kişi evli olduğunu bilmiyorsa, kadının kocası suçlarını kanıtladıktan sonra karısını cezalandırırdı (A §14). Kadının kocası karısını ve diğer erkeği birlikte yakalar ve suçlarını ispatlarsa idam edileceklerdi. Koca, her ikisini de öldürmeyi, yüzlerini parçalamayı, erkek bireyi hadım etmeyi seçebilir ya da ikisini de serbest bırakabilirdi. Her durumda ikisi de aynı şekilde cezalandırılacaktı (A §15). Zina ilişkisini kadın başlatırsa kocası yalnızca onu cezalandıracaktı ancak tecavüze uğramışsa ve tecavüz eden mahkemede suçlu bulunursa cezası kadınınki gibi olacaktı (A §16). Bir erkeğin başka bir adamın karısını suçlamayı kanıtlayacak herhangi bir tanık olmadan zina ile suçlaması durumunda hem suçlamayı yapan kişi hem de koca su ordaline tabii tutulacaktı (A §17). Zina suçlamasını yapan kişi iddiasını kanıtlayamazsa 40 sopa darbesi alacak, 1 aylık "krallık hizmeti" yapacak ve bir talant (=3.600 şekel) kurşun ödeyecekti (A §18) (Roth, 1997: 157-159; Peled, 2020: 184-185).

Orta Asur Kanunları A §22'de, evli bir kadın, kocası veya yakın akrabası olmayan bir erkekle seyahat ederse ve o erkek kadının evli oluğundan habersizse, kocasına iki talant (=7200 şekel) kurşun ödeyecekti. Kadının evli olduğunu biliyorsa tazminat ödeyecek ve cinsel ilişki yaşamadıklarına dair yemin edecekti. Buna rağmen kadın cinsel birliktelik yaşadıklarını iddia ederse erkek su ordalinden geçecekti. Eğer bunu yapmayı reddederse bu suçlu olduğu anlamına gelirdi ve kadının kocası tarafından cezalanırılırdı. İkinci durumda, bir adamın karısı, başka bir adamın karısını alır ve onu zina amacıyla başka bir adama verirse, erkek evli bir kadınla zina yapan kişi gibi cezalandırılacaktı, kadın suç ortağı ise zina yapan bir kadın olarak cezalandırılacaktı ve ikisi de idam edilecekti. Ancak, kadının kocası onu cezalandırmamaya karar verirse hiçbiri cezalandırılmayacaktı. Eğer karısı bilmeden kandırılmış olup, ardından durumu ifşa ederse suçsuz kabul edilecek ve diğer iki kişi cezalandırılacaktı (Orta Asur Kanunları A §23). Son durumda, Orta Asur Kanunları A

§24'de, evli bir kadın kocasının evini terk ederek başka bir kadın tarafından evli olduğunu bilmeden misafir edilirse kocası tarafından sakat bırakılacak ve ona geri dönmeyecekti. Ev sahibesinin kulakları kesilecekti ancak kocası 3 talant ve 30 mina (= 12.600 şekel) kurşun ödeyerek onu kurtarabilecekti. Evine getirilen kadının evli olduğunu öğrenirse üç katı para cezası ödemesi gerekecekti. Aksi halde, kadının medeni durumunu bilmediğini su ordali yoluyla kanıtlaması gerekti. Kocası da aynı testten geçmek zorundaydı. İhanete uğrayan koca karısını sakatlamak istemezse, onu başka bir şekilde cezalandırması yasaklanacaktı ve karısı ona geri dönecekti (Roth, 1997: 160-161; Peled, 2020: 185-186).

Hitit hukuku, zinaya karşı sert önlemler almıştır. Hitit Kanunları'nda 197. ve 198. maddeler zina ve tecavüzle ilgilidir. Eğer bir kadın ıssız bir yerde tecavüze uğrarsa erkek suçludur ve idam edilecektir. Ancak eylem bir yerleşim bölgesinde gerçekleşirse kadının rızası olduğu varsayılarak zina nedeniyle idam edilirdi. Kadının kocası zina sırasında onları yakalar ve öldürürse suçlu sayılmayacaktı. Eğer kadının kocası sarayda yargılanmak üzere karısıyla birlikte olan adamı getirerek karısının serbest bırakılmasını isterse diğer partnerin de serbest bırakılması gerekirdi ama eğer koca onların idam edilmesini isterse, onları öldürüp öldürmeme konusunda kral karar verirdi. İlgili maddeler şu şekildedir:

§197
KBo 6.26 IV

6 *ták-ku* LÚ-*aš* MUNUS-*an* ḪUR.SAG-*i e-ep-zi* LÚ-*na-aš wa-aš-túl na-aš a-ki*
7 *ták-ku* É-*ri-ma e-ep-zi* MUNUS-*na-aš wa-aš-ta-iš* MUNUS-*za*
8 *a-ki ták-ku-uš* LÚ-*iš ú-e-mi-ya-zi*
9 *tu-uš ku-en-zi ḫa-ra-a-tar-še-et* NU.GÁL

Eğer bir adam, bir kaını dağda yakalarsa (ve ona tecavüz ederse), bu erkeğin suçudur ve o öldürülecektir; fakat onu (onun) evine yakalarsa kadının suçudur: kadın idam edilecektir. (Kadının) kocası onları (eylemde) bulur ve öldürürse cezaya değer değildir (Imparati, 1964: 178-179; Hoffner, 1997: 155-156).

§198

KBo 6.26 IV

10 *ták-ku-uš A-NA* KÁ É.[G]AL *ú-wa-te-ez-zi nu te-ez-zi*

11 [DAM]-*TI le-e a-ki n*[*u*] DAM-*SÚ ḫu-iš-nu-zi*

12 LÚ*pu-pu-un-na ḫu-iš-n*[*u*]-*zi ta* SAG.DU-*SÚ*

13 *wa-aš-ši-e-ez-zi ták-ku* [*t*]*e-ez-zi* 2-*pát ak-kán-du*

14 *ta ḫu-ur-ki-in ḫa-l*[*i*]*-en-zi ku-en-zi-uš*

15 LUGAL-*uš ḫu-u-iš-nu-zi-ya-aš* LUGAL *-uš*

KUB 29.37

12 *ták-ku-uš A-NA*[ ]

13 *nu* DAM-*SÚ* [*ḫu-iš-nu-zi*]

14 *ták-ku t*[*e-ez-zi* 2-*pát ak-kán-du*]

15 *ḫu-u*[*r-ki-in*]

Onları saray kapısına getirir ve "karım öldürülmesin" derse ve karısını bağışlarsa, aşığı da bağışlanmalıdır. Sonra onu (karısını) örtebilir[151]*. Ama, "ikisi de idam edilsin" derse ve onlar "tekerleği yuvarlarlarsa", kral onları öldürtebilir ya da bağışlayabilir* (Imparati, 1964: 178-179; Hoffner, 1997: 156-157).

Yukarıda değinilen Eski Yakındoğu hukuk koleksiyonları, zina ve tecavüz suçlarını birbirleriyle ilişkili bir şekilde işlemiştir. Evli bir erkeğin bir fahişeyle cinsel ilişkiye girmesini içeren yasa maddesinde erkek için herhangi bir ceza belirlenmezken, evli olmayan bir kıza tecavüz eden evli bir adam tecavüzden cezalandırılmış ancak bunun için zinadan cezalandırılmamıştır. Bu bize, zinanın yalnızca evli kadınlara uygulanan yasal bir durum olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, evli bir erkek ile

[151]Hoffner, buradaki "başını örtme" ifadesini, utanç göstergesi olarak cezanın bir parçası olarak değil, çiftin zina sebebiyle sorgulanan evliliğinin, gelin statüsünü sembolik olarak yeniden canlandırmak olabileceği şeklinde yorumlamıştır (Hoffner, 1997: 226).

bekar bir kız arasındaki rızaya dayalı cinsel ilişki durumunda her ikisi de cezalandırılmaktaydı. Burada, kızın babasının gelecekte gerçekleşecek evlilikten potansiyel olarak elde edeceği mali kazancı tehlikeye atan bir durum söz konusuydu. Burada mağdur tarafın, evli adamın ihanete uğrayan karısı değil, bekar kızın babası olduğu yönünde bir algı söz konusudur. Buradan da anlaşılacağı üzere, erkeğin zina yapması durumu hukuki bir sorun oluşturmamaktadır. Evli bir kadın, kocasının birkaç yıl esareti altında kalırsa veya şehrinden kaçarsa başka biriyle evlenme hakkına sahipti. Bu bakış, yasanın kadına kısmi bir koruma sağladığını da göstermektedir.

4.1.3.3. Ensest ve Yakın Akraba İlişkileri

Aile içinde izin verilen ve yasaklanan cinsel ilişki, sosyal gruplar arasında farklılık göstermektedir. Çekirdek aile içindeki yakın ilişkilere dair kurallar nispeten evrenseldir ve açık yasaklar içerir. İlginç bir şekilde Eski Yakındoğu hukuk koleksiyonlarının çok azı ensest konusuna değinmiştir. Ešnunna Kanunları'nda tek bir yasa örneği mevcutken, Hammurabi Kanunları ve Hitit Kanunlarında birkaç madde karşımıza çıkmaktadır:

Ur-Namma Kanunları E §5

bir adam, ağabeyinin (dul) karısıyla evlenirse öldürülür (Peledd, 2020: 148).

Hammurabi Kanunları §154

Bir adam kızıyla birlikte olursa, o adamı şehirden kovacaklar (Roth, 1997: 110; Peled, 2020: 100).

Hammurabi Kanunları §155

Bir adam oğlu için bir gelin seçerse ve oğlu onunla birlikte olursa (ve) daha sonra onu kucağında yatarken yakalarlarsa, o adam onu bağlayacak ve suya atacaklar (Roth, 1997: 110; Peled, 2020: 100).

Hammurabi Kanunları §156

Bir adam oğlu için bir gelin seçerse ve oğlu onunla birlikte olmazsa ve kucağında yatıyorsa: ona yarım mina (30 şekel) gümüş ödeyecek; ayrıca, babasının evinden getirdiği her şeyi ona geri verecek ve istediği bir koca onunla evlenebilecektir (Roth, 1997: 110-111; Peled, 2020: 100).

Hammurabi Kanunları §157

Bir adam, babasının vefatından sonra annesinin kucağında yatıyorsa, ikisini de yakarlar (Roth, 1997: 111; Peled, 2020: 100).

Hammurabi Kanunları §158

Bir adam, babasının (ölümünden) sonra, (babasının) çocukları olan asıl karısının kucağında yakalanırsa: o adam babanın evinden mahrum edilecektir (Roth, 1997: 111; Peled, 2020: 100).

Bu yasa grubunun hepsi baba-kız/anne-oğul arasındadır. Bu tür ilişkilerde bir taraf daha yaşlı olduğu için teorik olarak daha yüksek bir hiyerarşi düzeyindeydi. Fakat verilen cezalara bakıldığında yaştan çok cinsiyetin belirleyici olduğu görülmektedir. Yasak baba-kız ilişkisinde cezalandırılacak olan tek kişi erkek iken (Hammurabi Kanunları §154-§156), yasak anne-oğul ilişkisinde erkek (Hammurabi Kanunları §158) ya da her ikisi de cezalandırılabilmekteydi (Hammurabi Kanunları §157). Bu durum, cinsel ilişkilerle ilgili kontrolün erkeklerin elinde olduğunu göstermektedir. Suçların meydana gelmesi durumunda sorumlu kabul edilmişlerdir. Kadınlar bu konularda gerekli güç ve yetkiye sahip değillerdi ve yasal sorumluluktan muaf tutulmuşlardı (Peled, 2020: 98-99).

Ensest ve yakın akraba ilişkileri Hititler tarafından hiçbir şekilde hoş görülmemiştir. Bunun belirgin bir örneğini, I Šuppiluliuma ile Azzi-Hayaša ülkesi kralı Hukkana arasında yapılan antlaşma metnindeki ifadeler sunmaktadır. Antlaşmada, "*Hitit*

ülkesinde şu yasaya "*šaklai*" *bir erkek, kız kardeş ve kuzeni cinsel ilişkiye giremez*" ifadesi geçmektedir (B. Dinçol, 2003: 16). Enseste dair en detaylı düzenlemeler Hitit Kanunları'nda bulunmaktadır (Peled, 2020: 99). Ensest ilişki, Hitit hukukunda şu tanımlamalar kapsamında yer almıştır: Birinci ve ikinci derece akrabalar arasında, evliliğin devam etmesi koşuluyla evlilik yolu ile akraba olmuş birinci dereceden kuzenler arasında, erkek birey ilişki içerisine olduğu kadınların akraba oluğunu bildiğinde (Haase, 1996: 42). Buna bağlı olarak Hitit hukuku, enişte, baldız, üvey oğul ve üvey anne ilişkilerini ensest olarak kabul etmez (Haase, 1977: 72). Hitit hukukunda ensest ilişki "*hurkel*"[152] olarak tanımlanmıştır Burada da belirtilen yasaklar eylemi başlatan erkeğin bakış açısıyla verilmiştir:

§189
KBo 6.26 III

26 [*ták-ku* LÚ-*i*]*š a-pé-e-e*[*l-pá*]*t an-na-ša-aš kat-ta wa-aš-ta-i*
27 *ḫu-u-u*[*r-k*]*i-il ták-ku* L[Ú-*iš*] DUMU.MUNUS-*aš kat-ta wa-aš-ta-i*
28 [*ḫu*-[*u*]-*ur-ki*]-*il ták-ku* LÚ-*iš* DUMU.NITA-*aš kat-ta wa-aš-ta-i ḫu-u-ur-ki-il*

Eğer bir adam kendi annesiyle cinsel ilişkiye girerse, lanet edilecek bir eylemdir. Eğer bir adam kızıyla cinsel ilişkiye girerse, lanet edilecek bir eylemdir. Eğer bir adam oğluyla cinsel ilişkiye girerse lanet edilecek bir eylemdir (Imparati, 1964: 173; Hoffner, 1997: 149).

§190
KBo 6.26 III

29 [*ták-ku-uš*]-*ša-an* GIDIM-*it ti-e-zi* LÚ-*MA* MUNUS-*TUM Ú-UL ḫa-ra-a-tar*
30 *ták-ku* LÚ-*aš* MUNUS*an-na-wa-an-na-aš-ša*<-*aš*> *kat-ta wa-aš-ta-i*
31 *Ú-UL ḫa-ra-tar ták-ku ad-d*[*a*]-*aš-ši-iš-ša* TI-*an-za ḫu-u-ur-ki-il*

[152]Yasa metinlerinde geçen yasal terimlerin ayrıntılı tablosu için; bkz. Bölüm 4.2. Hitit Toplumunda Cinsellik.

Eğer bir ölünün önüne bir adam ya da bir kadın çıkarsa, cezaya değer bir eylem değildir. Eğer adam üvey annesiyle günah işlerse, cezaya değer bir eylem değildir ama eğer babası hayatta (ise), lanet edilecek bir eylemdir (Imparati, 1964: 172-173; Hoffner, 1997: 150).

Ensest konusunu içeren 190. maddedeki nekrofili olgusu ilgi çekicidir. Burada kastedilen bir erkek veya bir kadının ölü bir birey ile cinsel ilişkiye girmesi gibi bir durum elbette değildi. Belgede geçen "*tianzi*" terimi doğrultusunda, eylemin cenaze töreninden sonra kadın ve kocası arasındaki cinsel ilişkiyi ifade ediyor olduğu düşünülmektedir (Haase, 2005:
64).

§191
KUB 6.26 III

32 *ták-ku* LÚ *EL-LUM a-*[*ra-u-wa*?*-an*?*-ni*?*-uš*] *an-na-ne-ku-uš*
33 *an-na-aš-ma-an-na ú-an-zi ka-a-aš ta-ki-ya ut-ne-e*
34 *ka-a-aš-ša ta-ki-ya ut-ne-e-ya Ú-UL ḫa-ra-*[*tar*]
35 *ták-ku* 2*-el pé-di nu ša*?*-ak-ki ḫur-ki-il*
36 (*Ú-UL ḫa-ra-tar*)

Eğer öz[*gür*] *bir adam özgür… (kadınlarına) ve onların annelerine cinsel olarak sahip olursa, bu bir ülkede ve onlar başka bir ülkede, cezaya değer bir eylem değildir. Eğer her ikisinin yerinde (bu olursa) ve (o) bunu biliyorsa lanet edilecek bir eylemdir* (Imparati, 1964:172-173; Hoffner, 1997: 150-151).

191. maddede eylemin aynı yerde gerçekleşmesi, suçlunun kadınlar arasındaki ilişkiyi bildiği şeklinde yorumlanmıştır ancak madde, kadınların farklı yerlerde yaşamaları durumunda erkeğin kadınların birbirleriyle olan ilişkisinden haberdar olma ihtimalini göz ardı etmiştir. Her iki durumda da anlaşılan, kadınların arasındaki ilişkinin erkek birey tarafında bilinme gerekliliğidir. Olayın cezaya tabi olup olmadığı kadının yaşadığı yere göre belirlenmiştir (Haase, 1977: 74 vd.).

§194

KUB 29.36+ 29.35 IV

5 [*ták-ku* LÚ *EL-LAM* GÉME$^{HI.A}$*-uš an-n*]*a-ne-ku-uš an-na-aš-ma-an-*[*na*] *ú-en-zi*

6 [*na-at-ta ḫa-ra-a-tar ták-ku a-ra-u-w*]*a-ni-ya-aš kat-ta AT-ḪU-Ú še-eš-kán-zi*

na-at-ta ḫa-ra-tar

7 [*ták-ku* GÉME-*aš na-aš-ma* ^{MUNUS}KAR.KID-*aš k*]*at-ta at-ta-aš Ù* DUMU-[*ŠU*] *še-eš- kán-zi*

8 [*na-at-ta ḫ*]*a-ra-a -tar*

Eğer özgür bir adam… kadın kölelerine ve onların annelerine cinsel olarak sahip olursa, cezaya değer bir eylem değildir. Eğer özgür bir (kadın)la bazı erkek kardeşler yatarsa, cezaya değer bir eylem değildir. Eğer bir kadın köleyle ya da fahişeyle, bir baba ve oğlu yatarlarsa cezaya değer bir eylem değildir (Imparati, 1964: 176-177; Hoffner, 1997: 153).

Madde 194'ten anlaşıldığı üzere, köle sınıfından bir kadın ve bir fahişe ile gerçekleştirilen cinsel ilişki, akrabalık bağı bulunsa dahi, cezaya değer bir eylem değildi. Buna bağlı olarak kadın taraf da cezadan muaf kalmaktaydı (Haase, 1997: 74).

§195

9 [*ták-ku* LÚ-*aš MA-ḪAR* DAM ŠEŠ-*ŠU še-eš-ki-iz*]*i Ù* ŠEŠ-*ŠU ḫu-iš-wa-an-za ḫu-ur-* [*ki-il*]

10 [*ták-ku* LÚ-*aš* ^{MUNUS}*a-ra-u-wa-an-ni-in ḫar-zi ta*] DUMU.MUNUS-*ši-*[*ya*] *ša-li-g*[*a*] [*ḫu-ur-ki-il*]

11 [*ták-ku* DUMU.MUNUS-*SÀ ḫar-zi ta an-ni-iš-ši n*]*a-aš-ma* [*NI*]*N-iš-ši-y*[*a*] *š*[*a-l*]*i-i- g*[*a*]

12 [*ḫu-ur-ki -i*]*l*

Eğer bir adam erkek kardeşinin karısı ile yatarsa, ama onun erkek kardeşi hayatta (ise) lanet edilecek bir eylemdir. Eğer bir adam özgür bir kadına (karısı olarak) sahipse ve onun (kadının) kızıyla da cinsel ilişkisi varsa, lanet edilecek bir eylemdir. Eğer (bir adam) onun (kadının) kızına (karısı) olarak sahipse ve onun (kadının) kız kardeşiyle cinsel ilişkisi varsa lanet edilecek bir eylemdir (Imparati, 1964: 176-177; Hoffner, 1997: 153-154).

Bu maddede, adamın erkek kardeşinin hayatta olup olmadığı hüküm için en önemli faktördü. Kadının ise, kayınbiraderi ile olan cinsel ilişkisinin rızaya dayalı olduğu düşünülmektedir. Aksi takdirde durum için "tecavüz" ifadesinin yer alması gerekmekteydi (Haase, 1977: 75). Aynı zamanda erkeğin baldızı ile cinsel ilişki yaşaması da ensest ilişki dahilinde kabul edilerek cezalandırılmaktaydı. Yasaklanmış ensest ilişkilere dair yasalara daha çok Hammurabi Kanunları ve Hitit Kanunları'nda rastlanmaktadır. Hammurabi Kanunları, bir erkeğin kızı, gelini, müstakbel gelini, anne ve çocukları olan üvey anne ile cinsel ilişkiyi yasaklamıştır. Hitit Kanunları ise, bir erkeğin biyolojik annesi, kızı ve oğlu, babası hayattayken üvey annesi, özgür kız kardeşler ve aynı anda anneleri, erkek kardeşi hayattayken onun karısı, üvey kızı, kayınvalidesi ve kız kardeşi ile cinsel ilişki yaşamasını yasaklamıştır. Bu suçların cezası büyük olasılıkla idamdı. Tüm bu kanunlardaki kurallar nesiller arasıydı ve hiyerarşik ilişkileri de yansıtmaktaydı. Buna rağmen cinsiyetin yaştan daha önemli olduğunu görülmektedir. Erkeğin yaşı kaç olursa olsun daima fail olarak algılanmıştır (Peled, 2020: 125).

4.1.3.4. Eşcinsel İlişki

Eski Yakındoğu toplumlarında kabul edilebilir cinsel ilişki normu birbirleriyle evli olan karşı cinsten iki kişi arasında gerçekleşmesiydi. Bu modelin dışına çıkan eylemler yasa dışı kabul edilmiştir. İki erkek veya iki kadının evlenmesi normal olamayacağından, eşcinsel ilişki de kabul görmemiştir. Eşcinsel ilişkinin kabul görmemesinin asıl sebebi, cinsiyet rollerinin ayrımı ve toplumsal sınıflandırmalar

olmalıydı. Eski Yakındoğu hukuk koleksiyonlarında eşcinsellik konusu oldukça az işlenmiştir.

Orta Asur Kanunları'nda istisnai olarak eşcinsel ilişki ile ilgili iki madde yer almaktadır. Orta Asur Kanunları §19'da, başka bir erkeğe düzenli olarak cinsel ilişkiye girdiğine dair asılsız bir söylenti yayan bir adama ceza olarak, 550 sopa darbesi, bir aylık kral hizmeti ve bir talant (3600 şekel) kurşun ödeme ceza verilecekti (Roth, 1997: 160; Peled, 2020: 101, 185). Tartışmalı da olsa, Orta Asur Kanunları §20'de, eşcinsel bir tecavüz vakasının sonuçlarından bahsedilmektedir. Suça karışan iki kişiden hangisinin sanık olduğu belli olmamakla birlikte, ceza eylemi gerçekleştirene de tecavüz edilerek ardından hadım edilmesiydi (Roth, 1997: 160; Peled, 2020: 101, 185).

İlk örnekten anlaşılacağı gibi, bir erkekle cinsel ilişkiye girildiğine dair asılsız bir söylentinin bile oldukça ağır yaptırımları bulunmaktadır. Bu durum dikkate alındığında, eylemin olumsuz algılandığı açıktır.

4.1.3.5. Hayvanlarla Cinsel İlişki

Hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel ilişki eylemi pek çok sosyal ve kültürel farkı yansıtmaktadır. Söz konusu eylem, üretken olmayan cinsel ilişkiyi yansıttığından insanlar arasındaki hiyerarşik sınırları belirsizleştirmektedir. Hitit Kanunları, hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel ilişkiden bahseden tek Eski Yakındoğu hukuk koleksiyonudur. Hititler, cinsel ilişki gerçekleştirmenin yasak olduğu ve olmadığı hayvanları birkaç yasa maddesinde belirlemişlerdir (Peled, 2020: 101-102).

§187
KBo 6.26 III

20 ták-ku LÚ-iš GU$_4$-aš kat-ta [wa-aš-t]a-i ḫu-u-ur-ki-il a-ki-aš
21 LUGAL-an a-aš-ki ú-wa-t[e-ez-z]i ku-en-zi-ma-an LUGAL-uš
22 ḫu-iš-n[u]-zi-y[a-an LUGAL-u]š LUGAL-i-ma-aš Ú-UL ti-ya-iz-zi

Eğer bir adam bir inekle (cinsel olarak) günah işlerse, bu izinsiz bir cinsel eşleşmedir: o öldürülecektir. Onu kralın mahkemesine götürecekler. Kral onun öldürülmesini emredecek ya da canını bağışlayacaktır. Kralın önüne (kişisel olarak) çıkmayacaktır (Imparati, 1964: 171; Hoffner, 1997: 148).

§188
KBo 6.26 III

23 *tá*[*k-k*]*u* L[Ú-*iš* UDU-*aš kat-ta wa-aš-t*]*a-i ḫu-u-ur-ke-el a-ki-aš*
24 [LUGAL-*aš a-aš-ki ú-wa-da-an-z*]*i ku-en-zi-ma-an* LUGAL-*uš*
25 [*ḫu-iš-nu-zi-y*]*a-a*[*n* LUGAL-*u*]*š* LUGAL-*i-ma-aš Ú-UL ti-i-ez-zi*

Eğer bir adam bir koyunla (cinsel olarak) günah işlerse, bu izinsiz bir cinsel eşleşmedir: öldürülecektir. Onu kralın [*kapısına*] *götürecekler. Kral onu idam ettirebilir veya hayatını bağışlayabilir. Ama kralın önüne çıkmayacak* (Imparati, 1964: 170-171; Hoffner, 1997: 149).

§199
KBo 6.26 IV

16 *ták-ku* ŠAḪ-*aš* UR.GI$_7$-*aš kat-ta ku-iš-ki wa-aš-ta-i a-ki-aš*
17 *A-NA* KÁ É.GAL-*LIM ú-wa-te-ez-zi ku-en-zi-uš*
18 LUGAL-*uš ḫu-iš-nu-zi-ya-aš* L[UG]AL-*uš* LUGAL-*i-ma-aš Ú-UL*
19 *ti-i-ez-zi ták-ku* GU$_4$-*uš* LÚ-[*ni*] *wa-at-ku-zi*
20 GU$_4$-*uš a-ki* LÚ-*aš-ša Ú-UL* ⌈*a*⌋[-*ki*] 1 UDU LÚ-*na-aš*
21 *ka-a-aš-ša-aš ḫu-u-it-ti-ya-a*[*n-ta*] *na-an-kán ku-na-an-zi*
22 *ták-ku* ŠAḪ-*aš* LÚ-*ni wa-at-ku-z*[*i*] *Ú-UL ḫa-ra-a-tar*

Eğer bir kimse bir domuzla (veya) bir köpekle (cinsel olarak) günah işlerse ölecektir. Onu saray kapısına getirecektir. Kral onları (insanı ve hayvanı) öldürtebilir veya onları bağışlayabilir, fakat (insan) krala yaklaşmayacaktır. Eğer bir öküz bir adamın üzerine (cinsel heyecan içinde) atlarsa, öküz ölecektir; adam ölmeyecektir. Adamın

yerine bir koyun koyacak ve onu öldüreceklerdir. Bir domuz bir adamın üzerine (cinsel heyecan içinde) atlarsa bu bir suç değildir (Imparati, 1964: 180-181; Hoffner, 1997: 157).

Yukarıda verilen Hitit kanunlarının 187. ,188. ve 199. maddelerinde hayvanlar ile gerçekleştirilen cinsel ilişki iğrenç bir eylem olarak tanımlanmıştır. Bu üç maddede de fail ve bazen hayvan için de ölüm cezası öngörülmüştür. Suçlu olan kişi (insan) kirlenmiş kabul edildiğinden krala yaklaşması da yasaklanmıştır (Peled, 2020: 102). Bunlara ek olarak, §200a'da bir at ya da katırla gerçekleştirilen cinsel ilişkiye değinilmiştir:

§200a
KBo 6.26 IV

23 *ták-ku* LÚ-*aš* ANŠE.KUR.RA-*i na-aš-ma* ANŠE.GÌR.NUN.NA *kat-ta*
24 *wa-aš-ta-i Ú-UL ḫa-ra-tar* LUGAL-*uš-aš Ú-UL ti-ez-zi*
25 ^{LÚ}SANGA-*ša Ú-UL ki-i-ša ták-ku ar-nu-wa-la-an* [*ku-iš-ki*]
26 *kat-ta še-eš-ki-iz-zi an-na-aš-ša-an n*[*e-*]*k*[*a-aš-ša-an-na ú-en-zi*]
27 *Ú-UL ḫa-ra-tar*

Eğer bir adam bir atla veya katırla (cinsel olarak) günah işlerse bu suç değildir ancak, krala yaklaşamayacak ve rahip olamayacaktır. Eğer bir kimse sürgün edilmiş bir kadınla düzenli olarak yatarsa (ve ayrıca onun) annesi ve kız kadeşiyle de yatarsa bu suç değildir (Imparati, 1964: 180-181; Hoffner, 1997: 157-158).

Hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel ilişki konusu, belirtildiği üzere, yalnızca birkaç hayvanın yasaklandığı (inek, koyun, domuz ve köpek) Hitit Kanunları tarafından ele alınmıştır. Ceza ise, her zaman açık olmamakla birlikte, insan ve bazen hayvan için de ölümdü. Bunun aksi olarak, katır ve at ile gerçekleştirilen cinsel ilişki suç sayılmıyordu ancak kişinin her iki durumda da kirlenmiş kabul edilmesi sebebiyle krala yaklaşması ve rahip olması yasaklanıyordu. Bu durumun olası faillerinin ise daima erkekler olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Tez çalışmamız Hitit Toplumu'nda cinsiyet kavramını konu edinmiştir. Toplumun erkek ve kadın bireylerinin karşılaştırıldığı bir kaynak bulunmamaktadır. Bu kapsamda, çalışmamızda Hitit toplumundaki cinsiyet kavramı tamamıyla ele alınmış ve gerekli yerlerde, kültürel bağlamı genişletmek amacıyla Mezopotamya toplumlarının çiviyazılı belgeleri ile karşılaştırılmıştır. Söz konusu belgeler içerisinde edebi metinler, ritüel metinler ve yasal metinler yoğunluktadır. Bir toplumu oluşturan unsurlar, en temel ve anlaşılabilir haliyle, cinsiyetler ve bu cinsiyetlerin toplum içerisinde kabul görmüş faaliyetleri ile ilişkilidir. Konuyu incelerken öncelikle Hititçe cinsiyet terminolojisi incelenmiş, ardından kadın cinsiyeti özelinde doğum ve annelik kavramlarına değinilmiştir. Cinsiyet rollerinin ayrımını en net gördüğümüz alanlardan olan meslek grupları da çalışmamızda yerini almıştır. Son olarak edebi metinler, ritüel metinler ve yasal metinlerdeki toplumsal cinsiyet ayrımları ve cinsellik konusu incelenerek dönemin cinsiyetlere karşı bakış açısı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde ele alınan cinsiyet terminolojisi, yazılı metinlerde hem fizyolojik hem de sosyal anlamda kadın ve erkek bireylere atfedilmiş pek çok kavram olduğunu gözler önüne sermiştir. Söz konusu kelimeler, tıbbi sayılabilecek bir grup metin ile ritüel ve yasal metinlerde yoğunlukla karşımıza çıkmaktadır. Kadın cinsiyetini tanımlayan kelimeler içerisinde verilen gebelik ve doğum ile ilgili kavramların çeşitliliği kadının temel olarak görülen üreten ve annelik rolünü ortaya koyması açısından kayda değerdir.

İkinci bölümde incelenen doğum ve annelik bağlamında verilen yazılı metinlerden anlaşılacağı üzere, doğum olayı hem kutsal hem de vücuttan kan çıkması sebebiyle uğursuz olarak görülmekteydi. Buna ek olarak, doğum sırasında doğum sandalyesinin kırılması uğursuzluk olarak kabul edilip bir dizi farklı ritüelin gerçekleştirilmesini gerektirmekteydi. Burada hem kutsal hem de uğursuz kabul edilen eylemin tezatlığı ilgi çekicidir. Bu durumun, kadın vücudundan doğum sırasında çıkan kanın kötülüğü/uğursuzluğu soyut anlamda yok ederek, çocuğun dünyaya gelmesiyle

annenin ve onun dünyaya mucizevi olarak getirdiği canlının saf ve kutsal olarak yeni bir başlangıcını ifade ediyor olması mümkündür.

Cinsiyet rollerinin anlaşılması bağlamında meslek gruplarının ayrımı oldukça önemli bir detaydır. Yazılı belgeler incelendiğinde kas gücü gerektiren beden işçiliğinde erkeklerin daha fazla yer aldığı görülmektedir. Buna rağmen bazı istisnai örnekler de karşımıza çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Mezopotamya'da özellikle Yeni-Babil Dönemi'nde kadınlar fiziksel güç gerektiren tekne ve tuğla nakliyeciliği gibi, çoğunlukla erkeklerin egemenlik alanında olduğu düşünülen işlerde de görülmekteydi. Bunun sebebi, savaş zamanlarında erkeklerin askerliğe alınması sonucu üretim merkezlerinin sorumluluğu ve daha pek çok iş muhtemelen kadınlar tarafından idare edilmiş olması olabilmektedir. Bir diğer örnek ise, bir Yeni Sümer dönemi tabletinde kadın kölelerin, erkek kardeşleri veya eşlerinin kaçmasından sorumlu tutularak onların yerine çalıştırılması durumudur. Bu da dönem için kadın ve erkek çalışması arasında bir fark olmadığını gösteren örneklerden biridir. Hitit metinlerinde ise her ne kadar erkek yöneticiler daha fazla belgelenmiş olsa da kadın kayıt tutucuların varlığı da karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerden ilki, *Aruma* isimli bir kadının, Hitit kraliyet ailesi üyelerinin mal alımlarının sigortacıları olarak listelendiği bir envanter metninde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu envanter grubunda üst düzey erkek görevlilerle birlikte iki kadının daha görevli olarak bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, Prens *Taki Šarruma* ve yüksek subaylar arasında *Talya* (?) isimli bir kadın ve Hitit İmparatorluğu'nun önde gelen kişilerinden kâtip *Walwaziti* ve depo şefi *Ehli Šarruma* ile birlikte *Wattiya* isimli kadın görevlidir. Açıklanan örneklerdeki durumların belgelerde çok sık tespit edilmemesi düşündürücüdür ancak yok sayılamayacak bir ihtimalin de destekçisidir.

Kadınların kült görevlisi olarak karşımıza çıktığı durumlar oldukça fazladır. Bu kadınlar, ilgili ritüellerde, zaman zaman spritüel uygulayıcılar olarak erkek uygulayıcılar ile birlikte hareket etmektedir. Metinlerde isimleri tespit edilmiş veya edilememiş mertebeleri farklı çeşitli pek çok rahip ve rahibe gibi görevli bulunmaktadır. Kadın kült görevlilerinin yadsınamayacak rolü AMA.DINGIR rahibesinin adına düzenlenmiş olan özel bir bayram olmasından anlaşılmaktadır. Aynı

zamanda söz konusu rahibenin ismi metinlerde, ilgili bölümde belirtildiği üzere, en yüksek mertebede kabul edilen SANGA rahibinin ardından geçmektedir. Buna benzer, kadın ve erkek kült görevlilerinin belli bir cinsiyet hiyerarşisi gözlemlenmeden aynı sahnelerde bulunduğu örnekler oldukça fazladır. Hatta kimi zaman kadın uygulayıcı çok daha spesifik rollerde bulunmaktadır.

Meslekleri icra eden kişilerin emeklerinin karşılığı olarak aldığı ücretlere bakıldığında ise, Alalaḫ'taki istisna dışında, erkeklerin aynı iş gücü için kadınlardan daha fazla kazandığı görülmektedir. Bu durum, günümüz modern toplumlarında pek çok sektörde hâlâ kendini göstermektedir.

Tez çalışmamızın dördüncü bölümünde işlenen cinsiyet ve cinsellik konusu, dönemin cinsiyetlere karşı bakış açısını ve toplumsal cinsiyet rollerini aydınlatmak açısından değerlidir. Mezopotamya mitleri arasında dünyanın yaratılışıyla ilgili olanlar, üremenin önemi ve buna bağlı cinsellikle ilgili önemli örnekler sunmaktadır. Yaratma eylemi için, Fırat ve Dicle örneği kapsamında erkek bireyin yaratıcı gücü vurgulanmaktadır. Bunun gibi pek çok örnekte dünyanın özünün erkekten geldiği sıklıkla vurgulanmıştır. Sümer yazınında kadın cinselliği konusunda ise karşımıza çıkan en belirgin karakter Inanna/Ištar'dır. Inanna metinlerde aşkın ve erotizmin başrolü olarak tasvir edilmektedir. Inanna cinsellik ve üremeyle ilgili pek çok kavramın destekleyicisidir.

Hitit toplumunda da benzer bir şekilde üretici eylemin gerçekleştiricisi genellikle erkektir. Erkeğin bu önemli rolü, cinsel yetersizliğe karşı uygulanmış olan ritüellerün çeşitliliğinden anlaşılmaktadır. İncelenen örneklerden ilki olan Paškuwatti Ritüeli'nde, cinsel iktidarsızlık yaşayan bir erkeğin, beklenen cinsel eylem ve buna bağlı üretme eylemini gerçekleştirmemesi üzerine "*... dışkıdan ve idrardan biridir*" şeklinde ağır bir ifade kullanılmıştır. Ardından gelen paragraflarda ise, "*bir erkeğin çocuğu yoksa veya bir kadına göre erkek değilse*" ifadesiyle erkeğin kadının gözündeki iktidarsızlığına da vurgu yapılmıştır. Ardından çeşitli ritüellerle bu sorun giderilmeye çalışılmıştır. Anniwiyani Ritüeli'nde de benzer bir şekilde cinsel yetersizliği gidermek amacıyla gerçekleştirilen bir ritüel gibi görünmektedir ancak bu

ritüelin eşcinselliğe karşı yapılmış olma ihtimali de yüksektir. Burada erkek bireyin "erkeksi" özellikleri çağırılmaktadır.

Hititçe edebi metinler de dönemin toplumunun cinselliğe karşı bakış açısını güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Edebi metinler arasında, ölümlüler ve tanrılar arasındaki cinsel beraberliğe (Illuyanka Efsanesi) ve türler arasındaki cinselliğe (Kumarbi Efsanesi) değinilmektedir. Illuyanka Efsanesi'nin ikinci hikayesinde bir ölümlü ve tanrının ilişkisinin yanı sıra Hitit yasalarından da bilinen özel bir evlilik türüne atıfta bulunulmaktadır. Bu evlilik türünde, yoksul bir erkek, eşine başlık parası ödeyemeyecek durumda ise kendisine ödenen bir başlık karşılığında iç güveysi olarak kayınpederinin evine gidebilmekteydi. Hikayede de Fırtına Tanrısı'nın oğlu yılanın damadı olur ve onun evinde kalır.

Appu ve İki Oğlu isimli hikayede ise, cinsel yetersizliği ve üretme yetisi olmayan Appu'nun karısının belirgin rolü dikkat çekicidir. Kadın, eşinin olumsuz durumundan dolayı şikayette bulunur ve onun başarısızlığından yakınır. Appu ise, kadın üzerindeki egemenliğini korumak için çeşitli eylem ve söylemlerde bulunur. Bunlardan biri, "sen *kadınsın, kadın gibi düşünüyorsu. Hiçbir şey bilmiyorsun*" şeklindeki küçümseyici söylemdir. "Güneş Tanrısı, İnek ve Balıkçı" hikayesinde, Güneç Tanrısı'nın bir inek ile cinsel ilişkisinden dünyaya gelen çocuğu evlat edinen bir balıkçı konu edinilmektedir. Balıkçı, çocuğu eve getirdiğinde karısından bebeği kucağına alarak yatmasını ve adeta doğum yaparmış gibi bağırarak ağlamasını ister. Bu örnek, toplumun erkek ve kadına dayattığı "üreme" baskısını kanıtlar niteliktedir. Yine aynı metinde Balıkçı, karısına "(*İdeal*) *kadın zekidir.* (*Kendisini*) *başkalarına emir vermekten alıkoymuştur*" ifadesi açık bir şekilde erkeğin ve toplumun kadın üzerine yüklediği "boyun eğen ve ehli" standardını açıkça göstermektedir.

Yasal metinler, her ne kadar uygulanabilirlikleri tartışmalı da olsa, bize Eskiçağ toplumundaki halkın yaşayışı ile ilgili ipuçları vermesi açısından önemlidir. Hem Mezopotamya toplumlarında hem de Hitit toplumunda cinsel suçlarla ilgili yasa maddeleri detaylıca işlenmiştir. Söz konusu cinsel suçlar arasında evlilik öncesi cinsel

ilişki, zina, tecavüz, ensest, eşcinsel ilişki ve hayvanlar ile gerçekleştirilen cinsel ilişki konuları bulunmaktadır.

Kadın bekâretinin önemi yasa koleksiyonlarında belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Evlenmemiş ve bakire bir kadın ile cinsel birliktelik yaşayan bir erkeğe sıklıkla ölüm cezası verildiği gözlemlenmektedir. Eğer bu birliktelik kadının rızası ile gerçekleşirse ise müstakbel kocasının onu öldürmesi suç sayılmamaktaydı. Kadının köle olması durumunda genellikle para cezasına gidilmiştir. Bakire bir kadının cinsel birliktelik yaşadığına dair asılsız bir suçlamada ise yine para cezası verilmiştir. İlgili yasaların hemen hepsinde ortak nokta olarak kadının sosyal ve yasal statüsüdür. Babasının evinde yaşayan evlenmemiş kadın, babası için değerli bir ekonomik varlık olarak görülmektedir. Evlendikten sonra kadının ailesinin, damat tarafından verilecek olan başlık parası ve hediyelerle önemli bir maddi gelir elde edecek olması bu yasaların temek noktasıdır.

Zina ve tecavüz konusu da Eski Yakındoğu yasa koleksiyonlarında detaylıca yer almıştır. Eski Yakındoğu toplumlarında, evli olmayan iki kişi arasındaki cinsel ilişki yasa dışı kabul edilmiştir. Toplumsal olarak kabul edilebilir cinsel ilişki çerçevesi, birbirleriyle evli, karşı cinsten iki birey olması yönündeydi. İlgili tüm yasa koleksiyonları, herhangi bir kadının daima babası ya da kocası gibi bir erkek figürün yetkisi altında olduğunu göstermektedir. Bu sebeple tecavüz ve zina, kadının yasal sahibine karşı işlenen bir suç ve mülkiyet hakkının ihlali olarak görülmekteydi. Bu bağlamda cinsiyet ilişkileri ve hiyerarşiler önemli bir etkendi. Öyle ki, zina eylemi yalnızca ilgili kadının medeni durumunu dikkate almaktaydı. Zina eden erkeğin medeni durumu ise önemsizdi. Ceza olarak genellikle ölüm ve sakatlama öngörülmüştür ancak kimi zaman kadının eşi onu affedebilmekteydi. Hatta kadının babası da bazı durumlarda cezalandırma yapabilmekteydi. Şehrini ve efendisini reddederek kaçan bir erkek ise döndüğünde karısının başka biriyle evli olması durumunda söz hakkına sahip değildi. Hitit yasalarında kadının kocası hüküm için kral kapısına gidebilirdi ve bu durumda cezaya kral karar verirdi.

Ensest bir diğer cinsel suç konusudur. Hammurabi Kanunları ve Hitit Kanunları'nda karşımıza çıkan durumda Hammurabi Kanunları'nda yasak baba-kız ilişkisinde cezalandırılacak tek kişi erkektir. Yasak anne-oğul ilişkisinde ise her iki taraf da cezalandırılabilmekteydi. Buradan anlaşılacağı gibi cinsel ilişkilerle ilgili kontrol erkekteydi. Kadınlar bu konularda gerekli yetkiye sahipmiş gibi görünmemektedir. Hitit yasaları ensest ilişkiyi kesinlikle yasaklamıştır. Yasa maddelerinden anlaşıldığı üzere Hititler, birinci ve ikinci derece akrabalar arasında, evliliğin devam etmesi koşuluyla evlilik yolu ile akraba olmuş birinci dereceden kuzenler arasında ve erkek birey ilişki içerisine olduğu kadınların akraba oluğunu bildiği durumları ensest olarak kabul etmiştir. Enişte, baldız, üvey anne ve üvey oğul ilişkileri ise ensest olarak kabul edilmemiştir. Bu suçun cezası ise çok büyük olasılıkla ölümdü.

Eşcinsellik suçuna ise yalnızca Orta Asur Kanunları'nda rastlanmaktadır. Bir erkeğin başka bir erkekle cinsel ilişkiye girdiğine dair asılsız bir söylenti yayan bir adama para cezası, kral hizmeti ve sopa darbesi cezası verilmiştir. Bir diğer örnekte eşcinsel bir ilişki sonucunda, hangi tarafa olduğu belli olmaksızın, tecavüz edilerek ardından hadım edilmesi öngörülmüştür. Buradan anlaşılacağı üzere bu konudaki asılsız bir söylenti bile ağır cezalara sebebiyet vermekteydi. Bu durum eşcinsel ilişkiye karşı olumsuz bir bakış açısı olduğunu göstermektedir.

Hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel ilişki üretken olmayan cinsel ilişkiyi yansıtmaktadır. Hitit yasaları konuya değinen tek Eski Yakındoğu yasa koleksiyonudur. Hititler, cinsel ilişki gerçekleştirmenin yasak olduğu ve olmadığı hayvanları birkaç yasa maddesinde belirlemişlerdir. İnek, koyun, domuz ve köpek gibi hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel ilişki yasak kabul edilmiştir. Katır ve at ile gerçekleştirilen cinsel ilişki ise suç kabul edilmemiştir. Ancak her iki durumda da eylemi gerçekleştiren kişi kirlenmiş kabul edilerek krala yaklaşması yasaklanmıştır.

Çalışmamızda incelen konuyla ilgili yazılı metinler, dönemin cinsiyetlere karşı bakış açısını sunarak toplumsal cinsiyet rolleri hakkında yorum yapmayı mümkün kılmaktadır. Toplumun, günümüzden çok da farklı olmayan bir şekilde, erkek ve kadın

cinsiyetleri üzerinde üreme gibi standartlaşmış beklentileri bulunmaktaydı. Kadın ve erkek çoğu durumda iş hayatında birlikte bulunmakla birlikte aynı iş gücü edindikleri kazanç farklıydı. İstisnai birkaç durum dışında erkek işçi daima daha fazla kazanmaktaydı. Söz konusu gelir eşitsizliği modern toplumlarda da pek çok sektörde hâlâ kendini göstermektedir. Yasal metinlerden anlaşılacağı gibi, kadın daima baba ya da koca gibi bir erkeğin boyunduruğu altındaydı ve özel mülkiyet olarak görülmekteydi. Cinsel ilişkide kontrolün erkekte görülmesi örneğinde olduğu gibi kadın pek çok alanda gerekli yetkiye sahip olmadığı gibi bir algı oluşsa da kadın toplumsal hayatta aktif bir şekilde bulunmaktadır. Yazılı belgelerin büyük bir kısmı krallar başta olmak üzere yüksek mertebeli kişilerin başarılarını veya bu beklenen başarı için bir standart halini alan dini içerikli dua ve kutlama metinlerinden oluşmsktadır. Toplumda her bireyin belli bir görevi vardı ve bu yerine getirilmekteydi. Modern toplumlardan farklı olarak mevcut bir cinsiyet tartışması olmaması bu gerçekliği değiştirmemektedir. Ek olarak, toplumun her alanında kadınlar da erkek bireylerle birlikte var olmaya ve üretmeye devam etmiştir ve etmektedir.

KAYNAKÇA

Alp, S.: "Zu den Körperteilnamen im hethitischen", **Anatolia** II, 1957, s. 1-47.

Alparslan, M.: "Bir İmparatorluğu AyaktaTutabilmek: Ekonomi ve Ticaret", **Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu** (eds. M. Doğan-Alparslan & M. Alparslan), İstanbul, 2019, s. 261-272.

Alster, B.: "Sumerian Love Songs", **Revue d'Assyriologie et d'archéologie 79/2**, 1985, s. 146-152.

Altun, C.: **III. Ur Dönemi'nde Güney Mezopotamya'nın Tarihi Coğrafyası,** Ege Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, İzmir.

Archi, A.: "Hittite Religious Landscapes. Sacred Landscapes of Hittites and Luwians", **Proceedings of the International Conference in Honour of Franca Pecchioli Daddi Florence, February 6th-8th**, 2015, s. 11-25.

Arıkan, Y.: "Hitit Metinlerinde Geçen ^{MUNUS}*zintuhi*- ve ^{LÚ}*zinhuri*- Görevlileri", **Archivum Anatolicum 5**, 2002, s. 11-51.

Assante, J.: "Sex and Sexuality, Ancient Near East", **The Encyclopedia of Ancient History,** Ed. Roger S. Bagnall, Kai Brodersen, Craige B. Champion,

Andrew Erskine, Sabine R. Huebner, 2013, s. 6185-6187.

Ay, Ş.: "Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış", **Tarih Okulu, Sayı: XII,** 2012, s. 41-61.

Aydın, N.: **Büyük Sümerce Sözlük,** TDK Yayınları, 2013, Ankara.

Beckman, G. M.: "The Anatolian Myth of Illuyanka", **ANES 14**, 1982, s. 11-25.

Hittite Birth Rituals, Otto Harrossowitz, Studien zu den Boğazköy-Texten, Heft 29, Wiesbaden, 1983.

"The Hittite Ritual of the Ox", **Orientalia**, 1990, s. 34-55.
"The Siege of Uršu Text (CTH 7) and Old Hittite Historiography", **JCS 47,** 1995, s. 23-34.

Bottéro, J: **Mesopotamia: Writing, Reasoning, and the Gods,** 1992, Chicago- Illinois.

Bottéro, J.- Kramer, S. N.: **Mezopotamya Mitolojisi,** Çev. Alp Tümertekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, İstanbul.

Bozkurt Cengiz, T.- Reyhan, E.: "Başkent Hattuša'nın Şifacı Kadınları : Büyücüler", **Geçmişten Günümüze Şehir ve**

Kadın I (ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2016, s. 105-113.

Bozkurt Cengiz, T.: "Hitit Krallığı'nda Arinna'nın Güneş Tanrıçası Kültü", **TAD 37/S**, 2018, s. 125-140.

Bryce, T.: **Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum,** Dost Yayınevi, Ankara, 2003.

Burde, C.: **Hethitische Medizinische Texte,** (StBoT 19), 1974, Wiesbaden.

Caplice, R.: "Namburbi Texts in the British Museum I", **Orientalia**, Vol. 34, No. 2, Roma, 1965, s. 125-129.

Civil, M.: "The Law Collection of Ur-Namma", **Cuneiform Royal Inscriptions and Related Texts in the Schøyen Collection (**ed. A.R. George), 2011, s. 221–286.

Collins, B. J. "Women in Hittite Religion", **Women in Antiquity**, ed. S.L. Budin-M. Turfa, 2016, s. 329-342.

Culbertson, L.: **Dispute Resolution in the Provincial Courts of the Third Dynasty of Ur**, Doktora Tezi, University of Michigan, 2009, Ann Arbor.

Cunningham, G.: **Deliver Me From Evil: Mesopotamian Incantations, 2500-100 BC**, Pontificio Istituto Biblico, 1997, Roma.

Çayır, M.: "Eski Mezopotaya Mitolojisinde İnsanın Yaratılışı", **Antropoloji Dergisi 39**, 2020, s. 98-102.

Çilingir Cesur, S.: "Eşyanın Cinsiyeti: Hitit Ritüellerinde Kadın", **TÜBA-AR 24**, 2019, s. 73-89.

Darga, M.: **Hitit Sanatı**, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1992.
Anadolu'da Kadın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

De Martino, S.: "Hitit İmparatorluğu'nda Kült ve Bayram Kutlamaları", **Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk/ Die Hethiter und Ihr Reich Das Volk der 1000 Götter**, 2002, s. 445-447.

Dinçol, M. A.: **Eski Anadolu Dillerine Giriş,** İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, no: 1583, 1970, İstanbul.

Dinçol, B.: **Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza,** Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003.

Doğan, E.: "Ur'dan Harran'a Tanrı Sin Kültü'nün Gelişimi", **Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan** (edt. P. Pınarcık- B. Gökce- M.S. Erkek- S. Coşğun Kondal), 2017, s. 527-544.

Doğan-Alparslan, M.: **Hitit Bayram Ritüellerinde Geçen Bazı Eylem, Çağrı ve Sahne Oyunlarının Tasviri ve Yorumu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler**

Enstitüsü Hititoloji Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999, İstanbul.

"Hititler Dönemi'nde Esnaf ve Zanaatkârlık", **Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri**, 2003, s. 37-59.

Foucault, M.: **Cinselliğin Tarihi** (Çev. H. Uğur Tanrıöven), Ayrıntı Yayınları, 2018, İstanbul.

Friedrich, J.: **Hethitisches Wörterbuch (HW),** Heidelberg, 1952. **Die hethitischen Gesetze: Transkription, Übersetzung, sprachliche Erläuterungen und vollständiges Wörterverzeichnis,** DMOA 7, 1959, Leiden: Brill.

Friedrich, J.-Kammenhuber, A.: **Hethitisches Wörterbuch (HW^2),** 2.b., Heidelberg, 1988.

Gurney, O. R.: *The Hittites*, 1990, Penguin Books.

Gülseven, A. S.: "Türk Aile Hukukunda Toplumsal Cinsiyet Rolleri", **TBB Dergisi 132**, 2017, s. 183-230.

Güterbock, H. G.: "Die historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200, Teil II", 1938, **ZA 44**, s. 44-149.

"The Song of Ullikummi: Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth", **JCS 5,** 1951, s. 135-161.

Haas, V.: *Der Kult von Nerik ein beitrag zur Hethitischen religiongeschichte*, 1970, Päpstliches Bibelinstitut.

Haase, R.: "Der Inzest in den sog.hethitischen Gesetzen", **Die Welt des Orients**, Bd. 9, H.1, Vandenhoeck&Ruprecht, 1977, syf.72-76.

"Überlegungen zur erlaubten Tötung eines Menschen in der hethitischen Rechtssammlung", **Die Welt des Orients,** Bd. 27, Vandenhoeck &Ruprecht Press, 1996, syf. 36-44.

"Nekromantie in den hethitischen Rechtsratzung?", **Die Welt des Orients**, Bd.35, Vandenhoeck & Ruprecht Press, 2005, syf. 62-67.

Halloran, J. A.: **Sumerian Lexicon: A Dictionary Guide to the Ancient Sumerian Language**, 2016, Los Angeles-California.

Hoffner, H. A. Jr.: "Symbols of Masculinity and Femininity: Their Use in Ancient Near Eastern Sympathetic Magic Rituals", **JBL 85,** 1966, s. 326-334.

An English-Hittite Glossary, (RHA 25), 1967, Paris.

"Incest, Sodomy and Bestiality in the Ancient Near East", **Orient and Occident. Essays Presented to Cyrus H. Gordon on the Occasion of His Sixty-Fifth Birthday,** Ed. by. H. A. Hoffner Jr, 1973, Neukirchen-Vluyn: Kevelaer, Butzon & Bercker, s. 247-259.

"Paškuwatti's Ritual against Male İmpotence", **Aula Orientalis 5,** 1987, s. 271-287.

The Laws of the Hittites: A Critical Edition, DMOA 23, 1997, Leiden: Brill.

Hittite Myths, Scholar Press, 1998, Atlanta-Georgia.

"A Brief Commentary on the Hittite Illuyanka Myth (CTH 321)", **Studies Presented to Robert D. Biggs**, ed. M. T. Roth- W. Farber- M. W. Stolper- P. von Bechtolsheim, 2007, s. 119-140.

Letters from the Hittite Kingdom, Writings from the Ancient World 15, 2009, Atlanta-Georgia.

"Sexuality Among the Hittites", **RIA 12**, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 2010, s. 426-432.

Hutter, M.: "Tiere als materia magica im Ritual der Zuwi (CTH 412)", **The Asia Minor Connexion: Studies on the Pre-Greek Languages in**

Memory of Charles Carter (ed. L. Yoël), 2000, s. 95-106.

Imparati, F.: **Le Leggi Ittite**, Roma, Edizioni dell'Ateneo, 1964.

Jacobsen, T.: **The Harps That Once…**, Yale University Press, New Haven-London, 1987.

Kleinerman, A.- Owen, D. I.: **Analytical Concordance to the Garšana Archives**, CUSAS 4, 2009, Bethesda: CDL Press.

Klengel, H.:: "The Economy of the Hittite Household (É)", **Oikumene 5**, 1986, s. 25-27.

"Einige Bemerkungen zu Löhnen und Preiseen im hethitischen Anatolien" **Altorientalischen Forschungen 15**, 1988, s. 76-81.

"Handwerker im hethitischen Anatolien", **AoF 23**, 1996, s. 265-277.

"Studien zur hethitischen Wirtschaft 2: Feld- und Gartenbau", **AoF 33**, 2006, s. 3-21.

Kloekhorst, A.: "Hittite ḫāpūša(šš)- (formerly known as ḫapuš- 'penis')", **Journal of Indo European Studies 33**, 2005, s. 27-39.

Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon (ed. A. Lubotsky), 2008, Leiden-Boston.

Koch, U. S.: **Mesopotamian Divination Texts: Conversing with the Gods, Sources from the First Millennium BCE**, 2015, Ugarit-Verlag, Münster.

Korkusuz, G.: "Cinsel Saldırı Suçu (TCK md. 102)", **Journal of Istanbul University Law Faculty 71/1**, 2013, s. 815-854.

Kramer, S. N.: "The Sumerian Sacred Marriage Texts", **Proceedings of the Society of Biblical Archaeology 107**, 1963, s. 485-525.

"The Marriage of Martu", ed. Klein, J.- A. Skaist, ***Bar-Ilan Studies in Assyriology Dedicated to Pinhas Artzi,*** 1993, s. 11-28.

Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki, Çev. H. Korukan, 2000, Kabalcı, İstanbul.

Kuzuoğlu, R.: "Eski Asur Kaynaklarında Tanrıça Išhara ve Akrep Sembolü", **Archivum Anatolicum (ArAn) 10/1**, 2016, s. 29-54.

Lafont, B.**:** "Women at Work and Women in Economy and Society during the Neo-Sumerian Period", **The Role of Women in Work and Society in the**

Ancient Near East, ed. B. Lion- C. Michel, 2016, s. 149-173.

Leichty, E.: **The Omen Series Šumma İzbu**, J.J. Augustin Publisher, Locust Valley- New York, 1970.

Leick, G.: **Sex and Eroticismin Mesopotamian Literature**, Routledge, 2013, London-New York.

Lion, B.- Michel, C.: "Women and Work in the Ancient Near East: An introduction", **The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East**, ed. B. Lion- C. Michel, 2016, s. 1-7.

Marcuson, H.: **Word of the Old Woman: Studies an Female Ritual Practice in Hittite Anatolia**, The University of Chicago Neasr Eastern Languages and Civilizations, Chicago, 2016, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Masalcı Şahin, G.: "Hititçe Metinlerde Geçen palwai- Fiili ve İcracıları", *Archivum Anatolicum 12/1*, 2018, s. 83-96.

Melchert, H.C.: "A Hittite Fertility Rite?" **StBoT 45**, 2001, s. 404-409.

Miller, J. L.: "Paskuwatti's Ritual: Remedy for Impotence or Antidote to Homosexuality?", **JANER 10,** 2010, s. 83-89.

Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts , (SBL 31), 2013, Atlanta.

Mouton, A.: **Rêves hittites. Contributions a une histoire et une anthropologie du rêve en Anatolie ancienne**, 2007, Leiden-Boston.

"Réflexions autour de la nation de rituel initiatique en Anatolie hittite. Au sujet de la fête haššumaš (CTH 633)", **Journal of Ancient Near Eastern Religions 11**, 2011, s. 1-38.

Murat, L.: "Kült Görevlisi Şarkıcı Kadınlar MUNUS(MEŠ)*katra-*, MUNUS(MEŠ) *hazgara-*", **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi 32/54**, 2013, s. 115-134.

Nakamura, M.: **Das hethitische nuntarriyašha- Fest**, 2002, Leiden.

Neufeld, E.: **The Hittite Laws,** Luzac&Co. Ltd., London, 1951.

Otten, H.: **Ein hethitisches Festritual (KBo XIX 128), StBoT** 13, 1971, Wiesbaden: Harrassowitz.

Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa, StBoT 17, 1973, Wiesbaden: Harrassowitz.

Otten, H.- von Soden, W.: **Das akkadisch-hethitische Vokabular KBo 1 44+ KBo 13 1**, **StBoT 7**, 1968, Wiesbaden: Harrassowitz.

Otten, H.- Souček V.: **Das Gelübde der Königin Puduhepa and die Göttin Lelwani**, **StBoT 1**, 1965, Wiesbaden: Harrassowitz.

Pecchioli Daddi, F.: **Mestieri Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita**, Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1982.

Pecchioli Daddi, F.- Polvani, A. M.: **La mitologia ittita**, Paideia Editrice, Brescia, 1990.

Peled, I.: "Expelling the Demon of Effeminacy: Anniwiyani's Ritual and the Question of Homosexuality in Hittite Thought", **Journal of Ancient Near Eastern Religions 10(1),** 2010(a), s. 69-81.

''Amore, more, ore, re…'' Sexual Terminology and Hittite Law", **Pax Hethitica Studies on the Hittites and Their Neighbours in Honour of Itamar Singer, StBoT 51,** Harrasowitz Verlag: Wiesbaden, 2010(b), s. 247-261.

"Gender and Sex Crimes in the Ancient Near East: Law and Custom", **Structures of Power: Law and Gender Across the Ancient Near East and Beyond,** Ed. by. I. Peled, The Oriental Institute of the University of Chicago, OIS 12, 2015, s. 27-41.

Law and Gender in the Ancient Near East and the Hebrew Bible, Routledge, 2020, London-New York.

"Was it Law? Gender Relations and Legal Practice in the Ancient Near East", **The Mummy Under the Bed**, ed. K. De Graef- A. Garcia Ventura- A. Goddeeris- B. Nakhai, 2022, s. 433-446.

Postgate, J.N.: **Early Mesopotamia: Society an Economy at the Dawn of History,** Routledge, 1994, London-New York.

Puhvel, J.: **Hittite Etymological Dictionary (HED)** 1/2, Words Beginning with A, 1984, Berlin.

"Who were the Hittite *hurkilas pesnes*?", **o-o-pe-ro-si Festschrift für Ernst Risch zum 75. Geburtstag,** 1986, Berlin, s. 151-155.

Comparative Mythology, Johns Hopkins University Press, 1989, Baltimore.

Hittite Etymological Dictionary (HED), 3/ H, 1991, Berlin.
Hittite Etymological Dictionary (HED) 4/ K, 1997, Berlin-New York: Mouton de Gruyter.

"*Genus* and *Sexus* in Hittite", **Sex and Gender in the Ancient Near East: Proceedings of the 47th Rencontre Assyriologique Internationale**

(Helsinki 2-6 July 2001), Ed. by. S. Parpola- R. M. Whiting, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002, s. 547-550.

Riemschneider, K. K.: **Babylonische Geburtsomina in hethitischer Übersetzung**, Studien zu den Boğazköy-Texten, 1970, Wiesbaden.

Roth, M. T.: **Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor,** WAW 6, 1997, Atlanta: Scholar Press.

"Gender and Law: A Case Study from Ancient Mesopotamia", **Gender and Law in the Hebrew Bible and the Ancient Near East**, ed. V.H. Matthews - B.M. Levinson - T.S. Frymer-Kensky, 1998, s. 173-184.

Sabuncuo, T.: "Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Çocuk (MÖ. II. Binyılın Sonuna Kadar)", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi),** 2019.

"Eski Mezopotamya'da Gebelik ve Doğum", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Cilt:7 Sayı:3,** 2020, s. 1820-1841.

Schachner, A.: **Hattuša: Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde,** Çev. Işıl R. Işıklıkaya-Laubscher, Homer Kitabevi, 2019.

Schwartz, B.: "A Hittite Ritual Text (KUB 29.1= 1780/c)", **Orientalia 16**, 1947, s. 23-55.

Scurlock, J.: **Sourcebook For Ancient Mesopotamian Medicine**, SBL Press, 2014, Atlanta-Georgia.

Sevinç, F.: "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 17**, 2008, s. 11-32.

Siegelová, J.: **Appu Märchen und Ḫedammu-Mythus**, (StBoT 14), 1971, Otto Harrassowitz-Wiesbaden.

Hethitische Verwaltungspraxis im Lichte der Wirtschafts- und Inventardokumente, 1986, Praha.

"Metalle und Metalurgie, A", **RIA** 8 1/2, 1993, s. 112-119.

Singer, I.: **The Hittite KI.LAM Festival**, **StBoT 27**, 1984, Wiesbaden: Harrassowitz.

Hittite Prayers, Society of Biblical Literature, 2002, Atlanta, Georgia.

Sjöberg, A.W.: "in-nin šà-gur4-ra A Hymn to the Goddess Inanna by the en-Priestess Enḫeduanna", **Zeitschrift für Assyriologie 65/2**, 1975, s. 161-253.

Stol, M.: "De Inscripte van Idrimi van Alalach" **Zıj Schreven Geschiedenis**, Peeters, Leueven, 2003, s. 139-143.

Süel, A.: **Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni**, Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1985, Ankara.

Şahinbaş Erginöz, G.: **Hititler'de Anatomi ve Tıp,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Rektörlük No: 4218, Dilek Ofset, İstanbul, 1999.

"The Hittites' Knowledge of Genital Anatomy in the Light of Cuneiform Tablets", **The History of Male-Female Sexuality and Fertility in Turkey,** 2nd Press, 2014, s. 87-97.

Taggar-Cohen, A.: **Hittite Priesthood, THeth 26**, 2006, Heidelberg.

Tischler, J.: **Hethitisch-Deutsches Wörterverzeichnis (HDW),** Inssbruck, 1982.

Hethitisches Etymologisches Glossar (HEG), Teil I, a-k, Innsbruck, 1983.

Hethitisches Etymologisches Glossar (HEG), Lieferungen 5-6 L-M, Innsbruck, 1990.

Hethitisches Etymologisches Glossar (HEG), Teil III, Lieferung 9 T, D/2, Innsbruck, 1993.

Hethitisches Etymologisches Glossar (HEG), Teil IV, Lieferung 15 U, Innsbruck, 2010.

Tosun, M.- Yalvaç, K.: **Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı**, 2. b., TTK Yayınları, VII. Dizi/67[1], 1989, Ankara.

Ünal, A.: **Hititçe-Türkçe: Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük,** Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016, Ankara.

Van Dijk, J.J.A.- Hallo, W.W.: **The Exaltation of Inanna**, Yale University Press, 1968, New Haven-London.

Vatandaş, C.: "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", **Sosyoloji Konferansları 35**, 2007, s. 29-56.

Vigo, M.: "Sources for the Study of the Role of Women in the Hittite Administration", **The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East, Studies in Ancient Near Eastern Records Series 12,** 2016, s. 337-362.

"On the Terminology of Some (Job) Titles in Hittite Texts", **Alter Orient und Altes Testament 440**, 2018, s. 271-314.

Weeden, M.: **Hittite Logograms and Hittite Scholarship**, STBoT 54, 2011, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Wilhelm, G.- Rüster, C.: **Landschenkungsurkunden hethitischer Könige (StBoT beiheft 4)**, 2012, Harrasowitz.

Yiğit, T.: "Hitit Çivi Yazılı Metinlerde MUNUS(MEŠ) KAR.KID", **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 30,** 2006, s. 289-298.

"Hammurabi Ur-Nammu ve Hitit Kanunlarında 'Kadın' Üzerine Mukayeseli Bir Bakış", **Rıfat Özdemir'e Armağan,** Ed. R. Doğanay- A. Çelik- F. Özçelik, Hiperyayın, 2018, s. 34-49.

EKLER:

Resim 1: Ayakta Duran Erkek (Tanrı?) Heykelciği (Darga, 1992: 101).

Resim 2.2: Kral ve Kraliçenin tanrılara sunum yaptığı bir sahne (Darga, 2013: 171).

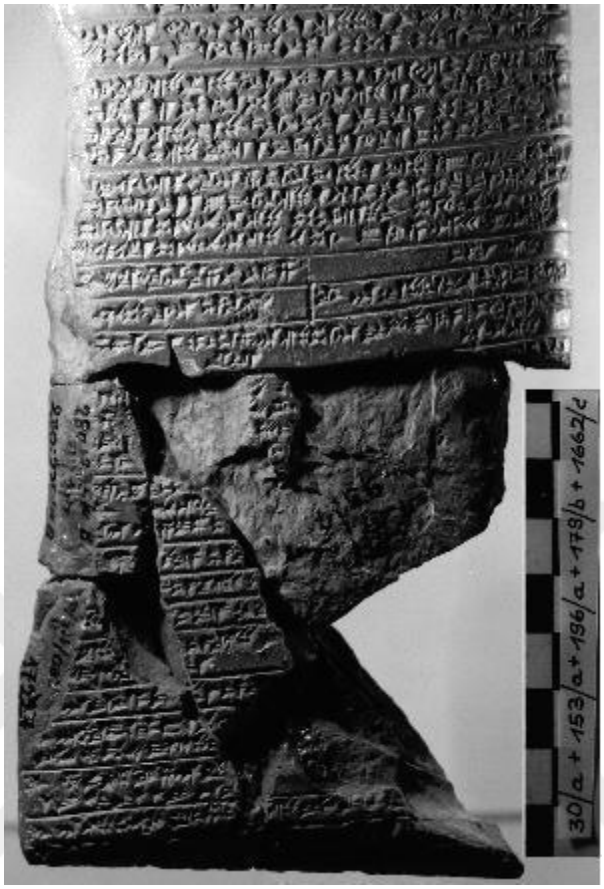
Resim 2.1: Silindir Mühür üzerinde doğum yapan kadın ve ona yardımcı olan bir ebe tasviri (Otto, 2016: 136).

Resim 3.1: Toprak Bağış Belgesi Tablet Parçası (https://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/bildausw2.php?n=Bo%202004&x=1a885226b9486c876da715ee6949263e).

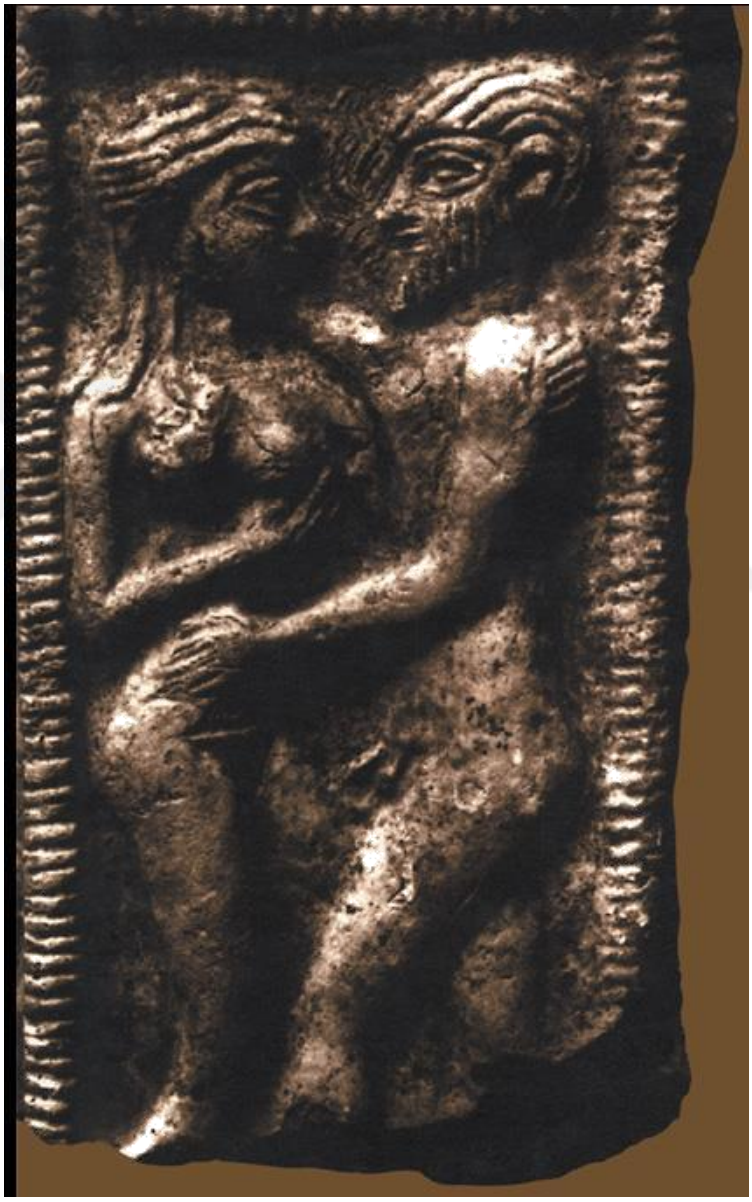
Resim 3.2: Fırtına Tanrısı'nın kutsal boğaları Hurri ve Šerri (Darga, 1992: 41).

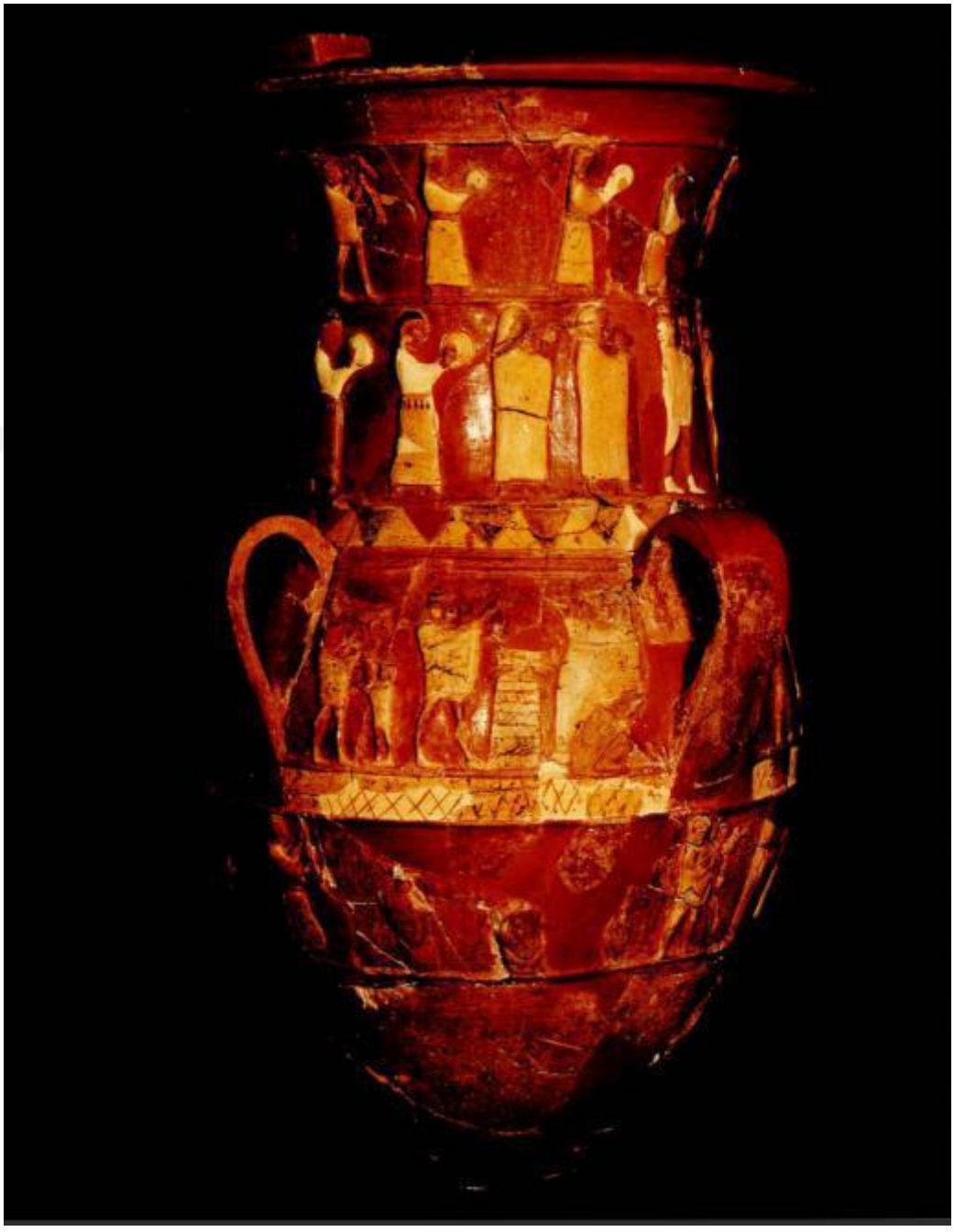
Resim 3.3: KI.LAM Bayramı'nı anlatan kil tablet parçası (https://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/bildausw2.php?n=30/a&x=47876ef8f75b1a2e9640c9d440589fae).

Resim 3.4: Hüseyindede Vazosu (Darga, 2013: 220-221).

Resim 4.1: INANNA/IŠTAR ve Dumuzi'nin cinsel ilişki sahnesi (Leick, 2013).

Resim 4.2: İnandık Vazosu (Darga, 1992: 81).